

TAMPEREEN YLIOPISTO

Lasse Tanhuanpää

Lainsuojattomuudesta kunnanvaltuuston johtoon
Huhdin työväenyhdistys sisällissodan jälkeisessä Urjalassa 1919–1933

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2013

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

TANHUANPÄÄ, LASSE: Lainsuojattomuudesta kunnanvaltuuston johtoon.

Huhdin työväenyhdistys sisällissodan jälkeisessä Urjalassa 1919–1933

Pro gradu –tutkielma, 107 s.

Historia

Huhtikuu 2013

Tutkimuksessani tarkastelen sitä, miten sisällissodan häviäjiin lukeutunut työväenliike paikallistalossa Urjalan Huhdissa ja sen toimintaympäristön tarjoamissa puitteissa haki paikkaansa suhteessa muuhun yhteisöön sisällissotaa seuranneina vuosina 1919–1933. Keskeiseksi työssäni muodostuu myös työväestön oman roolin valottaminen työväenliikkeen paikallisyhteisöön integroitumisen määrittäjänä, ja pyrin samalla löytämään näkemystä työväenliikkeen sisällissodan jälkeisen yleisen luonteen arvioimiseksi.

Sisällissodan jäljiltä Huhdin työväentalo oli kesällä 1918 takavarikossa, ja työväenyhdistyksen toiminta lakkautettu. Monet punakaartin riveissä sotaan osallistuneet yhdistyksen aktiivit ja rivi jäsenet olivat vankileireillä, ja ainakin parikymmentä yhdistyksen jäsentä oli menettänyt henkensä sodassa. Punakaartista erillään pysytellyt joukko alkoi kuitenkin vähitellen käynnistää uudelleen työväenyhdistyksen toimintaa jo vuoden 1918 lopulla, ja kun työväentalo palautettiin yhdistykselle kesällä 1919, oli mukaan tullut jo monia entisiä vankileireiltä vapautuneita aktiiveja. Paikallisen työväenliikkeen toimintakenttä oli kuitenkin monessa suhteessa sodan myötä muuttunut, ja se joutui uudella tavalla määrittämään suhteensa yhteisöön, ja myös sen uusiin järjestöihin, ennen kaikkea sodan voittaneita valkoisia edustaneeseen suojeluskuntaan, jonka suhde työväenliikkeeseen oli sodan jälkeisinä vuosina lähtökohtaisesti jännitteinen. Urjalan järjestökentälle oli sodan jälkeisinä vuosina yleisemminkin leimaa-antavaa jako työväenliikkeen ja porvarillisten piirien toimintaan.

Samaan aikaan valtakunnallisella tasolla työväenliikkeeseen vaikuttaneet mullistukset, ennen kaikkea liikkeen jakautuminen kahtia heti sodan jälkeen, muuttivat sen asemaa, ja kuten tutkimuksessa on korostettu, päättivät niin kutsutun vanhan työväenliikkeen kauden. Huhdissa työväenyhdistyksen järjestötyö näyttäytyi tähän aikaan kuitenkin paljolti sisällissotaa edeltävän toiminnan jatkumona, jossa niin keskeiset järjestöhenkilöt, toimintamuodot, kuin taustalla vaikuttanut ideologiakin pysyivät samoina kuin aiemmin. Työväestön ja entisten torpparien luottamus työväenliikkeeseen säilyi ja 1920-luvun ensimmäisellä puoliskolla SDP saavutti Urjalan valtuustossa enemmistöaseman.

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1 Teema ja tutkimuskysymys	1
1.2 Aiempi tutkimus	3
1.3 Aineisto ja sen käyttö	5
1.4 Taustateoriat ja metodit	7
1.5 Rajaukset ja rakenne	9
2. Sisällissodasta työväenliikkeen uudelleenjärjestäytymiseen	12
2.1 Sisällissota Urjalassa	12
2.2 Työväenliike ja sodan jälkiselvittelyt	16
2.3 Sisällissodan jälkikuva Urjalassa	20
2.4 ”Häme on edelleenkin punainen!”	25
3. Huhdin työväenyhdistys ja työväenyhteisö	31
3.1 ”Murroskaudet innostavat, tasainen kehitys lamauttaa joukkoja”	31
3.2 Työväenyhdistyksen jäsenistö	36
3.3 Paikallisen työväenliikkeen ihanteet ja käytännön todellisuus	41
3.4 SDP vai SSTP?	46
4. Työväenyhdistys ja paikallisyhteisö	54
4.1 Vastaajana Huhdin työväenyhdistys	54
4.2 Työväenyhdistys ja suojeluskunta – paikallisyhteisön vastapoolit	58
4.3 Jakautunut järjestökenttä	62
4.4 Lapuanliike Urjalassa	68
5. Työmies kunnanvaltuuston puheenjohtajana ja piirikokousedustajana	74
5.1. Paikallisen järjestöaktiivin muotokuva: Oskari Härmä	74
5.2 Työläisten ja pienviljelijöiden liike valtuustossa	78
5.3 Valtuustoryhmien vastakkaisuus ja sen rajat	82
5.4 Työväenliikkeen sisäiset ristiriidat	85
6. Johtopäätökset	91
Lähteet ja kirjallisuus	96
Liite	

1. JOHDANTO

1.1 Teema ja tutkimuskysymys

Sisällissota muutti monessa suhteessa suomalaisen työväenliikkeen toimintaympäristöä. Taistelut ja teloitukset olivat vaatineet tuhansien työväenliikkeen kannattajien hengen, ja lisäksi kymmeniä tuhansia työläisiä oli joutunut vankileireille, joissa ennen kaikkea taudit tappoivat kaikkiaan noin 12000 punaista. Samalla maasta oli paennut lukuisia työväenliikkeen kannattajia, samoin kuin huomattava osa SDP:n valtakunnallisista johtohenkilöistä. Paikallistasolla työväenliikkeen kukistaminen näkyi ennen kaikkea siinä, että sodan voittajat olivat asettaneet työväenliikkeen keskuksina toimineet työväentalot takavarikkoon.

Sisällissodan murroksen vaikutuksia työväenliikkeen historiaan on tapana pitää rajapyykkinä, joka erottaa sisällissotaa edeltävän vanhan työväenliikkeen sen jälkeen hahmottuneesta uudesta työväenliikkeestä. Selvän eron vanhan ja uuden työväenliikkeen välille synnytti ennen kaikkea työväenliikkeen jakaantuminen kahtia sodan jälkeen reformismiin taipuvaisten sosiaalidemokraattien hallitsemaan SDP:hen sekä kommunistien perustamaan Suomen Kommunistiseen Puolueeseen (SKP) ja sen kanssa yhteistyössä toimivaan Sosialistiseen Työväenpuolueeseen (SSTP). Palkkatyöväen sekä maaseudun vuokraviljelijöiden varaan rakentunutta vanhan työväenliikkeen toimintaympäristöä muuttivat lisäksi sodan jälkeen toteutetut maareformit, torpparilaki (1918) ja Lex Kallio (1922), joiden myötä entiset vuokraviljelijät saivat omaa maata.¹

Sisällissota oli samalla jakanut nuoren tasavallan kahteen leiriin. Koska työväenliike lukeutui sodan häviäjiin, sen asema oli aluksi hyvin epävarma ja toiminta paljolti lamaannuksissa vielä vuoden 1918 lopulla. Valkoisten liittolaisvaltio Saksan tappio ensimmäisessä maailmansodassa, samoin kuin porvarillisen puolen erimielisyydet Suomen hallitusmuodosta sekä laillisuusperiaate mahdollistivat kuitenkin jo seuraavana vuonna SDP osallistumisen eduskuntavaaleihin. Näihin aikoihin onkin toisinaan tapana tulkita alkaneen vähittäinen kansallinen eheytyminen, jonka alkuversoina on nähty erityisesti punavankien armahdukset sekä edellä mainitut maareformit, joiden katsottiin palauttavan luokkarauha maaseudulle ja eheyttäneen yhteiskuntaa, koska ne sitoivat entiset vuokravil-

¹ Torpparilain mukaan torppari saattoi halutessaan lunastaa viljelemänsä vuokratilan omakseen. Laki koski aluksi torppareita ja mäkitupalaisia, mutta se ulotettiin seuraavana vuonna kattamaan myös lampuodit. Lex Kallio tarjosi tilattomille mahdollisuuden ryhtyä itsenäisiksi pienviljelijöiksi valtion tuella. Lain myötä tilattomille järjestettiin maata muun muassa valtion, kuntien, seurakuntien ja yksityisten suurmaanomistajien maista. Katso tarkemmin esim. Rasila 1970, 340–391.

jelijät vallitsevaan järjestelmään. Esimerkiksi aikakauden poliittista historiaa tutkinut Vesa Vares on luonnehtinut seurannutta 1920-lukua sellaisilla määreillä kuin ”demokraattinen” ja ”rauhallinen”.²

Tällä valtiollisen tason parlamentarismilla oli kuitenkin myös toisenlainen käänköpuoli. Sodan monin tavoin runtelemissa paikallisyhteisöissä sisäiset jännitteet elivät vielä vuosien ajan, samoin kuin muistot sodan aikaisista tapahtumista. Voittajapuolen harjoittama kontrolli jatkui myös sodan jälkeen, ja Jarmo Peltola on todennut, että sisällissodan jälkeen työväenliikkeen kannalta olosuhteet ”olivat ankeat, ja valkoisten poliittinen terrori oli arkipäivää koko 1920-luvun.”³ Vuonna 1929 toimintansa aloittaneen lapuanliikkeen myötä poliittinen tilanne kiristyi entisestään, ja Peltolan mukaan voidaan jopa sanoa työväestön eläneen seuranneina lapualaisvuosina vuosina pitäjissä ja kaupungeissa ikään kuin miehityksen alaisena.⁴ Joissakin tulkinnoissa myös maareformissa on katsottu olleen piirteitä, jotka eheytyksen sijaan päinvastoin lisäsivät yhteisön sosiaalisen polarisoitumisen vahvistumista, koska niiden myötä väliryhmät hävisivät, ja maata omistamattomat jäivät erilleen uusista pienviljelijöistä.⁵

Edellä hahmotellut valtakunnalliset kehityskulut muodostavat tietynlaisen ylätasoin kontekstin paikallistason tutkimukselle. Tutkimuksessani tarkastelen sitä, miten työväenliike paikallistasolla Urjalan Huhdissa ja sen toimintaympäristön tarjoamissa puitteissa haki paikkaansa suhteessa muuhun yhteisöön sisällissotaa seuranneina vuosina 1919–1933. Näin ollen tarkastelun kohteena on se, millä tavoin sisällissodan häviäjiin kuulunut työväenliike integroitui yhteiskuntaan tai tässä tapauksessa ensisijaisesti paikallisyhteisöön. Tutkimuskysymykseni täytyy toisaalta ymmärtää myös sen tarkasteluna, miten työväenliikkeen paikkaa määrittä sisältäpäin liikkeessä toiminut työväestö. Keskeiseksi tutkimuskysymyksen jälkimmäisessä osassa nouseekin täten ”luokan ja liikkeen, yhteiskuntaryhmän ja organisoituneen toimijan” suhde.⁶ Omilla valinnoillaan esimerkiksi niin sanotussa suuntakysymyksessä SDP:n ja SSTP:n välillä tai suhteessa torpparien muuttuneeseen asemaan työväenliike määrittä myös suhdettaan ympäröivään yhteiskuntaan. Työväenliikkeen sisäisen tarkastelun kautta pyrin myös löytämään näkemystä siihen, miten sisällissodan määrittämä työväenliikkeen jako uuteen ja vanhaan näkyi paikallistasolla.

² Vares 1991, 5–6. Aikakauden tulkinnoista yleisesityksissä katso esim. Meinander 1999, 31–94; Haapala 2009, 395–404; Salokangas 2003, 610–652; Hentilä 2006, 121–164.

³ Peltola 2007, 13.

⁴ Peltola 2007, 15.

⁵ Alapuro 1995, 236–276; Kettunen 1986, 105–114.

⁶ Vrt. Alapuro 1995, 13.

Tarkastelupaikkakohtana tutkimuksessa on Urjalan Huhti, ja erityisenä mielenkiinnonkohteena paikkakunnan työväenliike, jota edusti ennen kaikkea paikallinen työväenyhdistys. Huhdin asemakylässä toiminut työväenyhdistys tunnettiin virallisesti nimellä Urjalan Työväenyhdistys, koska, silloin kun se perustettiin, yhdistys oli ensimmäinen laatuaan koko pitäjässä. Koska kunnassa toimi tutkimukseni tarkasteluajankohtana kuitenkin enimmillään myös yhdeksän muuta työväenyhdistystä, olen selvyiden vuoksi kutsunut Urjalan työväenyhdistystä sen sijainnin mukaan Huhdin työväenyhdistykseksi. Vaikka nimi eroaa työväenyhdistyksen virallisesta nimestä, on käyttämäni nimeä ilmeisesti käytetty aikoinaan jossain määrin myös paikallisväestön parissa.⁷

1.2 Aiempi tutkimus

Aiemmasta työväenliikettä kansallisesta näkökulmasta käsitelleistä teoksista voidaan mainita muun muassa Hannu Soikkasen tutkimukset *Sosialismin tulo Suomeen*, joka tarkastelee työväenliikkeen kehitystä ensimmäisiä eduskuntavaaleja edeltävänä aikana, sekä laaja kolmiosainen SDP:n historia, *Kohti kansanvaltaa*, joka kattaa kokonaisuudessaan vuodet 1899–1952. Teossarjan ensimmäinen osa on ollut omassa tutkimuksessani keskeisessä roolissa, kun olen suhteuttanut Urjalan työväenliikkeen kehitystä SDP:n kansalliseen kehitykseen. Soikkasen tulkinnassa SDP:n kehityksestä sisällissodan jälkeen korostuu näkemys puolueen kehityksestä luokkataistelupuolueesta reformipuolueeksi sisällissodan jälkeisinä vuosina.⁸ Soikkasen ohella kansallisella ”ylätasolla” liikkuu myös Pauli Kettusen tutkimus *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*, jossa tarkastelun keskiössä on puoluetoiminnan ja ammattiyhdistystoiminnan suhde.

Työväenliikkeen tutkimukselle oli pitkään ominaista sen keskittyminen ennen muuta kansalliselle tasolle, ja Raimo Parikka kirjoittikin vuonna 1987 Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seurauksena paikallisen näkökulman sivuuttamisen olevan tutkimukselle leimaa antavaa. Hänen mukaansa: ”Paikalliset tarinat ovat tutkimuksina aliarvostettuja, niillä on yleensä vain historiikin status.”⁹ Parikan kuvaama tilanne on kuitenkin selvästi muuttunut viime vuosikymmeninä, josta osoituksena ovat paikallisesta ja alueellisesta näkökulmasta kirjoitetut tutkimukset muun muassa Pertti Haapalan tutkimus *Tehtaan valossa: Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampe-*

⁷ Y/11524/1981, kertoja Väinö Jokinen, Kansanperinteen Arkisto.

⁸ Tämä tulee selvästi esiin jo päälukujen otsikoinnissa, esim. ”Eduskunnassa toimiva jyrkän luokkataistelun puolue (1907–1914)” ja ”Kehitys parlamentaariseksi reformipuolueeksi jatkuu (1923–1928)”.

⁹ Parikka 1987, 120.

reella 1820–1920 sekä Leevi Norrenan tutkimus *Talonpoika, pohjalainen - ja punainen*, jossa on käsitelty paljolti talonpoikaiselle pohjalle rakentunutta Etelä-Pohjanmaan Järviseudun työväenliikettä. Samankaltaista tarkastelutapaa edustaa myös Ulla Aatsingin Lapin työväenliikettä käsittelevä väitöskirja *Tukkiliikkeestä kommunismiin: Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Niin ikään paikallistason tutkimuksen klassikoksi nousseessa Huittisten kansalaisjärjestäytymisen muotojen kehitystä tarkastelevassa Risto Alapuron tutkimuksessa *Suomen synty*, on tarkasteltu muiden järjestöjen ohella paljon myös paikallisen työväenliikkeen vaihteita.

Urjalan ja yleisemminkin maaseudun työväenliikkeen uusimman tutkimuksen kannalta keskeinen on Sami Suodenjoen väitöskirja *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat: Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*, jota olen hyödyntänyt laajasti etsiessäni tietoa Urjalan työväenliikkeen varhaisvaiheissa sekä vertaillessani sisällissotaa edeltänyttä työväenliikettä tutki-
maani 1920- ja 1930-luvun työväenliikkeeseen. Hyvää vertailuaineistoa Urjalan pohjoisiin naapurikuntiin on löytynyt myös Jarmo Peltolan toimittaman kolmiosaisen tutkimuksen *Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla* kahdesta ensimmäisestä osasta.

Sisällissodan jälkeistä aikakautta on tarkasteltu tietenkin myös muusta kuin työväenliikkeen näkökulmasta, vaikka toisaalta tässäkin tutkimuksessa pääpaino on usein ollut valtakunnallisella tasolla. Paikallistason tutkimuksesta voidaan mainita esimerkiksi Miika Siiroksen sisällissodan jälkeisen Iisalmen porvarillista yhteisöä tarkasteleva väitöskirja *Vapaussodan perintö*. Myös Risto Alapuron toimittamassa teoksessa *Raja railona: Näkökulmia suojeluskuntiin* sekä Marko Tikan tutkimuksessa *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921* suojeluskuntia käsiteltäessä on paikallinen näkökulma voimakkaasti esillä, vaikka ilmiötä sinällään käsitelläänkin valtakunnallisesta perspektiivistä. Sisällissodan jälkeisiä paikallisyhteisöjä tarkastelevista pro gradu-tutkielmista voidaan mainita ainakin Henna Ketosen työ *Sisällissodan kriisistä rauhankriisiin: Mänttäläisen paikallisyhteisön selviytymiskeinot sisällissodan jälkeen 1918–1934*, jossa tarkastelu-
paikkakuntana on Koillis-Hämeessä sijaitseva yhden paperitehtaan ympärille rakentunut työläistajama.

1900-luvun alun Urjalaa on Suodenjoen ohella tutkinut paikkakunnan torppareita tarkastelleessa pro gradu-työssään Jonna Takkunen sekä Matti Kannisto laudatur-työssään *Urjalan torpparikysymys 1900-luvulla*. Tauno Tukkinen on puolestaan julkaissut selvityksen Urjalan punaisten henkilötappioista sisällissodassa. Toisaalta Urjalan sisällissodan jälkeinen työväenliike, tai oikeastaan yleisemminkään paikkakunnan järjestöllinen tai poliittinen kehitys sisällissodan jälkeisenä ajanjaksona,

eivät ole aiemmin olleet tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteena. Kirsti Arajärven vuonna 1975 ilmestyneessä kaksiosaisessa *Urjalan historiassa* sisällissodan jälkeisen ajan tarkastelu kunnan osalta on rajoittunut lyhyeen yleisesitykseen Urjalan suojeluskuntatyön vaiheista, eikä näin ollen esimerkiksi työväenliikkeen toiminnasta sodan jälkeen ole kirjassa edes mainintaa. Urjalan ja sen kahden naapurikunnan suojeluskuntatoiminnasta on historiikin kirjoittanut Pia Salo-Mäkelä.

Tässä yhteydessä huomiotta ei voida jättää sen kaunokirjallisesta luonteesta huolimatta myöskään Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -trilogiaa, jonka tapahtumat on usein liitetty juuri Urjalaan. Teoksen vaikutuksia suomalaisten historiakuvaan on pidetty merkittävinä, ja romaanin vaikutus on nähtävissä toisinaan hyvinkin suoraan myös käyttämissäni muistitiedoissa, jotka kerättiin trilogian julkaisemisen jälkeen. Vaikka romaanin Pentinkulma fiktiivinen onkin, on se saanut monia piirteitä Linnan lapsuus- ja nuoruusvuosien kotikylästä Honkolasta.¹⁰ Linnan romaanissa paikallisella työväenliikkeellä on keskeinen rooli tapahtumissa, mutta se jää selvästi taka-alalle kirjan viimeisessä, sisällissodan jälkeistä aikaa kuvaavassa osassa, jossa jo alkupuolella kuvataan, kuinka:

Työväentalo seiso i männikkömäellään omituisen hylätyn näköisenä, sillä yhdistyksen toiminta oli lamassa. Torppareilla oli paljon muuta ajateltavaa, eivätkä kartanon alustalaiset oikein uskaltaneet enää käydä yhdistyksessä.¹¹

1.3 Aineisto ja sen käyttö

Koska tutkimukseni tarkastelutapa lähestyy aihetta ruohonjuuritasolta, lähdin liikkeelle paikallisten työväenjärjestöjen tuottamasta materiaalista, kuten pöytäkirjoista, jäsenluetteloista, vuosikertomuksista sekä 1930-luvulla laaditusta historiikista. Paikallisesta rajauksesta johtuen keskeisimmäksi materiaaliksi muodostui tietysti juuri Huhdin työväenyhdistyksen sekä Huhdissa toimineen sosiaalidemokraattisen nuoriso-osaston tuottama aineisto. Työväen Arkistossa säilytettävät Huhdin työväenyhdistyksen jäsenluettelot ovat säilyneet vuodesta 1919 alkaen, mutta nuoriso-osaston osalta vastaavaa materiaalia ei ole ollut saatavissa. Sen sijaan nuoriso-osastolta on säilynyt pöytäkirja kokonaisuudessaan sen sisällissodan jälkeisiltä toimintavuosilta. Työväen Arkistossa säilytettävän aineiston lisäksi olen käyttänyt edelleen Urjalan työväenyhdistyksen hallussa olevia yhdistyksen pöytäkirjoja, jotka ovat säilyneet vuoden 1918 lopulta vuoteen 1922 sekä vuosilta 1927–1933. Lisäksi sain työväenyhdistykseltä käyttööni järjestämättömän kansion, joka sisälsi muun muassa erilaisia

¹⁰ Linna 1959; Linna 1960; Linna 1962. Urjalan vaikutuksista Linnan romaaniin trilogiaan katso Linna 2007 (1990), essee ilmestynyt alun perin vuonna 1978; Varpio 2006, 420–435.

¹¹ Linna 1962, 20.

SDP:n lähettämiä kyselykaavakkeita, työväenyhdistyksen vuosikertomuksia sekä työväentaloon liittyviä asiakirjoja.

Huhdissa toimineen työväenyhdistyksen ja sen nuoriso-osaston asiakirjojen lisäksi kävin vertailumielessä läpi myös muiden urjalalaisten työväenyhdistysten vastaavia aineistoja sekä Urjalan sosiaalidemokraattisen kunnallistoimikunnan pöytäkirjoja. Lisäksi laajemman alueellisen kuvan saadakseni sekä Huhdin työväenyhdistyksen aktiivien kunnan ulkopuolisia kontakteja kartoittaakseni tutustuin myös Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattisen piirijärjestön pöytäkirjoihin. Urjalalaisen järjestökentän yleiseksi hahmottamiseksi sekä erityisesti järjestöjen välisten suhteiden selvittämiseksi perehdyin myös muiden keskeisimpien Urjalassa toimineiden kansalaisjärjestöjen aineistoihin. Näiden osalta tärkeimmiksi muodostuivat Urjalan suojeluskunta sekä Laukeelassa toiminut nuorisoseura.

Toisena keskeisenä lähderyhmänä järjestöjen tuottaman aineiston ohella toimivat sanomalehdet *Hämeen Kansa* sekä *Urjalan Sanomat*, joiden kumpienkin vuosikerrat olen käynyt läpi vuosilta 1918/1919–1933. Hämeenlinnalaisen työväenlehden *Hämeen Kansan* sekä sen edeltäjän *Hämeen Voiman*, jota olen käynyt läpi vuosilta 1916–1918, keskeisin anti muodostuu urjalalaisten työväenliikkeen aktiivien lehtiin lähettämistä maaseutukirjeistä. Nämä paikalliskirjeet tarjoavat, työväenyhdistysten vuosikertomusten tavoin, järjestöjen usein melko suppeasti ja pelkistetysti laadittuja pöytäkirjoja selvästi kuvailevampaa aineistoa, jonka kautta tarjoutuu mahdollisuus päästä käsiksi paikallisten työväenyhdistyksen aktiivien tapahtumista tekemiin tulkintoihin. Maaseutukirjeiden laatijat olivat paikallisen työväenliikkeen aktiiveja, ja heidät valittiin yhdistysten kokouksissa, ja näin ollen monia kirjeenvaihtajia pystytäänkin nimeämään. Toisaalta he kirjoittivat poikkeuksetta nimenmerkin suojassa, joten yksittäisten kirjeiden laatijoiden identifiointi on yleensä hankalampaa.¹² Kirjeissä esitettyjen paikallisten aktiivien tulkintojen lisäksi työväenlehden paikalliskirjeet sekä lehden toimittajien laatimat Urjalaa koskevat uutiset täydentävät tietoja työväenyhdistyksen vaiheista, paikaten myös pöytäkirjoissa olevaa vuodelt 1922–1926 käsittävää aukkoa. Työväenliikkeen näkökulmasta ”porvarillinen” *Urjalan Sanomat* on puolestaan ennen kaikkea auttanut luomaan kuvaa paikkakunnan muusta järjestötoiminnasta sekä tarjonnut tietoa kunnallisvaalikampanjoinnista, puolueiden ehdokaslistoista sekä äänestysaluekohtaisista vaalituloksista, jotka eivät käy ilmi SVT:n vaalitalastoista.

¹² Vrt. Suodenjoki 2010, 128–130.

Oman erillisen lähderyhmänsä muodostaa käyttämäni Tampereen yliopiston Kansanperinteen Arkistossa sekä Työväen Arkistossa säilytettävä Urjalasta koottu muistitieto. Tämä muistitietoaineisto on koottu vuosikymmeniä sen käsittelemien tapahtumien jälkeen: Työväen Arkiston 1960-luvun alussa, jolloin tutkimistani ajoista oli ehtinyt kulua 30–40-vuotta, Kansanperinteen Arkiston materiaali puolestaan vielä parikymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1981. On selvää, että tilanteessa, jossa tapahtumista on ehtinyt kulua näin kauan, ovat muistikuvat jo monilta osin himmentyneet, ja niihin ovat myös toisaalta vaikuttaneet muiden tapahtumista tekemät tulkinnat. Esimerkiksi Linnan romaanitrilogian vaikutus onkin näin ollen usein selvästikin nähtävissä. Olen kuitenkin katsonut, että huomioimalla edellä mainitut seikat, muistitieto voi valottaa erityisesti urjalalaisten keskuudessa 1900-luvun alun tapahtumista tehtyjä paikallisia tulkintoja varsinkin, kun niitä suhteutetaan käyttämäni 1920- ja 1930-luvuilla tuotettuun primääriaineistoon, kuten juuri paikalliskirjeisiin, vuosikertomuksiin ja historiikkeihin. Käyttämäni muistitietoaineisto on lähtökohtaisesti muutenkin suhteellisen suppea, enkä jo yksin tästäkin syystä ole edes pyrkinyt rakentamaan tutkimukseni päätelmiä missään kohdin pelkän muistitiedon varaan.

Urjalalaisten kansalaisjärjestöjen, sanomalehtien sekä muistitiedon lisäksi jotkut luvuista ovat vaatineet omia erityisiä lähdeaineistojaan. Ensimmäistä sisällissotaa käsittelevää lukua varten olen käynyt läpi Urjalan työväenyhdistyksen jäsenten osalta Kansallisarkistossa säilytettäviä valtiorikos-oikeuden ja valtiorikosylioikeuden akteja sekä valtiorikosoikeuden syyttäjistön Urjalaa koskevaa aineistoa. Urjalalaisten työväenaktiivien sisällissodan aikaisten vaiheiden selvittämisessä olen käyttänyt lisäksi Urjalan kirkkoherranvirastossa säilytettävää rikollisten luetteloa. Viidennessä, Urjalan kunnallispolitiikkaa käsittelevässä luvussa keskeisimpänä lähteenä ovat toimineet Urjalan kunnanvaltuuston pöytäkirjat, joita säilytetään Urjalan kunnanarkistossa. Paria Huhdin työväenyhdistystä kosketanutta oikeusjuttua olen puolestaan selvittänyt Hämeenlinnan maakunta-arkistossa säilytetävistä Urjalan kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoista sekä Kansallisarkiston korkeimman oikeuden arkistosta.

1.4 Taustateoriat ja metodit

Pyrin tutkimuksessani soveltamaan erilaisia teorioita ja metodeja, sikäli kun ne soveltuvat käyttämäni lähdeaineistoon sekä tutkimukseni teemoihin. Työväenliikkeen jäsenistöä tarkasteltaessa olen käyttänyt apuna Sami Suodenjoen Kari Teräksen ammattiyhdistysliikkeen suhdeverkostoa kuvaa-

van verkostomallin¹³ pohjalta kehittämään kehämallia, joka rakentuu neljästä kehästä: sisimmäisessä ympyrässä ovat liikkeen aktiivit, seuraavassa rivijäsenet, kolmannessa ”liepeillä liikkujat” ja äärimmäisellä kehällä ulkopuoliset. Malli helpottaa työväenyhdistyksen jäsenluetteloissa esiintyvien henkilöiden yhdistyksessä omaksumien roolien hahmottamista, vaikka kuten Suodenjoki on huomauttanut, ei näitä jäsenyyden eri tasoja voi pitää yksilöiden osalta staattisina.¹⁴ Näin ollen esimerkiksi vuosien 1919–1920 alkuinnostuksen jälkeen useita työväenyhdistyksen rivi- ja jopa entisiä aktiivijäseniä siirtyi kehän sydäimestä ulommaksi työväenjärjestöjen tilaisuuksiin ajoittain osallistuviksi ”liepeilijöiksi”.

Joissakin luvuissa olen nojautunut melko laajasti Pertti Laulajaisen tutkimuksessaan *Sosialidemokraatti vai kommunisti: Vaaliekologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaissodan jälkeen* käyttämään poliittis-ekologiseen lähestymistapaan, jossa poliittisia ilmiöitä pyritään selittämään ympäristötekijöiden vaikutuksella.¹⁵ Vaikka Urjala monilta osin näyttäytyykin melko homogeenisena maalaiskuntana, oli kylien välillä poliittisia eroja, jotka näyttävät ainakin osittain selittyvän niiden elinkeinorakenteen eroilla. Esimerkiksi juuri työväenliikkeen jakautumista tarkasteltaessa kävi ilmi, että vahvasti sosiaalidemokraattisessa Urjalassa SSTP:n selvästi voimakkaammaksi kannatusalueeksi muodostui muuta Urjalaa selvästi teollistuneempi, lasitehtaastaan tunnettu Nuutajärven kylä.

Tutkimusaihetta valitessani ja rajatessani olen lähtenyt liikkeelle siitä, että rajaamalla tarkasteluni ensisijaisesti yhteen kylään on mahdollista päästä syvemmälle ihmisten arkikokemukseen, siihen miten poliittiset rintamalinjat näkyivät käytännön vuorovaikutuksen tasolla, sekä toisaalta siihen, miten Kari Teräksen ilmaisua käyttäen arki ja liike liittyivät yhteen.¹⁶ Tässä suhteessa tutkimukseni näkökulma edustaa mikrohistoriallista suuntausta, jolle on perinteisesti ollut ominaista tutkimuskohteen mittasuhteiden tarkka ja suhteellisen suppea rajaaminen alueellisesti, ajallisesti sekä tutkitavien henkilöiden määrän suhteen.¹⁷ Tutkimuskohteen rajaaminen tässä tutkimuksessa ensisijaisesti Huhdin työväenyhdistykseen ja sen jäsenistöön mahdollistaa paikallisen työväenliikkeen toimintaan vaikuttaneiden ilmiöiden syvällisemmän tarkastelun monipuolisemman lähdeaineiston valossa, kuin mitä tämän laajuudessa tutkimuksessa olisi mahdollista toteuttaa valtiollista tasoa tarkasteltaessa.

¹³ Teräs 2001, 312–313.

¹⁴ Suodenjoki 2010, 45–46.

¹⁵ Laulajainen 1979, 9–14.

¹⁶ Teräs 2001, 9–33. Teräs on väitöskirjassaan tarkastellut mainittua teemaa työpaikkojen arjen ja ammattiyhdistysliikkeen näkökulmista vuosina 1880–1920.

¹⁷ Elomaa 2001, 61.

Niin kuin mikrohistoriallisessa tutkimuksessa laajemminkin, myös omassa tutkimuksessani nousee esiin kysymys yhtä paikallisyhteisöä koskevan tutkimuksen yleistettävyydestä. Alapuron mukaan, paikallistason kehitystä ei voi nähdä vain valtakunnallisen ylätason kehityksenä pienoiskoossa, vaan paikallishistoriassa, kuten myös mikrohistoriassa, ”pieni historia” voi näyttäytyä jännitteisessä suhteessa ”suureen historiaan”.¹⁸ Tästä syystä tarkoitukseni on hyödyntää paikallistason ja aluetason, lähinnä Etelä-Hämeen, vertailua sekä verrata Huhtia ja Urjalaa valtakunnalliseen tasoon. Lisäksi, kuten edellä tuli ilmi, olen hakenut Huhdin työväenyhdistyksen ja sen vaiheiden ensimmäisiksi vertailukohdiksi Urjalan muilla kolkilla toimineet työväenyhdistykset. Kylä-, alue- ja valtakunnallisen tason vertailun kautta onkin mahdollista nostaa esiin paikalliset erityispiirteet.

1.5 Rajaukset ja rakenne

Tutkimukseni rajoittuu paikallisesti Urjalan itäosassa sijaitsevan asemakylä Huhdin ympäristöön, jossa tarkastelussa oleva Huhdin työväenyhdistys toimi. Kylärajaus ei lähtökohtaisestikaan voi olla kuitenkaan kovin ahdas, koska Huhdin työväenyhdistyksessä toimineista monet asuivat naapurikylissä, lähinnä kirkonkylä Laukeelassa sekä Salmenkylässä. Lisäksi 1900-luvun alkupuolella laajalta alueelta jäsenensä kerännyt Huhdin työväenyhdistys on selvä esimerkki kylärajat ylittävistä yhteyksistä, samoin kuin sosiaalidemokraattisen kunnallisjärjestön sekä valtuustoryhmän toiminta, olkoonkin että yhteyksien hoito eri puolilla laajaa kuntaa toimineiden työväenyhdistysten välillä oli 1920- ja 1930-luvuilla yksi keskeisimmistä käytännön ongelmista.

Huhti kylänä on valittu tarkastelupaikkakunnaksi jo pelkästään käytännön syistä: vaikka Huhdin työväenyhdistyksen asiakirjat (ennen kaikkea pöytäkirjat) eivät ole säilyneet tältä ajalta aivan kokonaan, on aineisto selvästi laajempi kuin muiden Urjalan alueella toimineiden työväenyhdistysten. Lisäksi Huhti on elinkeinorakenteensa ja luonteensa puolesta mielenkiintoisen monipuolinen. Huhti sijaitsi keskellä hyvin maaseutuvaltaista kuntaa, jossa vuoden 1920 tilastojen mukaan noin 94 prosenttia ammatissa toimivasta väestöstä sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta, mutta oli kuitenkin tavallisesta maalauskylästä jossain määrin eroava taajama.¹⁹ Vuonna 1930 pitäjässä vierailleen SDP:n Etelä-Hämeen piirisihteerin apulaiseen Huhti ”teki kohta erittäin vauraan ja liikemaailmallisen vaikutelman”. Hänen kuvauksensa mukaan ”[k]ylässä oli huomattavilla kylteillä va-

¹⁸ Alapuro 1995, 317.

¹⁹ *Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880–1975*. Tilastollisia tiedonantoja 63. 1979, 134. Ammatissa toimivaa väestöä oli Urjalassa yhteensä 4495 henkeä, joista 4215 toimi maa- ja metsätalouden parissa. Kunnan koko väkiluku vuonna 1920 oli 10691. Väkiluvun kehityksestä 1920-luvulla tarkemmin katso Taulukko 1.

rustettuina pankki, osuuskauppa y.m. liikkeitä tämän tästä.”²⁰ Huhdin ja sen ympäristön voidaankin katsoa edustaneen monella tapaa ”keskimääräistä” sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen jäsenen asuinseutua, koska kuten Kettusen tutkimuksesta käy ilmi esimerkiksi vuonna 1925 SDP:n jäsenistöstä 87 % asui maaseudulla eli maalaiskunnissa ja kauppaloissa.²¹ Suomen työväenliikettä on yleisemminkin ollut tapana pitää hyvinkin maaseutuvaltaisena erotuksena tulkinnoille eurooppalaisesta työväenliikkeestä lähinnä kaupunkien teollisuustyöläisten liikkeenä, seikka johon ovat kiinnittäneet huomiota myös ulkomaiset tutkijat.²²

Huhdin valintaa tutkimuskohteeksi puoltaa myös se, että siellä toimi Urjalan ensimmäinen ja vaikutusvaltaisin työväenyhdistys, ja se oli kuntaan perustetun sosiaalidemokraattisen puoluetoimikunnan kotipaikka. Näin ollen Huhdin työväenyhdistyksessä toimineiden aktiivien kautta on mahdollista päästä tutkimaan myös Urjalan työväenliikkeen nousua kunnanvaltuustoon sekä yhteyksiä puolueen ylemmille tasoille eli lähinnä Etelä-Hämeen sosialidemokraattiseen puoluetoimikuntaan. Huhdin työväenyhdistyksessä toimineiden ihmisten tarkastelu laajentaa näkökulmaa siis selvästi myös kylän ulkopuolelle, kun kylätaso joutuu kosketuksiin kuntatason ja siitä edelleen laajemman valtakunnallisen tason kanssa.

Ajallisesti tutkimukseni rajoittuu ensisijaisesti vuosiin 1918–1933. Alun perin tarkoitukseni oli lähteä liikkeelle työväenliikkeen uudelleenjärjestäytymisestä vuoden 1918 lopulta alkaen, mutta koska sisällissodan tapahtumat sekä niistä tehdyt johtopäätökset liittyvät niin keskeisesti myöhemmän kehitykseen, huomasin tutkimuksen vaativan Urjalan sisällissodan tapahtumia käsittelevän johdannon. Koska aihetta ei ollut aiemmin tutkittu lukuun ottamatta Tauno Tukkinen Urjalan punaisten tappioista laatimaa selvitystä, tulin lopulta perehtyneeksi melko laajasti myös sisällissotaan liittyvään primääriaineistoon, jonka pohjalta muodostui ensimmäinen varsinainen tekstiluku. Toisessa päässä tarkasteltava ajanjakso ulottuu aina vuoteen 1933. Näin ollen tarkasteluun nousevat myös niin kutsutut lapualaisvuodet, joita on pidetty keskeisenä kriisiaikana suomalaisessa poliittisessa historiassa,²³ mutta joita ei ole tutkittu liiemmästi paikallisesta näkökulmasta.

Kuten edellä tuli esiin, tutkimukseni ensimmäinen käsittelyluku tarkastelee sisällissotaa Urjalassa sekä sodan vaikutuksia paikalliseen työväenliikkeeseen. Luvun loppupuolella nousee esiin myös työväenliikkeen toiminnan käynnistymisen ensi vaiheet sodan jälkeen. Seuraavassa luvussa syven-

²⁰ *Hämeen Kansa* 24.1.1930 ”Pikahuomioita Urjalasta.”

²¹ Kettunen 1986, 218.

²² Katso esim. Paasivirta 1952, 30–38; Hobsbawm 1987, 112–141; Sassoon 1996, 15.

²³ Siltala 1985; Alapuro 1995, 281–297, 302–303.

nyttään Huhdin työväenyhdistyksen sisäiseen tarkasteluun, jolloin käsittelen työväenyhdistyksen jäsenistön sosiaalista jakaumaa sekä käytännön toimintamuotoja, samoin kuin myös yhdistyksen toiminnan taustalla vaikuttanutta aatteellista pohjaa. Tämä aatteellinen pohja nousee esiin myös luvun lopulla, kun analysoin työväenliikkeen jakautumista paikallisesta näkökulmasta. Neljännessä luvussa tarkastelen työväenyhdistyksen suhteita ympäröivään yhteisöön sekä muihin paikkakunnalla toimineisiin kansalaisjärjestöihin. Samalla tarkastelen myös 1930-luvun ensimmäisinä vuosina Urjalassa vaikuttaneen lapuanliikkeen toiminnan vaikutusta työväenyhdistykseen. Viimeisessä varsinaisessa käsittelyluvussa siirryn kylätasolta ensin kunnallispolitiikan tasolle, jota valotan osin Huhdin työväenyhdistyksen paikallisen johtomiehen Oskari Härmän kunnallispoliittisen uran kautta. Tämän jälkeen ulotan tarkastelun aluetasolle analysoidessani Urjalan kunnallisjärjestön ja Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattisen puoluejohdon suhteita.

Tässä yhteydessä haluan esittää erityiset kiitokset Kari Simolalle, joka ystävällisesti luovutti käyttööni Urjalan työväenyhdistykselle kuuluvia asiakirjoja. Kiitän myös työtäni rahallisesti tukenutta Kansan Sivistysrahaston (KSR) Väinö Voionmaan rahastoa.

2. SISÄLLISSODASTA TYÖVÄENLIIKKEEN UUDELLEENJÄRJESTÄYTYMISEEN

2.1 Sisällissota Urjalassa

Urjalassa työväenliikkeen ja porvarillisten piirien välit alkoivat kiristyä muun maan tavoin jo vuoden 1917 puolella. Keväällä kunnassa puhkesi maatyöväen lakkoja, joista pisin kesti toukokuun puolivälistä heinäkuun puoliväliin. Tässä myös Honkolaan levinneessä Nuutajärven kartanon lakossa oli mukana kolmisensataa maatyöläistä, ja sen oli pannut alulle järjestäytymätön työväestö, mistä johtuen sosiaalidemokraattisen kunnallistoimikunnan suhtautuminen siihen oli melko viileää. Järjestysvaltakysymys johti puolestaan saman vuoden lopulta alkaen kahden kilpailevan kaartin syntyyn: kun paikkakunnan porvarillinen väestö ja työväenliike eivät päässeet yhteisymmärrykseen järjestyksen valvonnasta, perusti joukko Urjalan porvarilliseen väestöön kuuluvia henkilöitä lokakuussa suojeluskunnan, johon liittyi 40 jäsentä. Marraskuun alussa myös työväestö lähti kaartin perustamisen tielle, ja syntyi järjestyskaarti, jonka perustaminen pohjusti samassa kuussa alkanutta lakkoa. Ristiriitojen syvenemistä edesauttoi Urjalassa, kuten monella muullakin paikkakunnalla, venäläisten teettämien vallitöiden loppuminen sekä vaikeutuva elintarviketilanne. Urjalan suojeluskunnan toiminta näyttää olleen hyvin vähäistä, mutta työväenliikkeen sisällä valta siirtyi tammikuun 1918 kuluessa yhä selvemmin kaartille, johon kunnallistoimikunta kykeni yhä vähemmän vaikuttamaan, vaikka esittikin sille kritiikkiä omavaltaisesta toiminnasta. Jo tammikuun 21. päivänä tapahtui Urjalassa ilmeisesti jonkinasteinen punakaartin liikekannallepano, kun urjalalaisia ja Toijalasta tulleita kaartilaisia kulki pitäjässä etsimässä aseita ja elintarvikkeita.²⁴

Sisällissodan syttyessä Urjala etelähämäläisenä paikkakuntana sijaitsi punaisen Suomen ydinalueella. Paikallisten työväenyhdistysten suhde punakaartiin ja alkaneeseen vallankumoukseen oli kuitenkin kahtalainen: toisaalta punakaartiin kuului monia työväenyhdistysten jäseniä aktiiveista rivijäseniin, mutta toisaalta osa yhdistysväestä pitäytyi kokonaan erossa kaartin toiminnasta. Sinällään tämä tietenkin vastasi myös laajemmin SDP:n johdon ja kannattajakunnan yleistä jakautumista suhteessa sotaan. Eräässä sodan jälkeisessä oikeudenkäynnissä tuli ilmi, että Huhdin työväenyhdistyksen arvion mukaan yhdistykseen vuoden 1918 alussa kuuluneesta yli sadasta jäsenestä 58 ei ollut ottanut osaa punakaartin toimintaan. Jos tämä laskelma pitää paikkansa, toimi punakaartissa siis noin puolet yhdistyksen kaikista jäsenistä. Kehämallin sisimmäisessä ytimessä sijainneet aktiivit, työväenyhdis-

²⁴ *Urjalan Sanomat* 26.1.1918 ”Urjalan punakaarti mobilisoi joukkonsa kokoon.”; Suodenjoki 2007b, 202–203; Arajärvi 1975, 304–306; Takkunen 2010, 79–80; Salo-Mäkelä 1996, 39.

tyksen vuoden 1918 johtokunta, tempautuivat voimakkaasti mukaan vallankumoukseen, ja johtokunnan yhdeksästä miespuolisesta jäsenestä ainakin seitsemän liittyi punakaartiin. Yhdistyksen puheenjohtaja Aadolf Ahonen, samoin kuin useampi muukin työväenyhdistyksen johtohenkilö, päätyi punakaartin esikuntaan. Yhdistyksen aiempi puheenjohtaja Kalle Salminen toimi puolestaan punakaartissa vahtipäällikkönä.²⁵

Vastaavalla tavalla myös Honkolan työväenyhdistyksen johdossa toimineita henkilöitä siirtyi paikkakunnan punaisen hallinnon tehtäviä hoitamaan, vaikka he toimivatkin varsinaisessa punakaartissa lähinnä rivimiehinä.²⁶ Toisaalta työväenliikkeessä luottamustehtäviä hoitaneiden ei ollut helppoa jäädä punakaartin ulkopuolelle, vaikka olisivat sen toimia epäilleetkin. Esimerkiksi Huhdin työväenyhdistyksen johtokunnan jäsen Oskari Härmä, josta tuli myöhemmin sotien välisenä aikana Urjalan työväenliikkeen ykkösmies ja kunnanvaltuuston puheenjohtaja, oli oman valtiorikosoikeudessa antamansa todistuksen mukaan liittynyt punakaartiin ”muiden mukana, kun pidettiin ’vastavallankumouksellisenä’ niitä puoluejäseniä, jotka eivät liittyneet kaartiin”.²⁷

Huolimatta siitä, että osa työväenliikkeen paikallisista kannattajista ja aktiiveista varmasti epäili punakaartin toimien oikeutusta ja menestymismahdollisuuksia, olivat maatalouslakot ja punakaartin organisointi synnyttäneet Urjalan työväestön keskuuteen uudenlaista voimantunnetta. Vuodet 1917–1918 olivat yleisemminkin työväenjärjestöjen nousukautta, jolloin niihin virtasi uusia jäseniä. Esimerkiksi Urjalan Honkolan työväenyhdistykseen hyväksyttiin 10. helmikuuta 1918 järjestetyssä kokouksessa peräti 45 uutta jäsentä, kun yhdistyksen koko jäsenmäärä oli ollut kaksi vuotta aiemmin neljänkymmenen tienoilla. Myös Huhdissa, jossa punakaarti oli tammikuussa ottanut haltuunsa Huhdin työväentalon, uusia jäseniä liittyi paikalliseen työväenyhdistykseen runsaasti. Vuonna 1937 laaditun historiikin mukaan työväenyhdistyksen jäsenluku oli jopa korkeimmillaan juuri vuonna 1918.²⁸

Urjalan punainen järjestysvalta koetti pitää yllä kunnan hallintoa mahdollisimman normaalisti ja pyrki saamaan mukaan myös paikkakunnan porvarillisia johtohahmoja, jotka olivat käyttäneet kunnallista valtaa ennen sotaa. Kun Urjalan vanha, työväestön osalta aliedustettu, valtuusto kieltäytyi

²⁵ Talvikäräjät 20.3.1919, § 54 Urjalan kihlakunnan varsinaisiasiain ptk:t, Ca 2:75, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA; Rikollisten luettelo 1901–1935, Urjalan kirkonarkisto; *Hämeen Voima* 20.1.1916 ”Urjalan t.y:n vuosikokouksessa”; VRYO 19931 Aadolf Ahonen, VRO 20754 Kalle Salminen, KA.

²⁶ Takkunen 2010, 97–100, 105.

²⁷ VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, KA.

²⁸ Honkolan TY:n ptk. 10.2.1918. Honkolan TY, KANSÄ; *Puoluetilasto 1899–1942*; Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937, Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA. Vrt. Soikkanen 1975, 260–262.

uusimasta verotusta punaisten toivomalla tavalla, nimittivät sosialistit uuden valtuuston, johon otettiin kuitenkin edelleen mukaan myös porvareita. Vaikka uudessa valtuustossa voimasuhteet, 14 sosialistia ja kuusi porvaria, olivat selvästi työväenliikettä suosivia, on Suodenjoki luonnehtinut punaisten vallankumousta Urjalan kunnallishallinnossa ”osittaiseksi vallanotoksi”.²⁹

Punakaartin toimeenpanemien ruokatarvikkeiden takavarikointien lisäksi paikkakunnalla tapahtui punavallan aikana myös terroritekoja, jotka vaativat Jaakko Paavolaisen laskelmien mukaan 14 ihmisen hengen. Enemmistö surmatuista oli rintaman toiselle puolelle pyrkinettä valkoisia, muut heidän menettäneistä olivat paikallisia maanomistajia, tunnetuimpina heistä Honkolan kartanon omistaneet Furuhjelmin veljekset. Valtaosa näistä surmatöistä oli kuitenkin ilmeisesti muiden kuin urjalalaisten punakaartilaisien suorittamia. Useammassa Urjalassa sattuneessa punaisessa terroriteossa taustalla näyttää vaikuttaneen Toijalassa toiminut vallankumousoikeus, jonka kontolle kertyi myös muilla lähipaikkakunnilla tapahtuneita murhia.³⁰

Tammikuun lopulta asti kestänyt punakaartilaisvalta päättyi Urjalassa huhtikuun lopulla. Kuun alussa oli kukistunut punaisen Suomen pohjoinen keskuspaikka Tampere, ja Urjalaan oli alkanut virrata punakaartilaisia ja pakolaisia sekä Tampereen että niin ikään valkoisten haltuun joutuneen Porin suunnalta. Riihimäen kukistumisen jälkeen Urjalassa majailleet punaiset katsoivat parhaaksi hylätä pitäjän, ja huhtikuun 24. päivänä alkoi yleinen perääntyminen kohti itää. Vaikka osa Urjalan punakaartilaisista ja myös siviiliväestöstä liittyi pakolaisiin, jäi osa punaisista kotipitäjäänsä ja joutui valkoisten vangiksi näiden ottaessa pitäjä haltuunsa 25.4. Urjalasta saadut punavangit koottiin ensin Huhtiin, mutta osa lähetettiin myöhemmin Tampereen ja Hämeenlinnan vankileireille. Idän suuntaan perääntyneistä Urjalan punaisista monet joutuivat puolestaan vangiksi toukokuun alussa Lahden seudulla, jossa saksalaisten ja valkoisten käsiin jäi tuhansia punakaartilaisia sekä näiden perheenjäseniä.³¹

Vaikka Urjala välttyi varsinaisilta taisteluilta, koetteli sota kuntaa erittäin raskaasti: yhteensä 378 urjalalaista menetti henkensä vuoden 1918 sotatoimien yhteydessä. Kunnan uhriluku on kaikista Suomen kunnista yhdenneksitoista korkein ja kolmanneksi korkein nykyisen Pirkanmaan alueen

²⁹ *Hämeen Voima* 5.3.1918 ”Kunnan asiain hoito Urjalassa.”; Suodenjoki 2007b, 278.

³⁰ Paavolainen 1967, 320; Arajärvi, 1975, 308–309; Tukkinen 2002, 5. Toijalan vallankumousoikeudesta katso Tikka 2004, 96–101 ja Tikka 2006a, 81–87.

³¹ Katso esimerkiksi VRYO 19952 Kaarlo Kari, VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, VRO 10/16 Otto Laurila, VRYO 14769 Juho Kustaa Salonen, VRO 18/1029 Eevert Kivistö, VRYO 7156 Kalle Saari, KA; Arajärvi 1975, 308–311; Paavolainen 1971, 44–48. Koska punavankeja kertyi Lahteen niin paljon, päättivät valkoiset lähettää osan Riihimäelle, Kouvolaan, Santahaminaan ja Lappeenrantaan.

kunnista. Urjala oli sodan aikana kuulunut punaiseen Suomeen, ja myös valtaosa kuolleista oli punaisiksi laskettavia. 1920-luvun alkupuoliskolla SDP:n keräämien tietojen pohjalta laaditun *Kuoleman kentiltä* –muistojulkaisun mukaan yhteensä 260 urjalalaista punaista menetti henkensä ja 69 katosi. Tarkat henkilötiedot albumissa julkaistiin kuitenkin vain 291 henkilöstä. Asiaa myöhemmin tutkinut ja siitä selvityksen julkaissut Tauno Tukkinen on päätenyt lukuun 336 kaatunutta, teloitettua, kadonnutta ja vankileirillä kuollutta punaista. Näistä valkoisten Urjalassa ja muualla Etelä-Suomessa toimeenpanemat teloitukset vaativat 73 punaisen hengen, 69 kaatui taisteluissa ja 48 katosi. Lisäksi yhteensä 146 henkeä menehtyi vankileireillä tauteihin ja nälkään. Jälkimmäiseen lukuun Tukkinen ei ole sisällyttänyt vankileiriltä vapautumisen jälkeen kotonaan leirien aiheuttamiin rasituksiin kuolleita, joita taas 1920-luvun muistojulkaisussa on joukossa muutamia.³²

On vaikea sanoa, mikä oli tarkkaan ottaen paikallisten valkoisten rooli Urjalassa toimeenpannuissa teloituksissa, jotka tapahtuivat yhtä lukuun ottamatta huhtikuun viimeisistä päivistä toukokuun puoliväliin ulottuneella ajanjaksolla. Lähes välittömästi Porin rykmentin joukko-osaston otettua paikkakunta haltuunsa, perustettiin sinne kenttäoikeus, jonka tehtävänä oli langettaa tuomioita paikkakunnan punaisille. Samalla Urjalaan perustettiin oma suojeluskunta, joka aktiivisesti osallistui punaisten rankaisutoimiin muun muassa toimittaen eteenpäin valtiorikosoikeudelle tietoa oman kuntansa punakaartilaisista. Toijalan valkoinen komendantti, jonka sotilashallinnon alaisuuteen myös Urjala kuului, ei kuitenkaan vaikuta olleen tyytyväinen Urjalan suojeluskunnan toiminnan edistymiseen, vaan lähetti paikkakunnalle toukokuun alussa 20-miehisen lentävän osaston tutkinta- ja rankaisutoimien edistämiseksi.³³

Paikalliset suojeluskuntalaiset keräsivät ne punaiset, joille vaadittiin erityisen ankaria rangaistuksia, valtiorikosoikeudelle lähetetyille listalle ”pahimmista Urjalan vapaaehtoisista punakaartilaisista”. Näiden katsottiin toimineen kapinaan yllyttäjinä ja syyllistyneen ryöstöihin, vangitsemisiin tai murhiin. Yksi raskauttava asianhaara näyttää olleen myös aktiivinen toiminta vuoden 1917 lakoissa. Tälle listalle joutuneiden nimien perässä oli monessa tapauksessa loppukaneetti: ”Ei kaivata.”³⁴ Toisaalta Urjalan suojeluskunnan esikunnasta löytyi kannatusta myös lieville tuomioille, ja kesän 1918 aikana suojeluskunnan leima löytyi myös monista ehdonalaiseen vapauteen laskemista puoltavista kirjeistä valtiorikosoikeudelle. Kun suurin viha alkoi lauhtua, olivat paikalliset suojeluskunta-

³² *Kuoleman kentiltä: Muistojulkaisu vuoden 1918 ajoilta* 1924, 219–230, 252–253; Suomen sotaturmat 1914–1922, (<http://westa.narc.fi/cge-bin/db2www.sotasurmaetusivu.stat>); Aatsinki 2007a, 32–48; Tukkinen 2002; Tauno Tukkinen 28.1.2012 lähettämä sähköpostiviesti.

³³ Tukkinen 2002, 5–10; Tikka 2006a, 87–95.

³⁴ ”Luettelo pahimmista Urjalan vapaaehtoisista punakaartilaisista”. Valtiorikosoikeuden syyttäjistö, Tuusula-Uusikirkko, Urjala No 1–25, KA. Tikka 2006a, 87–95.

laiset valmiita laskemaan vapaaksi niitä punaisia, joiden katsottiin olevan perusluonteeltaan kunnollisia ja päätyneen kaartiin muiden yllytyksestä tai pakotuksesta. Myös sotaa ja sen jälkiselvittelyjä seurannut työvoimapula edesauttoi rivipunakaartilaisten ehdonalaaiseen pääsyä.³⁵

2.2 Työväenliike ja sodan jälkiselvittelyt

Sisällissota ja sen jälkiseuraamukset olivat työväenliikkeelle hyvin raskaat jo pelkästään siitä syystä, että monet henkensä menettäneistä punaisista olivat paikallisten työväenyhdistysten jäseniä. *Kuoleman kentiltä* –muistojulkaisussa nimetyistä 291 kuolleesta ja kadonneesta Urjalan punaisesta 165 kuului julkaisun mukaan johonkin paikalliseen työväenjärjestöön. Muistojulkaisun tiedot perustuvat yksittäisten yhdistysten lähettämiin tietoihin surmansa saaneista ja ovat osittain epävarmoja, koska kuten Huhdin työväenyhdistyksen historiikissa huomautetaan, tietoja ei voitu tarkistaa jäsenkirjojen katoamisen vuoksi. Näin ollen työväenjärjestöjen sodassa kärsimät tappiot olivat mahdollisesti ainakin jossain määrin korkeammat kuin mitä muistojulkaisusta voisi päätellä, koska muistojulkaisussa esitetty henkilötiedot koskivat ainoastaan 291 henkilöä, kun punaisten todelliset tappiot ylsivät Tukkinen tekemien tutkimusten mukaan yli 330. Muistojulkaisussa esitetty luku 165 on kuitenkin jo itsessään korkea, kun otetaan huomioon, että Urjalan työväenyhdistykseen kuului vuoden 1916 toisella puoliskolla kaiken kaikkiaan noin 250 henkeä. Toisaalta nämä luvut eivät ole täysin vertailukelpoisia siinä suhteessa, että kuten mainittiin, nousi työväenyhdistysten jäsenmäärä huomattavasti vuosina 1917–1918, joilta taas ei ole säilynyt tarkkoja tietoja jäsenluvusta.³⁶

Työväenyhdistysten henkilötappioista vallitsevaa epätietoisuutta kuvastaa hyvin myös Huhdin työväenyhdistyksen tilanne. Muistojulkaisusta löytyy tiedot 15 surmansa saaneesta tai kadonneesta työväenyhdistyksen jäsenestä sekä kolmesta Huhdin sosiaalidemokraattisen nuoriso-osaston jäsenestä. Uhreja oli ilmeisesti kuitenkin enemmänkin, koska yhdistyksen historiikissa esitetyn arvion mukaan sen tappiot olivat yli 20 hengen tienoilla. Lähes 30 sodassa kuolleen tai kadonneen jäsenen tiedot löytyvätkin Urjalan työväenyhdistyksen hallussa olevasta päiväämättömästä paperista, jossa on lisäksi vastaavia tietoja myös muista, vaikkakaan ei kaikista, Urjalassa toimineista työväenyhdistyksistä. Tämän luettelon on todennäköisesti koonnut joko Huhdin työväenyhdistys tai Huhdissa toiminut sosiaalidemokraattinen kunnallistoimikunta vuonna 1919 tai hieman sen jälkeen, jolloin

³⁵ Katso esimerkiksi VRO 45/270 Johan Silonen, VRYO 25938 Yrjö Ollikkala, VRO 52/842 Ellen Nieminen, VRO 19/784 Reino Kari, VRO 18/1029 Eevert Kivistö, VRO 10/16 Otto Laurila, KA.

³⁶ *Kuoleman kentiltä* 1924, 219–230, 252; Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937, Laatinut Oskari Härämä. Urjalan TY, TA; *Puoluetilasto 1899–1942*.

SDP:n piiritoimisto keräsi tietoja sodassa kärsityistä tappioista. Kyseisen dokumentin ja muistojulkaisun tiedoissa esiintyvät erot eivät liity niinkään siihen, etteikö niistä löytyisi samoja henkilöitä, vaan lähinnä siihen, ettei kaikkien paperissa mainittuja ole merkitty muistojulkaisussa työväenyhdistyksen jäseniksi.³⁷

Yksi muistojulkaisun ja työväenyhdistyksen hallussa olevan dokumentin välistä epäsuhtaa selittävä tekijä voi olla se, miten jäsenyys on määritelty: yhdistysten jäsenmäärien laskeminen on ylipäätäänkin hankalaa, koska suhdannejäsenet toimivat yhdistyksissä vain melko satunnaisesti, ja toisaalta myös aktiivisemmatkin jäsenet saattoivat toisinaan jättää joskus jäsenmaksunsa maksamatta. Lisäksi tietoja Huhdin työväenyhdistyksen jäsenistä oli ehkä vaikeampaa kerätä, kuin muiden yhdistysten, koska yhdistyksen jäseniä asui Huhdin lisäksi kirkonkylässä sekä ympäröivällä maaseudulla.³⁸ Koska Huhdin työväenyhdistyksen sisällissotaa edeltävän ajan jäsenluettelot hävisivät valkoisten suorittamien takavarikointien yhteydessä, tietojen tarkistaminen oli mahdotonta paitsi työväenyhdistykselle itselleen myös tämän päivän tutkijalle. Samasta syystä on mahdotonta sanoa kuinka suuri osa Huhdin työväenyhdistyksen jäsenistä tuomittiin valtiorikosoikeudessa.

Suurimmat menetykset työväenyhdistyksille sota näyttää tuottaneen kunnan länsiosassa Honkolan ja Urjalankylän alueella. Alueet olivat perinteisesti kuuluneet työväenliikkeen vahvimpiin kannatusalueisiin, ja sijaitsivat suhteellisen lähellä vuoden 1917 maatalouslakon keskusta Nuutajärveä, josta lakko oli levinnyt myös Honkolaan. Vuonna 1918 Honkolan punakaartiin liittyi paljon paikallista työväestöä ja työväenyhdistyksen omien tietojen mukaan yhdistyksen jäsenistä punakaartissa olivat toimineet lähes kaikki jäsenkirjan omistaneet. Myös valkoiset tuntuivat tiedostaneen alueella ehkä tavallista voimakkaammin vaikuttaneen punakaartilaishengen, koska paikallisten suojeluskuntalaisten keräämälle pahimpien punakaartilaisten listalle päätyneistä kaikkein eniten oli juuri Urjalankylästä ja Honkolasta kotoisin olleita. Honkolalaisia työväenliikkeen aktiiveja joutui myös Urjalan valkoisen terrorin uhreiksi huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi Huhdin seudulta kotoisin olleita. Kaiken kaikkiaan yli neljäsosa kaikista sodasta kuolleista Honkolan työväenyhdistyksen jäsenistä ammuttiin kotipaikkakunnalla, ja tämän lisäksi ilmeisesti myös osa kadonneiksi merkityistä koki saman kohtalon. Erityisen raskaita tappioita kokivat edellä mainittujen työväenyhdistysten

³⁷ *Kuoleman kentiltä* 1924, 219–230, 252; ”Luettelo Urjalan Sos.dem. Kunnallisjärjestöön kuuluvista yhdistyksistä, jotka menettivät jäseniään kansalaissodassa”. (Päiväämätön). Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937, Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA. Tappioiden selvittämisestä Huhdin TY:n piirissä katso myös Urjalan TY:n ptk. 6.7. ja 24.8.1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

³⁸ Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA. Jäsenmaksujen maksamisesta vrt. Suodenjoki 2010, 282.

lisäksi myös Tursankankaan työväenyhdistys sekä jäsenmäärältään pienehkö Saviniemen työväenyhdistys.³⁹

Erityisen kohtalokasta työväenyhdistysten myöhemmän toiminnan kannalta oli paikallisissa yhdistyksissä suhdeverkoston sisimpään kehään sijoittuneiden aktiivien menettäminen sodassa. Honkolan työväenyhdistyksestä valkoisten teloittamiksi joutuivat sekä yhdistyksen puheenjohtaja ja sodan aikainen punapäällikkö Vihtori Kajoo että sihteeri ja Urjalan punaisen hallinnon virkamies Kaarlo Saxman, joka on mainittu myös Linnan romaanitrilogiassa esiintyvän räätäli Halmeen yhtenä esikuvana. Sota ja terrori koettelivat ankarasti myös kunnan länsireunalla toimineen Tursankankaan työväenyhdistyksen aktiivijoukkoa: henkensä menettivät muun muassa Punkalaitumella ammuttu rahastonhoitaja Kalle Mäkinen sekä Tammisaaren vankileirillä kuollut sihteeri Kalle Sillanpää. Hämeenlinnan vankileirillä monen muun urjalalaisen työväenaktiivin kanssa sai surmansa myös entinen SDP:n kansanedustaja Evert Hokkanen, joka oli myös Urjalan työväenliikkeen keskeisimpiä varhaisen vaiheen aktiiveja.⁴⁰

Vaikka Huhdin työväenyhdistys menetti sisällissodassa useita jäseniään, selvisivät yhdistyksen johtohenkilöt sodasta kuin ihmeen kaupalla, lukuun ottamatta yhdistyksen pitkäaikaista veteraania Juho Saloa, joka menehtyi toukokuun 1918 lopulla vankileiriltä vapauduttuaan. Sodan lopulla monet työväenyhdistyksen johtokunnan punakaartissa toimineista jäsenistä, kuten muun muassa puheenjohtaja Aadolf Ahonen, Oskari Härmä ja Kalle Kari jättivät kotipitäjänsä ja liittyivät pakolaisiin, mutta jäivät kiinni ja päätyivät vankileireille. Punaisten esikuntamiehinä he kuuluivat Urjalan suojeluskunnan nimeämiin pahimpiin vapaaehtoisii punakaartilaisiin, samoin kuin niin ikään esikunnassa toiminut työväenyhdistyksen aktiivi ja aiempi rahastonhoitaja Kustaa Salonen.⁴¹

Punakaartin esikuntamiehet Salonen ja Härmä laskettiin kuitenkin lopulta ehdonlaiseen, kun myös Urjalan suojeluskunnan esikunta oli valmis todistamaan heidän toimineen punakaartin esikunnassa maltillisesti ja, kuten Härmästä suoraan todetaan ”enempi rauhoittavasti ja hyvään päin”. Vuoden

³⁹ *Kuoleman kentiltä* 1924, 219–230, 252; ”Luettelo Urjalan Sos.dem. Kunnallisjärjestöön kuuluvista yhdistyksistä, jotka menettivät jäseniään kansalaissodassa”. (Päiväämätön). Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; ”Luettelo pahimmista Urjalan vapaaehtoisista punakaartilaisista”. Valtiorikosoikeuden syyttäjistö, Tuusula-Uusikirkko, Urjala No 1-25, KA; Takkunen 2010, 117.

⁴⁰ Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus 1936. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää. Tursankankaan TY, TA; Suomen sotasurmat 1914–1922, (<http://westa.narc.fi/cge-bin/db2www.sotasurmaetusivu.stat>); Suomenjoki 2010, 295–296; Takkunen 2010, 110; Varpio 2006, 430–432.

⁴¹ VRO 20754 Kalle Salminen, VRYO 14769 Juho Kustaa Salonen, VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, KA. ”Luettelo pahimmista Urjalan vapaaehtoisista punakaartilaisista”. Valtiorikosoikeuden syyttäjistö, Tuusula-Uusikirkko, Urjala No 1-25, KA.

1918 loppuun mennessä oli vapautettu myös Tampereen taistelun yhteydessä vangittu johtokunnan nuorin jäsen Reino Sakala. Kovimmat tuomiot yhdistyksen johtohenkilöistä saivat elinkautisen tuomion saanut puheenjohtaja Ahonen sekä vielä vuoden 1921 keväällä vankilassa viruneet johtokunnan jäsen Kalle Kari ja yhdistyksen vuosien 1916–1917 puheenjohtaja Kalle Salminen. Punakaartin telefonistina ja vahtipäällikkönä toimineen Salmisen kohtalo oli hiuskarvan varassa, kun Urjalan suojeluskunnan lausunnossakin todettiin miehen toimineen keskeisenä kiihottajana ja olevan pahimpia rikollisia. Suojeluskunnan tiedonannossa vielä huomautettiin monia Salmista pienempiäkin syyllisiä ammutun. Vaikkei Salminen tehnyt hyvää vaikutusta myöskään kuulustelujoihinsa Lappeenrannassa, jotka myös vaativat miehelle kuolemantuomiota, onnistui hänen kuitenkin kaikesta huolimatta säilyttää henkensä.⁴²

Yksi syy monien edellä mainittujen henkilöiden selviytymiseen teloitukselta vaikuttaa olleen se, että heitä pidettiin keskeisinä kuulusteltavina, ja näin ollen he onnistuivat säilyttämään henkensä siihen asti kunnes yleinen linja punaisia kohtaan alkoi muuttua maltillisemmaksi. Ilmeisesti samasta syystä hengissä säilyi Urjalan punakaartin päällikkö ja työväenliikkeen veteraani Erland Salmi, jonka onnistui ensin pakoilla pitkään valkoisia, ja joka kiinni jouduttuaan selvisi vankilatuomiolla vapautuen lokakuussa 1923. Vielä 1960-luvulla järjestetyn muistitietokeräyksen yhteydessä tehdyssä haastattelussa eräs urjalalainen muisteli muun muassa juuri Salmen kohtaloon viitaten valkoisten langettamissa tuomioissa vallinnutta epäsuhtaa, jossa moni pikkutekijä oli päätnyt ammutuksi, mutta punakaartin päällikkö säästynyt. Myös Honkolan valtiorikosoikeudessa tuomittuja punaisia torppareita pro gradu -tutkielmassaan käsitelleelle Jonna Takkuselle on syntynyt kuva tuomioiden summittaisuudesta.⁴³

Työväenyhdistykset saivat keväällä 1918 myös itsessään tuta valkoisten kostotoimenpiteet. Yhdistysten lippuja poltettiin ja asiakirjoja, kuten jäsenluetteloja ja pöytäkirjoja, tuhottiin ja katosi. Myös yhdistysten rahavaroja takavarikoitiin.⁴⁴ Lukuisten työväenliikkeen veteraanien kuolema sekä asiakirjojen menettäminen aiheuttivat yhdessä katkoksen, joka häivytti mukanaan paljon erilaista kokemusta ja tietoa työväenliikkeen noin viisitoistavuotisesta toiminnasta Urjalassa. Tursankankaan työväenyhdistyksen historiikissa tästä menetyksestä on todettu kuvaavasti: ”Sinä aikana meni kaikki

⁴² VRYO 14769 Juho Kustaa Salonen, VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, VRYO 4104 Reino Sakala, VRYO 19931 Aadolf Ahonen, VRYO 19952, Kaarlo Erikinpoika Kari, VRO 20754 Kalle Salminen, KA.

⁴³ VRYO 23598 Erland Salmi, KA; TMT 181:1846, kertoja Lauri Mäkinen, TA; Takkunen 2010, 115; Armahduksista ja sotavankilaitoksen päättymisestä katso Paavolainen 1971, 309–313.

⁴⁴ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus 1936. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää. Tursankankaan TY, TA; *Urjalan Sanomat* 5.7.1919 ”Kuulutus.”; *Urjalan Sanomat* 12.7.1919 ”Ilmoitus.”.

mikä olisi voinut meille yhdistyksen alkutoiminnasta kertoa.”⁴⁵ Toteamus kuvaa hyvin tilannetta myös Huhdin työväenyhdistyksen osalta: kun SDP joitakin vuosia sodan jälkeen tiedusteli yhdistykseltä sen varhaisvaiheista, ja muun muassa siitä, kuka oli paikkakunnalla ensimmäisenä puhunut työväenasiaa, jouduttiin toteamaan, ettei asiasta ollut tietoa, koska kaikki vanhat asiakirjat olivat hävinneet sodassa. Kuten edellä todettiin, myöskään yhdistyksen tarkoista jäsenmenetyksistä vuonna 1918 ei päästy täyteen selvyyteen jäsenluetteloiden hävittyä.⁴⁶

Lamauttavan iskun työväenyhdistysten toiminnalle aiheutti valkoisten toimeenpanema työväentalojen takavarikointi. Huhdissa sijainneesta Urjalan työväenyhdistyksen talosta tuli, kuten yhdistyksen historiikissa todetaan, ”tilapäinen rokkosairaala”, kulkutautien raivotessa kunnassa sodan jälkeen. Kuten myöhemmin kävi ilmi, työväentalot kärsivät uusien omistajiensa hallussa erinäisiä vaurioita ja irtainta omaisuutta katosi. Huhdissa työväentalon esiintymislavasta katosi osa, ja sen kattokruunu päätyi ilmeisesti Urjalan Suomalaisen Seuran talolle.⁴⁷ Työväentalojen menetys oli paitsi käytännöllinen myös symbolinen menetys. Työväentalojen rakentaminen 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä oli ollut paikallistasolla osoitus työväenliikkeen voimasta, ja talot olivat toimineet työväen henkisinä keskuspaikkoina.⁴⁸ Talojen menetys sodan jälkeen kuvasti puolestaan, miten työväenliike oli kukistettu: sen paikalliset keskuksat olivat nyt sen vastustajien hallussa. Tursankankaan työväenyhdistyksen historiikissa talon kohtaloa ja siihen liittyvää nurinkurisuutta muisteltiin seuraavasti:

Työväentalo takavarikoitiin. Valkoiset ottivat sen haltuunsa, pitivät tanssejaan, ”entsellällä työväentalolla”, ja tulivat sinne, entiseen kauhujen luolaan, hartaalla mielellä, mutta sen teki se kun oli valkea lippu katolla.⁴⁹

2.3 Sisällissodan jälkikuva Urjalassa

Sisällissodan sotatapahtumien tavoin myös sodan muistaminen jakoi paikallisyhteisöt. Valtakunnallisella tasolla ”valkoisessa Suomessa” vallitsevaksi tulkinnaksi sodasta nousi vapaussotatulkinta,

⁴⁵ Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus 1936. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää. Tursankankaan TY, TA.

⁴⁶ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; ”Kyselykaavake” (Päiväämätön). Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

⁴⁷ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 3.6.1918. Urjalan kunnanarkisto; *Hämeen Kansa* 31.1.1919 ”Työväenjärjestöjen omaisuudet hunningolla.”; Urjalan TY:n ptk. 9.11.1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa. Kulkutaudeista sodan jälkeisessä Urjalassa katso esim. *Urjalan Sanomat* 6.7.1918 ”Waroitus.” (Terveydenhoitolautakunta).

⁴⁸ Alestalo 1977, 108–109; Norrena 1993, 182–189; Suodenjoki 2007a, 153–163.

⁴⁹ Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus 1936. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää. Tursankankaan TY, TA.

jossa sota nähtiin sotana venäläisiä ja näiden suomalaisia apureita vastaan. Hävinneellä puolella sota nähtiin toisin. Vaikka SDP:n uusi johto Väinö Tanner etunenässä tuomitsi vallankumousyrityksen ja esitti kovaa kritiikkiä työväenliikkeen aiempaa johtoa kohtaan, ei sosialidemokraattinen sen enempää kuin kommunistinenkaan työväenliike hyväksynyt vapaussotatulkintaa. Sota nähtiin työväenliikkeen piirissä kansalaissotana tai luokkasotana, vaikkakin kapina-nimitystä käytettiin yleisesti työväestönkin piirissä.⁵⁰

Voittajien tulkinta vuoden 1918 tapahtumista muodostui valtion viralliseksi tulkinnaksi, siinä missä hävinneiden tulkinnasta tuli, Ulla-Maija Peltosen sanoin, ”yhteisöllistä, virallisen kulttuurin vastaista traditiota”.⁵¹ Sisällissodan muistaminen eriytyi selvästi myös Urjalassa. Valkoinen tulkinta sodasta tuli yleisemmin paikallistasolla esille keväällä 1918 *Urjalan Sanomissa* julkaistuissa kirjoituksissa, joissa tuomittiin jyrkästi punaisten toimet ja kerrottiin paikkakunnalla tapahtuneista talonisäntien murhista.⁵² Vapaussotatulkintaa vaali myös Urjalassa erityisesti paikallinen suojeluskunta, ja sen näkyvin ilmaus oli paikkakunnan vapauttamisen kunniaksi huhtikuun lopulla ainakin vuosina 1919, 1922, 1923, 1928 ja 1933 näyttävästi vietetyt vapausjuhlat, jotka keräsivät runsaasti osanottajia.⁵³

Urjalassa Huhdin työväenyhdistyksen suhtautumisessa sotaan on nähtävissä useampia peruslähtökohtia. Käytännön lähtökohtana työväenyhdistys painotti sitä, ettei se ollut yhdistyksenä ottanut osaa punakaartin toimintaan eikä näin ollen ollut siitä vastuussa. Tämä irtisanoutuminen punakaartin toimista oli sodan jälkeen varsin tarkoituksenmukaista, koska punakaartin suorittamat takavarikot päättyivät sodan jälkeen usein työväenyhdistysten kontolle. Tilannetta vaikeutti yhdistysten näkökulmasta se, että punakaarti oli käyttänyt joidenkin työväenyhdistysten leimasimia. Huhdin työväenyhdistys joutuikin tästä syystä mukaan pitkään ja monimutkaiseen oikeusprosessiin, kun Urjalan Meijeriosuuskunta vaati työväenyhdistykseltä korvauksia punakaartin sodan aikaisista veloista.⁵⁴

⁵⁰ Peltonen 1996, 14–15; Saarela 2009, 419–420, Kettunen 1986, 89–99; Soikkanen 1975, 309–316.

⁵¹ Peltonen 1996, 17.

⁵² *Urjalan Sanomat* 25.5.1918 ”Punaisten hirmuwallan loppu.”; *Urjalan Sanomat* 8.6.1918 ”Hawaintoja ’punaisten’ ajoilta.”

⁵³ Urjalan suojeluskunnan ptk. ”Kertomus Urjalan suojeluskunnan toiminnasta v. 1919.” ja 27.1.1922. Sk 1408, KA; *Urjalan Sanomat* 28.4.1923 ”Vapausjuhlaa”; *Urjalan Sanomat* 28.4.1928 ”Urjalan vapautuksen 10-vuotisjuhla.”; *Urjalan Sanomat* 29.4.1933 ”Urjalan vapautusjuhlaa”. Vapausjuhlien paikallisesta merkityksestä sekä myös yleisemmin sisällissodan muistamisesta paikallistasolla katso Pakarinen 2008, erityisesti 34–43.

⁵⁴ Urjalan TY:n ptk. 24.11.1918. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; *Urjalan Sanomat* 5.7.1919 ”Kuulutus.” Huhdin työväenyhdistyksen ja Urjalan Meijeriosuuskunnan välisestä oikeusjutusta katso tarkemmin luku 4.1.

Urjalalaiset työväenjärjestöt eivät laatineet sisällissodan tapahtumista mitään laajempia esityksiä esimerkiksi *Kuoleman kentiltä* –albumiin, kuten joissakin kunnissa tehtiin, vaan tulkinnot sodasta tulevat esiin *Hämeen Kansan* paikalliskirjeissä tehdyissä melko satunnaisissa viittauksissa sota-ajan tapahtumiin. Päälimmäisenä Urjalan työväenliikkeen sisällissotamuistoissa 1920-luvun alkupuolella nousee esille valkoinen terrori. Syy terrorista saatettiin toisinaan vierittää myös paikallisen ”porvariston” niskoille.⁵⁵ Vuonna 1920 Urjalan työväestöä kehoitettiin vappumarssille paljon tavallista kovasanaisemmalla tekstillä:

Päivällä on mielenosoitus, ensimmäinen laatuaan Urjalassa ”apuharvennuksen” jälkeen. [...] Näyttäkäämme silloin porvaristolle ”apuharvennuksen” toimeenpanijoille Urjalassa, miten he yrityksessään hävittää sosialismi epäonnistuivat täydellisesti. [...] Olkaamme toukokuun 1 p:nä porvaristomme paha omatunto.⁵⁶

Hävinnyt puoli haki osaltaan hyvitystä myös suuntaamalla työväenlehden paikalliskirjeissä sekä kunnallisvaalijulistuksissaan paikalliseen suojeluskuntaan ankaraa kritiikkiä. Vaikka suojeluskuntalaisia ei julkisesti syytetty sodanaikaisista terroriteoista, on selvää, että sodan tapahtumat vaikuttivat taustalla, kun suojeluskuntalaisia nimiteltiin ”hulikaaneiksi” ja järjestön määrärahoihin vaadittiin leikkauksia.⁵⁷ Toisaalta jo 1920-luvun jälkimmäiselle puoliskolle tultaessa puheet ”apuharvennuksesta”, ja paljolti sodasta ylipäättään, vähitellen katosivat *Hämeen Kansan* urjalalaisista paikalliskirjeistä.

Muistot sodan tapahtumista eivät kuitenkaan haihtuneet yhtä nopeasti, ja vielä 1930-luvun toisella puoliskolla laaditussa työväenyhdistyksen historiikissa kunnan länsipäädystä Tursankankaalta todetaan sisällissodan aikoihin liittyvän ”niin paljon kärsimyksiä ja katkeruutta”. Muistot sodan aikaisista terroriteoista elivät monien urjalalaisten mielissä vielä 1960- ja 1980-luvuilla tehdyissä haastattelussa: ”Ne ei mee koskaan mielestä pois”, totesi eräs lapsuudessaan sodan kokenut urjalalainen vuonna 1981 tehdyssä haastattelussa.⁵⁸

Urjalan työväestön piirissä tunnettu katkeruus sodanaikaisista tapahtumista tiedostettiin myös porvarillisella puolella, mikä tulee hyvin ilmi muun muassa pian sodan jälkeen vuonna 1919 sattuneesta tapauksesta, jossa eräs paikallinen suojeluskuntalainen oli joutunut ryöstömurhan uhriksi. Miehen

⁵⁵ *Hämeen Kansa* 29.4.1920 ”Urjalasta.”; *Hämeen Kansa* 13.3.1923 ”Urjalan Annulasta.” (Työläinen). Vrt. myös *Hämeen Kansa* 26.11.1921 ”Maaseudun palkkatyöväelle etelä-Hämeessä.” (Otto Toivonen).

⁵⁶ *Hämeen Kansa* 29.4.1920 ”Urjalasta.”

⁵⁷ *Hämeen Kansa* 18.3.1920 ”Pakinaa Urjalasta.” (Urjalan Ilmari); *Hämeen Kansa* 27.11.1920 ”Urjalan työkansan nousee.” Suojeluskunnan ja työväenliikkeen suhteita on tarkasteltu lähemmin luvussa 4.2.

⁵⁸ Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää 1936. Tursankankaan TY, TA; Sisällissotaan käsittelevästä urjalalaisesta muistitiedosta katso esim. TMT 118:1770, kertoja Hulda Johansson, TA; TMT 124:1846 kertoja Lauri Mäkinen, TA; Y/11520/1981 kertoja Paavo Pohjanen, Kansanperinteen Arkisto. Si- taatti Y/11525/1981 Väinö Jokinen, Kansanperinteen Arkisto.

hautajaisissa puhunut suojeluskunnan johtohahmo arveli, että vaikka itse murha ei ollutkaan luonteeltaan poliittinen, löytyi paikkakunnalta sellaisia, jotka teon kuullessaan ”puoleksi hyväksyen hymähtävät”.⁵⁹ Voittajapuolella tiedostettiin myös hävinneiden erilainen tulkinta sodalle. Vuoden 1923 vapausjuhlien yhteydessä *Urjalan Sanomissa* julkaistussa artikkelissa paikallisen Lotta Svär-din edustaja totesi:

Mutta vapausjuhlan merkitys pitäisi vähitellen selvitä jo myöskin niille, jotka vielä 5 vuotta takaperin taistelivat vieraan vallan[...] riveissä omaa isänmaataan vastaan. Siel-läkin taholla pitäisi jo toki tunnustettavan, että se sota ei ollutkaan l u o k k a s o t a vaan v a p a u s s o t a [...]⁶⁰

Vaikka työväenliikkeen edustajat saattoivat suunnata kaikkein jyrkimmissä kannanotoissa suoraa kritiikkiä ”’apuharvennuksen’ toimeenpanijoihin”, keskittyi sodan käsitteleminen työväenliikkeen piirissä kuitenkin ensisijaisesti sodassa henkensä menettäneiden muiston vaalimiseen. Tätä tapahtui varmasti paljon yksityisesti, mutta myös työväenliike otti toiminnallaan siihen osaa. Ainakin osa Urjalassa teloitetuista punaisista siirrettiin kirkkomaan multiin jo vuonna 1919, mitä voidaan pitää sovinnollisena eleenä seurakunnan puolelta. Joukkohauta oli kuitenkin pari vuotta vailla mitään hoitoa, kunnes vuonna 1922 Huhdin työväenyhdistyksen johtokunnan aloitteesta Urjalan sosiaali-demokraattinen kunnallistoimikunta järjesti talkoot, joilla hauta laitettiin kuntoon. Haudanhoito säilyi tästedeskin kunnallistoimikunnan tehtävänä. 1920-luvun alussa muistopatsaan pystyttämiseen haudalle ei ollut taloudellisia voimavaroja, eikä välttämättä myöskään poliittinen ilmapiiri olisi sitä sallinut, mutta juuri lamakauden kynnyksellä vuosikymmenen lopulla alettiin kerätä varoja patsaaseen. Hanke oli kuitenkin pitkään jäissä, ja vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin myös poliittisen ilmapiiri oli muuttunut, patsas paljastettiin tilaisuudessa, johon *Hämeen Kansan* arvion mukaan otti osaa noin 600 ihmistä.⁶¹

Punaisten vainajien muistoa vaalittiin SDP:n puolelta myös keräämällä sodassa henkensä menettäneiden tietoja. Huhdin sosiaalidemokraattinen nuoriso-osasto keräsi kuolleiden jäsentensä tietoja jo vuonna 1920 nuorisoliiton lehden *Työläisnuorison* muistojulkaisuun. Muutama vuosi myöhemmin Hämeen eteläisen piirin puoluetoimikunta keräsi yhdistysten lähettämien tietojen pohjalta edellä mainitun *Kuoleman kentiltä* –muistojulkaisun, jossa oli tiedot myös 291 sisällissodassa henkensä menettäneestä urjalalaisesta sekä joitakin valokuvia. Sisällissodan traumoja saatettiin käsitellä myös muilla tavoin. Huhdin työväenyhdistyksen näytelmäseura esitti vuoden 1920 kesäjuhlilla ”Voitetui-

⁵⁹ *Urjalan Sanomat* 11.10.1919 ”Puhe”.

⁶⁰ *Urjalan Sanomat* 14.4.1923 ”Vapausjuhlaa”. Harvennuksset ovat alkuperäisiä.

⁶¹ Urjalan TY:n ptk. 1.7.1921. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; *Hämeen Kansa* 1.6.1922 ”Urjala.”; Urjalan Sos. - dem. Kunnallistoimikunnan ptk. 30.3.1929. Urjalan sos. dem. kunnallisjärjestö, TA; *Hämeen Kansa* 31.10.1945 ”V. 1918 uhrien muistomerkin paljastustilaisuus Urjalassa”. Vuoden 1918 Arkisto, TA; Ojanen 1989, 85.

ta” –nimisen kappaleen, jossa kuvattiin ”v. 1918 vallinneen valkoisen terrorin aikakautta”. Erään muistitiedon mukaan sotaa käsiteltiin myös työväentalolla järjestetyissä kokouksissa lauletuissa lauluissa.⁶²

Sisällissodan olivat omakohtaisesti tavalla tai toisella kokeneet ainakin lähes kaikki vuosina 1919–1933 Huhdin työväenyhdistyksessä toimineet henkilöt. Tuntuva osa Huhdin työväenyhdistyksen jäsenistöstä oli taustaltaan entisiä punakaartilaisia, jotka oli tuomittu vuonna 1918 valtiorikosoikeudessa. Näitä entisiä punakaartilaisia toimi niin yhdistyksen johtokunnassa kuin suhdannejäsenenäkin. Heidän joukossaan oli punakaartin esikunnassa toimineita, punakaartin rintamamiehiä ja kaartin hevosmiehiä. Myös heidän kokemuksensa sodan ajalta vaihtelivat: osa oli päässyt jo varhaisessa vaiheessa ehdonlaiseen, kun olivat saaneet paikallisilta isänniltä ja suojeluskuntalaisilta puoltavan todistuksen. Toiset taas olivat joutuneet virumaan vankilassa jopa vuosia, ja paikalliset suojeluskuntalaiset olivat lausunnoissaan tehneet selväksi, ettei heitä toivottaisi takaisin kotikuntaan.⁶³

Sisällissodan jälkeisessä Suomessa punakaartilaisuus oli arka aihe, josta yleensä julkisesti vaiettiin. Lähteistä ei löydy myöskään merkkejä työväenyhdistyksen piirissä sodan aikaisista tapahtumista käydyistä keskusteluista. Voisi kuitenkin kuvitella, että esimerkiksi vankileirikokemukset olivat aina silloin tällöin keskustelunaiheena työväenyhdistyksen jäsenten keskuudessa samalla tavoin kuin eräällä kuntaa vuonna 1930 kiertäneellä SDP:n Etelä-Hämeen piirin asiamiehellä, joka mainitsi Urjalan länsipäädyssä vieraillessaan tavanneensa ”entisen kunnon vankilatoverin” ja verestäneen tämän kanssa vankileirimuistoja. Nuorempien sodan lapsuudessaan tai varhaisnuoruudessaan kokeneiden, 1920-luvun lopulta lähtien työväenyhdistyksen toimintaan mukaan tulneiden ikäluokkien omakohtaiset kokemukset vuoden 1918 tapahtumista olivat tietenkin erilaisia kuin vanhemmilla ikäpolvilla. Toisaalta monien nuorempienkin kokemusmaailmaa saattoi muokata punakaartilaisuuden leima, kuten ilmenee vuodesta 1930 Huhdin työväenyhdistyksen sihteerinä toimineen Yrjö Kangasahon vuonna 1980 tehdystä haastattelusta. Vuonna 1906 syntyneen Kangasahon isä oli ollut vangittuna sodan jälkeen, ja myös poika sai yhdessä muiden punakaartilaisten poikien kanssa asevelvollisuuttaan suorittaessaan tästä syystä itsekin armeijassa ”punikin” leiman.⁶⁴

⁶² Urjalan sos. dem. nuoriso-osaston ”Nuoren Woiman” ptk. 15.2.1920. Urjalan sos.dem. työläisnuoriso-osasto Nuori Voima, TA; *Kuoleman kentiltä* 1924, 219–230; *Hämeen Kansa* 29.6.1920 ”Hyvin onnistuneen kesäjuhlan”; Y11517, kertoja Reino Lehtinen, Kansanperinteen Arkisto.

⁶³ Rikollisten luettelo 1901–1935. Urjalan kirkonarkisto; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA. Punakaartilaisten roolista Huhdin työväenyhdistyksessä tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

⁶⁴ *Hämeen Kansa* 24.1.1930 ”Pikahuomioita Urjalasta.”; Y/11510/1981, kertoja Yrjö Kangasaho, Kansanperinteen Arkisto.

Sisällissodan tapahtumat ja niiden tulkinnat jakoivat selvästi Urjalaa, ja esimerkiksi seurakunnan taholta todettiin vuonna 1920 sota-ajan tapahtumien painostavan seurakuntaa ja vaikeuttavan sen toimintaa. Vaikka tilanne alkoi kevään 1918 jälkeen vähitellen normalisoitua, muistutti moni asia sodasta ja terrorista: kunnassa oli ainakin noin 200 punaorpoa ja tietysti myös lukuisia leskiä. Vankileireiltä vähitellen palaavia punavankeja kehoitettiin *Urjalan Sanomissa* julkaistuissa ilmoituksissa käymään säännöllisesti kerran kuussa näyttämässä vapausspassia. Sodasta muistutti lisäksi voittajapuolta edustava suojeluskunta, johon kuului sisällissodan jälkeisenä vuonna peräti noin 350 jäsentä. Kun työväenliike alkoi toimia uudelleen vuonna 1919, liittyi sen toiminta monilta osin sisällissodassa kärsittyjen tappioiden korjaamiseen.⁶⁵

2.4 ”Häme on edelleenkin punainen!”

Jo vuoden 1918 toisella puoliskolla alkoi näkyä orastavia merkkejä työväenliikkeen uudelleenjärjestäytymisestä. SDP:n uusi johto pyrki ylhäältäpäin organisoimaan toimintaa, jonka arveltiin olevan mahdollista ainakin kaupungeissa ja teollisuuskeskuksissa. Joulukuulle 1918 kutsuttiin koolle puoluekokous. Samoihin aikoihin myös Urjalassa työväenliike otti ensimmäisiä askeleitaan sodan jälkeen, kun joukko Huhdin työväenyhdistyksen aktiiveja kokoontui marraskuun lopulla pitkänlinjan järjestöveteraanin Aino Salon asunnossa. Kokouksen osallistujat olivat sodasta syrjässä pysytelleitä ja vangitsemisen välttäneitä, ja heistä huomattava osa oli naisia. Käsitellyistä asioista päällimmäisenä kokouksessa nousi esiin osanottajien kannalta vähemmän mieltäylentävä Urjalan Meijeri Osuuskunnan haaste liittyen sodan aikaisiin punakaartin toimeenpanemiin voin ja maidon hankintoihin, jotka oli vahvistettu punakaartin haltuun joutuneella työväenyhdistyksen leimasimella. Käräjille valmistautuminen näyttääkin hallinneen vuoden 1918 loppupuolella työväenyhdistyksen aktiivien vähäistä toimintaa.⁶⁶

Urjalassa sosiaalidemokraatit oli suljettu ulos vuoden 1918 lopulla järjestetyistä kunnallisvaaleista, kuten monessa muussakin kunnassa eri puolilla Suomea. Urjalan työväestö sai kuitenkin mahdollisuuden äänestää vuoden 1919 eduskuntavaaleissa omaa listaansa, ja osallistumisintoa löytyikin runsaasti, mitä kuvaa se, että vaaleissa SDP:n onnistui säilyttää asemansa Urjalan suosituimpana puolueena. Yhteensä SDP sai Urjalassa 1558 ääntä, niukasti enemmän kuin porvarilliset puolueet, joi-

⁶⁵ *Kuoleman kentiltä* 1924, 219–230; 252–253; *Urjalan Sanomat* 21.5.1919 ”Ehdonalaiset!”; Ojanen 1989, 85–87; Salo-Mäkelä 1996, 30–31.

⁶⁶ Urjalan TY:n ptk. 24.11. ja 8.12.1918. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Soikkanen 1975, 325–326.

den yhteinen äänisaalis oli 1457 ääntä. Työväenliikkeen äänimäärä laski kuitenkin kaikkiaan 700 äänellä vuoden 1917 vaaleista. Huhdin ja Laukeelan äänestysalueilla, jotka eivät olleet aiemmin-
kaan olleet työväenliikkeen vahvimpia kannatusalueita, porvarillisten puolueiden äänisaalis ylitti
näissä vaaleissa SDP:n saaman kannatuksen.⁶⁷

Äänestäjien menetys perustui paljolti sisällissodan henkilötappioihin sekä siihen, että monet punai-
set olivat menettäneet kansalaisluottamuksensa, ja osa oli edelleen vankileireillä. Hävitty sota var-
masti myös sinällään lannisti ja näin vieraannutti osan työväestöstä kaikesta toiminnasta. Lisäksi
tulokseen vaikuttivat myös työväenliikkeen äärimmäisen rajalliset mahdollisuudet vaalikampanjoin-
tiin tilanteessa, jossa esimerkiksi SDP:n ”Sorron yöstä nouskaa!” -vaalijulistuksen levittäminen oli
kokonaan kielletty. *Hämeen Kansassa* arveltiinkin osan työväestöstä sodanjälkeisessä epävarmassa
tilanteessa pidättäytyneen äänestämisestä silkasta pelosta. Samalla uudelleen toimintansa aloitta-
neessa Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattisessa piirilehdessä saatettiin kuitenkin puolueen yleisen
vaalimenestyksen perusteella iloita: ”Häme on edelleenkin punainen!”⁶⁸

Jo vuoden 1919 alkupuolella Huhdin työväenyhdistyksen kokouksiin, joita järjestettiin edelleen
aktiivien yksityisasunnoissa, alkoi vähitellen saapua uusi jäseniä Aino Salon asunnossa vuoden
1918 lopulla kokoontuneen ydinryhmän lisäksi. Mukaan alkoi tulla vähitellen myös vankileireiltä
vapautuneita ehdonalaisten laskettuja. Varsinaisesti toiminta pääsi Urjalassa kunnolla käyntiin kui-
tenkin vasta kesällä 1919, kun takavarikoituja työväentaloja alettiin palauttaa takaisin Urjalan työ-
väenyhdistyksille. Huhdin työväentalo palasi yhdistykselle kesäkuun alussa. Kesäkuun lopulla toi-
mintansa aloitti myös talolla ennen sotaa toiminut Huhdin työläisnuoriso-osasto ”Nuori Woima”.⁶⁹

Suurin osa Urjalassa ennen sisällissotaa toimineista työväenyhdistyksistä elvytti toimintansa vuonna
1919. Huhdin työväenyhdistyksen lisäksi toiminnassa olivat vuoden 1919 lopulla Urjalankylän,
Tursankankaan, Honkolan, Kehron, Matkun ja Nuutajärven työväenyhdistykset. Seuraavana vuonna
näiden esimerkkiä seurasivat myös Halkivahan ja Saviniemen työväenyhdistykset. Tähän aikaan
työväestön keskuudessa vallinnutta yleistä innostusta kuvaa myös nuoriso-osaston perustaminen
Laukeelan kylään, jossa ei aiemmin ollut työväenjärjestötoimintaa. Huolimatta sisällissodan tappi-

⁶⁷ SVT XXIX vaalitulasto 10–14, eduskuntavaalit 1919; *Hämeen Kansa* 14.3.1919 ”Äänestyksen tulokset vaalipiiris-
sämme.”

⁶⁸ *Hämeen Kansa* 14.3.1919 ”Häme on edelleenkin punainen!”; Hakalehto 1979, 340.

⁶⁹ Urjalan TY:n ptk. 19.1. ja 1.6.1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Urjalan sos. dem. nuoriso-osasto ”Nuoren
Woiman” ptk. 29.6.1919. Urjalan sos. dem. nuoriso-osasto Nuori Woima, TA.

oista Urjalan työväenyhdistysten yhteenlaskettu jäsenmäärä olikin vuonna 1920 noin 322 eli selvästi enemmän kuin vuonna 1916, jolloin se oli liikkunut 204–253 vaiheilla.⁷⁰

Toiminnan aloittamiseen liittyi kuitenkin monia ongelmia. Yksi niistä oli työväenyhdistysten omaisuuden katoaminen sodan aikana. Kesällä 1919 yhdistykset yrittivät periä takaisin menettämäänsä omaisuutta ja julkaisivat siihen liittyen ilmoituksia *Urjalan Sanomissa*. Yhdistykset vaativat myös korvauksia valkoisten keväällä 1918 viemästä tai tuhoamasta omaisuudesta,⁷¹ vaikkakin näiden vaatimusten tulokset näyttivät kuitenkin jääneen laihoiksi. Toiminta kytkeytyi monilta muilta osin-kin sisällissodassa kärsittyjen menetysten korjaamiseen, ja niin valtakunnallisella tasolla kuin paikallistasollakin erityisen polttava kysymys tähän aikaan oli punavankien asema. Kuten edelle kävi ilmi, vankileireille oli joutunut myös moni Huhdin työväenyhdistyksen aktiivi. Aiemmin puheenjohtajan ja rahastonhoitajan tehtäviä hoitanut Kustaa Salonen oli Tammisaaren vankileirillä vielä kesällä 1919 ja osa entisistä aktiiveista vielä seuraavanakin vuonna. Niin ikään Huhdin työväenyhdistyksen puheenjohtajan tointa aiemmin hoitanut Aadolf Ahonen oli vangittuna vielä keväällä 1923. Kun lisäksi työväenyhdistyksessä toimi monia joiden omaisia oli vankileireillä, muun muassa Aadolf Ahosen vaimo Tilda, sai kysymys myös runsaasti henkilökohtaista merkitystä. Näin ollen alkukesästä 1919 Huhdin työväenyhdistys valitsi kolme sodasta erillään pysynyttä jäsentään laatimaan Urjalan kunnanvaltuustolle esitystä, jotta tämä puoltaisi valtiollisten vankien vapauttamista. Syksyllä Urjalan kunnallisjärjestö taas esitti, että ”sos. dem. eduskuntaryhmän on tehtävä kaikkensa täydellisen amnestian aikaansaamiseksi”.⁷²

Punavankien ohella työväenyhdistykset kiinnittivät huomiota myös Urjalan punaorpoihin, joita *Kuoleman kentiltä* –muistoalbumin mukaan paikkakunnalla oli sodan jäljiltä 198. Näiden punaorpojen joukossa oli myös monia sodassa menehtyneiden työväenyhdistysten aktiivien lapsia. Esimerkiksi valkoisten teloittamaksi joutuneelta Honkolan työväenyhdistyksen puheenjohtaja Kaarlo Saxmanilta jäi kuntaan vaimo ja kahdeksan lasta. Huhdin työväenyhdistys, samoin kuin ainakin Urjalankylän työväenyhdistys ”Kipinä”, järjestivät iltamia näiden orpojen hyväksi.⁷³

⁷⁰ *Puoluetilasto 1899–1942*; TY Kipinän ptk. Vuosikertomus 1919; *Hämeen Kansa* 16.6.1919, ”Urjalan Laukeelta.”

⁷¹ *Urjalan Sanomat* 5.7.1919 ”Kuulutus.”; *Urjalan Sanomat* 12.7.1919 ”Ilmoitus.”; *Urjalan Sanomat* 19.7.1919 ”Ilmoitus.”

⁷² VRYO 14769 Juho Kustaa Salonen, VRYO 19931 Aadolf Ahonen, KA; *Hämeen Kansa* 29.5.1923 ”Urjalan Huhdist.”; Urjalan TY:n ptk. 1.6.1919. Urjalan TY. Kari Simolan hallussa; *Hämeen Kansa* 25.10.1919 ”Urjalan sos. dem. kunnallisjärjestön”.

⁷³ *Kuoleman kentiltä* 1924, 219–230, 252; Urjalan TY:n ptk. 7.12.1919 ja 28.3.1920. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; TY ”Kipinä” ptk. 24.8. ja 2.11.1919. TY ”Kipinä”, TA. Punaorvoista yleisesti katso Kaarninen 2008.

Sisällissota oli verottanut raskaasti työväenyhdistysten järjestöveteraaneja ja kokeneista aktiiveista oli monissa työväenyhdistyksissä pulaa. Esimerkiksi Urjalan Kehron työväenyhdistyksen historiikissa todetaan yhdistyksen johtokunnan jäsenten olleen sodan jälkeen ”ensikertalaisia ja jäsenistökin tehtäviin tottumatonta”.⁷⁴ Myös SDP:n valtakunnallisessa johdossa oli tapahtunut sisällissodan myötä suuria muutoksia. Osa vanhasta johtoryhmästä oli paennut Neuvosto-Venäjälle, osa kuollut ja osa vankeusrangaistusta kärsimässä.⁷⁵ Näin ollen puolueessa valtaan pääsi punakaartin toiminnasta ja sisällissodasta erillään pysynyt ryhmittymä, jota johti puolueen puheenjohtajaksi noussut Väinö Tanner. Uusi johtoryhmä, johon kuului Tannerin ohella muun muassa Hannes Ryömä, Matti Paasivuori ja Miina Sillanpää, otti etäisyyttä vanhaan työväenliikkeeseen erityisesti sen harjoittaman ulkoparlamentaarisien toiminnan osalta ja alkoi korostaa enemmän muiden Pohjoismaiden sosiaalidemokraattien reformistisempaa linjaa, joka oli aiempaa valmiimpi myös yhteistyöhön maltillisten porvarien kanssa.⁷⁶

Myös Huhdissa työväenyhdistyksen toimintaa sen uudelleen alettua vuoden 1918 lopulla vei eteenpäin sisällissodasta erillään pysynyt joukko, johon kuului muun muassa Aino Salo, Eemil Lehmus ja Atte Toivonen. Kuitenkin jo seuraavana vuonna nousi yhdistyksen johtokuntaan vuonna 1918 punakaartissa toimineita. Entisiä punakaartilaisia alkoi muutenkin liittyä mukaan työväenyhdistyksen toimintaan sitä mukaan, kun heitä laskettiin ehdonalaiseen vapauteen. Kaiken kaikkiaan vuosina 1919–1933 Huhdin työväenyhdistyksessä toimineista karkeasti ottaen noin neljäsosa, hieman alle 40 henkeä, oli ollut valtiorikosoikeudessa vastaamassa osallisuudestaan kapinaan. Yhdistyksen miespuolisista jäsenistä punakaartilaistausta oli suurin piirtein yhdellä kolmesta. Tulevina vuosina valtiorikosoikeudessa tuomittuja punaisia näyttääkin olleen mukana Huhdin työväenyhdistyksen toiminnassa niin rivijäsenenä kuin johtokunnan ja muiden toimikuntien aktiiveina siinä missä punakaartista erillään pysyneitäkin.⁷⁷

Vuonna 1920 Huhdin työväenyhdistyksen puheenjohtajaksi, ja vähitellen koko kunnan työväenliikkeen keskeisimmäksi johtohenkilöksi, nousi sodan aikana punakaartin esikunnassa toiminut Oskari Härmä. Sihteerin tehtävän sai hoitaakseen puolestaan Kuopion vankileiriltä hiljattain vapautunut punainen rintamamies Reino Sakala, joka oli Härmän tavoin istunut työväenyhdistyksen johtokunnassa jo vuoden 1918 alussa. Rahastonhoitajaksi nousi jo vuoden 1918 lopulla aktiivisesti toiminut

⁷⁴ Kehron työväenyhdistys 40-vuotias. Laatinut Yrjö Oksanen. Kehron TY, TA.

⁷⁵ Yrjö Sirola, O.V.Kuusinen ja Kullervo Manner olivat paenneet Neuvosto-Venäjälle, ja perustivat siellä jo vuonna 1918 SKP:n. Eetu Salin puolestaan menehtyi vankilassa keuhkokuumeella 1918. Sodasta erillään pysynyt Edvard Valpas-Hänninen oli vankilassa aina vuoteen 1924 asti.

⁷⁶ Soikkanen 1975, 309–325; Kettunen 1986, 95–99.

⁷⁷ Rikollisten luettelo 1901–1935. Urjalan kirkonarkisto; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA.

paikallisen työväenliikkeen veteraani Aino Salo. Myös vuonna 1916 puheenjohtajana toiminut Salminen ja rahastonhoitajana toiminut Salonen, jotka kummatkin oli tuomittu valtiorikosoikeudessa osallisuudesta kapinaan, jatkoivat toimintaa yhdistyksessä myös sodan jälkeen ja kuuluivat siihen vielä 1930-luvun lopulla, jolloin olivat jo vapaajäseniä. Täten voidaan sanoa Huhdin työväenyhdistyksen johdon säilyneen suureksi osaksi samoissa käsissä, eikä yhdistyksessä tapahtunut mitään varsinaista vallanvaihdosta sotaa välittömästi seuranneita kuukausia lukuun ottamatta. Valtakunnallisen puolueen johdossa tapahtunutta muutosta vastaavaa kehitystä onkin näin ollen vaikea nähdä tapahtuneen paikallistasolla Huhdin työväenyhdistyksen piirissä.⁷⁸

Monia Urjalan työväenyhdistyksiä sodan jälkeen vaivannut pula kouliintuneista järjestötoimijoista ei näytä olleen erityisen vakava Huhdin työväenyhdistyksen osalta. Sotavuoden lopulla toimintansa aloittaneessa johtoryhmässä oli ilmeisesti mukana kokemattomampiakin, mutta monia vanhoja yhdistysveteraaneja saatiin mukaan jo seuraavan vuoden kuluessa. Tämän toisaalta mahdollisti se, että Huhdin työväenyhdistyksen ydinryhmä ei ollut kärsinyt sodassa yhtä pahoja tappioita kuin osa muista Urjalan työväenyhdistyksistä. Lisäksi koska Urjalan työväenyhdistys oli kunnan vanhin ja perinteisesti myös tavallista voimakkaammin sidoksissa kunnallistoimikuntaan, löytyi yhdistyksen piiristä ehkä tavallista enemmän kouliintunutta toimija-ainesta.

Pätevien toimihenkilöiden tarvetta lisäsivät erityisesti vuonna 1919 uusien kunnallislakien mukaan järjestetyt kunnallisvaalit, joihin myös työväenliikkeellä oli nyt mahdollisuus osallistua, toisin kuin edellisenä vuonna. Huhdin työväenyhdistyksen panos vaaleissa muodostuikin hyvin keskeiseksi, kun SDP:n listan kolmestatoista ehdokkaasta viisi oli Huhdin työväenyhdistyksen jäseniä samoin kuin listan asiamies. Vuoden 1919 kunnallisvaalien ehdokkaista kaikki näyttävät olleen punakaartin toiminnasta erillään pysyneitä, eikä kenelläkään heistä ainakaan ollut valtiorikosoikeuden tuomiota. Kuten myös Huhdin työväenyhdistyksen johtopaikkojen osalta, entiset punakaartilaiset nousivat ehdokaslistoille vasta seuraavana vuonna, jolloin SDP:n listan kaksi kärkiehdokasta, Huhdin työväenyhdistyksen puheenjohtaja Härmä sekä Honkolan työväenyhdistyksen Juho Palonen, olivat molemmat valtiorikosoikeudessa tuomittuja.⁷⁹

⁷⁸ Urjalan TY:n ptk. 24.11.1918, 2.11.1919 ja 3.2.1920. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; VRYO 4304 Reino Sakala, KA; *Hämeen Voima* 20.1.1916 ”Urjalan t.y:n vuosikokouksessa”; Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA.

⁷⁹ *Urjalan Sanomat* 15.11.1919 ”Lista N:o 1”; *Urjalan Sanomat* 13.11.1920 ”Lista N:o 3”; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, VRO 5/80 Juho Kustaa Palonen, KA.

Kirjoittaessaan työväenliikkeen nopeasta toipumisesta sisällissodan jälkeen tutkimuksessaan *Kohti kansanvaltaa* Hannu Soikkanen toteaa: ”On vaikea selvittää, missä määrin nouseva järjestötoiminta koettiin linjaltaan uutena ja missä määrin jakautumattoman työväenliikkeen jatkumona.”⁸⁰ Soikkanen ei pyri oman tutkimuksensa puitteissa vastaamaan tähän kysymykseen, joka on sinällään hyvin kiinnostoinen ja pohdinnan arvoinen, vaikkakin kuten tutkija itse toteaa vaikeasti selvitettävä. Kun kysymystä sisällissodan jälkeisen työväenjärjestötoiminnan luonteesta kysyttiin paljon myöhemmin vuonna 1981 eräältä urjalalaiselta työväenyhdistyksen aktiivilta, arveli haastateltu työväenliikkeen päämäärien pysyneen samana. Vaikka kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei tutkimuksessa tietenkään voida tehdä yksittäisen, kymmeniä vuosia tapahtumien jälkeen kerätyn muistitiedon pohjalta, näyttäisi se kuitenkin osuvan melko lailla yksiin varhaisempien kirjallisten lähteiden kanssa. Näin ollen esimerkiksi 1930-luvulla laadittujen Huhdin ja Tursankankaan työväenyhdistysten historiikeissa vuonna 1919 uudelleen käynnistynyt toiminta näyttäytyy enemmänkin aiemman toiminnan jatkeena, jonka ulkopuolelta tullut vuoden 1917–1918 kriisi keskeytti. Näkemys vuosista 1917–1918 poikkeavana, työväenliikkeen perinteistä linjaa muuttaneena murroskautena näkyi myös puolueen virallisten teoreetikoiden näkemyksissä, joista paikallisten historiikkien kirjoittajat olivat mahdollisesti sanomalehtien kautta ainakin jonkin verran ammentaneetkin.⁸¹

Ainakin Huhdin yhdistyksen piirissä tätä jatkumoa edesauttoi toimintaa johtaneiden aktiivien ryhmän pysyminen melko lailla samana myös sodan jälkeen. Sen sijaan tarkkaa tietoa siitä, kuinka suuri osa kaikista työväenyhdistyksessä ennen sotaa toimineista toimi siinä myös sodan jälkeen on mahdotonta saada, koska jäsenkirjat katosivat sodan lopulla. Aktiivien ryhmän muuttumattomuuden ohella jatkumoa korosti myös se, ettei toimintamuotojen osalta varsinaisia muutoksia tapahtunut, vaan ne pysyivät suurin piirtein samoina iltamatoiminnan ollessa keskiössä. Selvimmät muutokset politiikan teon kannalta sisällissotaa seuranneena aikana liittyivät lähinnä uusien kunnallislakien avaamaan mahdollisuuteen osallistua aiempaa selvästi voimakkaammin kunnalliseen päätöksentekoon.⁸²

⁸⁰ Soikkanen 1975, 326.

⁸¹ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937, Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää 1936. Tursankankaan TY, TA; SDP:n johdon sisällissotatulkinnoista katso esim. Kettunen 1986, 94–99.

⁸² Huhdin työväenyhdistyksen toimintamuodoista katso luku 3.3. Kunnallispolitiikasta katso luku 5.

3. HUHDIN TYÖVÄENYHDISTYS JA TYÖVÄENYHTEISÖ

3.1 ”Murroskaudet innostavat, tasainen kehitys lamauttaa joukkoja”

Huhdissa toiminut Urjalan työväenyhdistys oli vanhin Urjalassa 1900-luvun alkupuoliskolla toimineista kaikkiaan noin viidestätoista työväenyhdistyksestä. Huhdin työväenyhdistyksen oman tradition mukaan yhdistys perustettiin 21.9.1902, mutta paikkakunnalla oli toiminut wrightiläistä suuntaa edustanut työväenyhdistys jo edellisenä vuonna. Työväestön lisäksi myös porvarillisia jäseniä omannut työväenyhdistys oli kuitenkin sammunut nopeasti, ja pysyvä toiminta lähti käyntiin juuri vuonna 1902 paikallisen työväenliikkeen pioneerin ja myöhemmän SDP:n kansanedustajan Eevert Hokkasen johdolla. Seuraavana vuonna Huhdin työväenyhdistys liittyi työväenpuolueeseen. Huhdin työväenyhdistys oli vuoteen 1905 asti kunnan ainoa työväenyhdistys, ja siihen liittyi jäseniä kautta koko laajan kunnan. Vuonna 1903 jäsenmäärä olikin peräti 210 henkeä, joten työväenyhdistys oli poikkeuksellisen suuri maalaispitäjän yhdistykseksi. Jäsenmäärä tosin alkuinnostuksen laantumisen jälkeen laski viidenkymmenen jäsenen tienoille.⁸³

Työväenyhdistyksen toiminnan alkuvuosina organisoitumista haittasi pysyvän toimitilan puute ja kokouksia jouduttiin pitämään eripuolilla kuntaa asuneiden aktiivien asunnoissa. Työväentalo Huhdiin rakennettiin vuonna 1911 vanhasuomalaisen talollisen Alfred Retulaisen lahjoittamalle tontille. 1920-luvun puolivälissä työväentaloa laajennettiin niin, että lattiapinta-alaa taloon tuli kaikkineen 324 neliötä. Juhlasalin lisäksi remontoitu työväentalo sisälsi ravintolan, vahtimestarin asunnon, tupakkahuoneen ja pukuhuoneen. Huhdin työväentalo tarjosikin työväenyhdistyksen toiminnalle varsin komeat puitteet, ja erääseen vuonna 1920-luvulla paikkakunnalla käyneeseen SDP:n puhujaan teki erityisen vaikutuksen talon ja sen huoneiden huolellinen rakentaminen, joka oli tehnyt tilat lämpöeristäviksi, mahdollistaen myös niiden täysipainoisen talvikäytön. Talo olikin selvästi rahallisesti arvokkain Urjalaan rakennetuista työväentaloista.⁸⁴

Vuoden 1905 suurlakon myötä eripuolille Urjalaa syntyi lukuisia uusia työväenyhdistyksiä, ja vuonna 1906 alkuperäinen Huhdin työväenyhdistys oli jäsenmäärältään vasta seitsemänneksi suurin. Alkuinnostuksen jälkeen uusien työväenyhdistysten jäsenmäärä kuitenkin laski huomattavasti,

⁸³ ”Kyselykaavake” (Päiväämätön). Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Suodenjoki 2010, 112–122.

⁸⁴ ”Tietoja puolueosastoista.” 29.2.1932. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937, Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; Kivisalo 1931, 212–214; *Hämeen Kansa* 1.3.1927 ”Matkapapin päiväkirjasta.”; Suodenjoki 2010, 213.

ja vuonna 1916 Huhdin työväenyhdistys oli jäsenmäärältään toiseksi suurin heti kunnan länsireunal- la sijainneen Tursankankaan työväenyhdistyksen jälkeen. Tämä asetelma säilyi myös sisällissodan jälkeen. Koska Huhdin työväenyhdistyksellä oli paikkakunnalla pitkät perinteet, sen piiristä löytyi tavallista enemmän kouliintunutta toimija-ainesta, eikä sen toiminta ollut näin ollen yhtä altista jä- senmäärän heilahteluille kuin muiden paikkakunnalla toimivien työväenyhdistysten. Tämä ei kui- tenkaan missään tapauksessa tarkoita sitä, etteikö myös Huhdin työväenyhdistyksen piirissä olisi näkynyt työväenjärjestöjen jäsenmäärän voimakkaat heilahtelut 1900-luvun alun eri vaiheissa. Ai- empia nousukausia olivat olleet työväenyhdistyksen perustamisaika, suurlakon aika sekä murros- vuodet 1917–1918. Huolimatta sisällissodassa kärsityistä tappioista myös työväenliikkeen uudel- leenorganisoinnin aika sodan jälkeen vuosina 1919–1920 oli jäsenmäärän nousukautta. Vuonna 1920 kaikkien Urjalassa toimineiden työväenyhdistysten yhteenlaskettu jäsenmäärä oli noin 320 henkeä, Huhdin työväenyhdistyksen ollessa jäsenmäärältään toiseksi suurin noin 55 täysmaksaneel- la jäsenellä.⁸⁵

Työväenjärjestöjen nousukautta ei kuitenkaan jatkunut 1920-luvulla pitkään sen enempää Urjalassa kuin muuallakaan Suomessa. Lokakuussa 1922 *Hämeen Kansan* etusivulla julkaistussa laajassa kirjoituksessa todettiin:

Kun me seuraamme maamme työväenluokan pyrkimyksiä ja harrastuksia tällä hetkel- lä, hawaitsemme että se wirkeys ja innostus joka oli niin ominaista työväestömme toiminnalle ennen ja vieläpä jälkeenkin kansalaissodan, on nykyään melkein koko- naan olematonta.⁸⁶

Vuosina 1919–1922 Huhdin työväenyhdistyksen täysin maksaneiden jäsenten määrä puolittui noin 66:sta noin 34:ään. Jäsenmäärän lasku ei ollut kaikkialla Urjalassa yhtä nopeaa ja esimerkiksi An- nulan kylässä sisällissodan myötä sammunut työväenyhdistyksen toiminta elvytettiin vuonna 1922. Samoin Kehron yhdistyksen jäsenmäärä oli vuonna 1922 korkeampi kuin vuonna 1920, mutta sekin laski selvästi seuraavana vuonna. Yhtäkaikki vuoteen 1924 mennessä kaikkien Urjalassa toiminei- den työväenyhdistysten yhteenlaskettu jäsenmäärä oli enää puolet siitä, mitä se oli ollut vuonna 1920. Sama toimintainnon laantuminen näkyy myös tämänaikaisissa työväenyhdistysten pöytäkir- joissa ja *Hämeen Kansan* paikalliskirjeissä: jäsenmaksuja ei maksettu, kokouksiin ei osallistuttu ja toiminta oli velttua.⁸⁷

⁸⁵ *Puoluetilasto 1899–1942*; Suodenjoki 2010, 219–221.

⁸⁶ *Hämeen Kansa* 28.10.1922 ”Wirkeämpään toimintaan!”

⁸⁷ Urjalan sos. dem. nuorisosaasto ”Nuoren Voiman” ptk. 9.12.1923. Urjalan sos. dem. työläisnuorisosaasto Nuori Voima, TA; TY ”Kipinän” ptk., vuosikertomus 1922. TY ”Kipinän” arkisto, TA; *Hämeen Kansa* 10.3.1921 ”Urjalan kk. nuorisotoiminta.”; *Hämeen Kansa* 21.6.1923 ”Urjalan Kehrolta.”

Jäsenmäärän lasku vuoden 1920 jälkeen koko Urjalan työväenjärjestöjen sekä Huhdin työväenyhdistyksen osalta käy tarkemmin ilmi seuraavasta taulukosta:

Taulukko 1. Urjalan kunnan väkiluku, urjalalaisten työväenyhdistysten yhteenlaskettu jäsenmäärä sekä Huhdin työväenyhdistyksen jäsenosuus vuosina 1919–1929.

Vuosi	1919	1920	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Väkiluku	10784	10691	11018	11001	8932	8959	8908	8854	8835	8775
UrjalanTY:t	237	322	236	190	153	167	137	153	114	96
Huhdin TY	66	55	34	35	27	27	29	33	25	20

Tiedot Urjalan väkiluvusta perustuvat SVT:n väestötilastoihin VI:55–80. Työväenyhdistyksiä koskevat tiedot pohjautuvat SDP:n puoluetilastoon sekä Hämeen eteläisen piirin piirikokouksen pöytäkirjoissa julkaistuihin tietoihin. Kummatkään lähteestä ei löydy tietoja vuodelta 1921. Joissakin tapauksissa lähteissä jäsenmäärät on esitetty puolivuositain tai neljännesvuositain; näissä tapauksissa taulukon luku on keskiarvo. Yhdistyskohtaiset tiedot yksittäisten työväenyhdistysten jäsenmääristä ovat nähtävissä työn ohessa olevasta liitteestä.

On tärkeää huomata, etteivät taulukon jäsenmäärät moniltakaan osin täsmää yhdistysten jäsenluetteloissa esitettyihin tietoihin. Esimerkiksi vuonna 1920 Huhdin työväenyhdistykseen kuului yhdistyksen oman jäsenluettelon mukaan 93 henkeä, mutta puoluetilaston mukaan vain 55. Tietojen epäsuhtaa selittää ennen kaikkea se, että työväenyhdistykset ilmoittivat puolueelle yleensä vain täysin maksaneet jäsenensä, kun vastaavasti yhdistysten jäsenluetteloista ei poistettu kovin herkästi niitä, joilla oli maksuja maksamatta. Taulukossa olevat luvut kuvaavatkin ennen kaikkea aktiivisimpia jäseniä. Suhdannejäsenet, jotka olivat mukana osan vuotta ja jättivät sitten laskunsa maksamatta, eivät näy näissä luvuissa. Selvää on tietenkin myös se, että esimerkiksi Huhdin työväentalon ilta-missa kokoontunut paikallinen työväenyhteisö, joka käsitti varsinaisten jäsenten lisäksi myös niin kutsutut liepeillä liikkujat, oli huomattavasti tätä laajempi.⁸⁸

Huolimatta edellä mainituista puutteista taulukko antaa yleiskuvan Urjalan työväenliikkeen jäsenmäärän kehityksestä. Tiedot vastaavat monilta osin SDP:n jäsenmäärän yleisiä kehitystrendejä, vaikka kuten seuraavan taulukon lukujen Urjalan jäsenlukuihin vertaaminen osoittaa, selviä eroja-kin löytyy.

⁸⁸ Urjalan Työväen Yhdistyksen jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; *Puoluetilasto 1899–1942*.

Taulukko 2. SDP:n jäsenmäärän kehitys 1919–1929.

Vuosi	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Jäsenmäärä	67022	49830	37541	31806	27750	25135	27268	37722	34905	36662	33930

Lähde: Kettunen 1986, 213.

Kuten taulukosta käy ilmi, alkoi puolueen valtakunnallisen jäsenmäärän lasku heti vuonna 1920. Tällöin Urjalan työväenyhdistysten yhteenlaskettu jäsenmäärä kuitenkin vielä kasvoi suhteessa edelliseen vuoteen, vaikkakin Huhdin työväenyhdistyksen virallinen jäsenmäärä alkoikin jo näyttää vähenemisen merkkejä. Syyksi tähän SDP:n jäsenmäärän laskuun on tutkimuksessa esitetty työväenliikkeen jakautumista, jonka sinetöi SSTP:n irtautuminen SDP:stä vuonna 1920, sekä torpparivapautuksen vaikutuksia. Keskeinen tekijä oli lisäksi se, ettei ammattiosastojen jäseniä enää suoraan luettu SDP:n jäseniksi. Risto Alapuro on korostanut myös valkoisen hegemonian masentavaa vaikutusta työläisiin: alkuinnostus lopahti kun valkoisen vallan paine ei hellittänytään, eikä järjestäytymisen taustalla ollut syvä katkeruus yksistään voinut toimia organisoitumisen pohjana.⁸⁹

Varmasti toiminnan hiipumista selittää monien eri tekijöiden yhteisvaikutus. Kuten tuonnempana tulee tarkemmin esiin, työväenliikkeen jakaantuminen kosketti Urjalaa keskimääräistä vähemmän, ja kaikki paikalliset työväenyhdistykset säilyivät vankasti SDP:n hallussa. Torpparivapautuksen vaikutukset Urjalassa rajoittuivat puolestaan lähinnä Honkolan ja Nuutajärven kaltaisille torppari-alueille, eivätkä koskettaneet varsinaisesti Huhdin työväenyhdistystä tai selitä sen jäsenkatoa. Myöskään ammattiosastojen ja puolueen jäsenyyden kytköksen poistaminen ei vaikuttanut erityisen paljon Urjalaan, koska ammattiosastoja sisällissodan jälkeen ei kunnassa muutenkaan liiemmästi toiminut.⁹⁰ Ammattiosastojen ja työväenliikkeen jakautumisen tavallista vähäisempi vaikutus Urjalan työväenyhdistysten jäsenmääriin on selvästi nähtävissä siinä, ettei jäsenkato tapahtunut Urjalassa yhtä nopeasti kuin Suomessa keskimäärin, vaan jäsenmäärä oli suurin piirtein sama vuonna 1919 ja 1922.

Huhdin ja paljolti koko Urjalan osalta 1920-luvun alussa tapahtuneen, hetkellistä innostusta seuranneen laskukauden voidaan nähdä vertautuvan selvästi aiempiin jäsenmäärän heilahteluihin esimerkiksi vuoden 1906 huippua seuranneeseen laskuun. Vuonna 1919 työväestölle tarjoutunut tilaisuus

⁸⁹ Alapuro 1995, 236–255; Soikkanen 1975, 405, 470–472; Hakalehto 1979, 342–344.

⁹⁰ Vuonna 1910 Urjalaan oli perustettu maanvuokraajien osasto, jonka kotipaikka oli Honkola. Huhdissa puolestaan toimi maatyöväen ammattiosasto. Näyttää kuitenkin siltä, ettei kummallakaan ollut toimintaa enää sisällissodan jälkeen, vaikka ainakin maatyöväen ammattiosastoa yritettiin elvyttää Huhdin TY:n toimesta. Urjalan TY:n ptk. 6.6.1920. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Suodenjoki 2010, 225.

aloittaa poliittinen toiminta uudelleen herätti alkuun innostusta, mutta kun valtakunnallinen tilanne ei tarjonnut mahdollisuuksia suurempiin yhteiskunnallisiin uudistuksiin, näyttää siltä, että ”luottamus järjestötoiminnan merkitykseen olisi jonkun verran laskenut ja ihmisillä olisi taipumusta vetäytyä yksityiselämäänsä”, kuten Etelä-Hämeen SDP:n piirikokouksen alustuksessa vuodelta 1923 todettiin. Koko 1920-luvulla, tai seuraavan vuosikymmenen alussa, ei tapahtunut varsinaisesti mitään sellaista, joka olisi aktivoinut laajemmin Urjalan työläisiä. Kuten *Hämeen Kansassa* todettiin: ”Murroskaudet innostavat, tasainen kehitys lamauttaa joukkoja.” Saman työväenliikkeen silloista tilaa analysoineen kirjoituksen mukaan oli ”[u]dustusten viipyminen aiheuttanut lamauttavaa pettymystä.” Toteamus päti varmasti myös Urjalan työväestöön, ja Huhdin työväenyhdistyksen osalta todellinen nousukausi koittikin vasta 1930-luvun loppupuolella laman ja lapualaispaineen hellitettyä ja maan ensimmäisen punamultahallituksen tarjotessa jälleen toivoa uudistuksista.⁹¹

Urjalan työväenjärjestöjen jäsenmäärien laskua 1920-luvulla tarkasteltaessa huomiotta ei voida jättää myöskään Kojjärven kunnan perustamista vuonna 1924, jonka vaikutukset Urjalan väkiluvulle tulevat ilmi Taulukosta 1. Kaiken kaikkiaan 2008 urjalalaista siirtyi uuden kunnan asukkaiksi. Samoihin aikoihin myös muuttotappio alkoi näkyä Urjalan väkiluvun vähenemisenä. Maalta teollisuuskeskuksiin muuttaneet olivat yleensä lähtöisin juuri työväestön parista, ja täten tämä verotti myös työväenyhdistysten jäsenistöä. Esimerkiksi Huhdin työväenyhdistyksen toimintakertomuksessa vuodelta 1929 todetaan muutamien aktiivien, kuten pitkäaikaisen järjestöaktiivin Paula Valon, johtokunnasta eroamisen syynä olleen juuri ”paikkakunnalta pois muuttaminen”.⁹²

Vuonna 1922 Huhdin työväenyhdistyksen täysmaksaneiden jäsenten määrä vakiintui lähes koko 1920-luvuksi noin 25–35:den jäsenen tuntumaan, eikä siinä tänä aikana tapahtunut samanlaisia heilahduksia kuin esimerkiksi Nuutajärven työväenyhdistyksen jäsenmäärässä, joka vaihteli vuoden 1924 yhdestätoista jäsenestä seuraavan vuoden 30:een. Tätä eroa selittää ennen kaikkea se, että kunnallistoiminnan keskuksena olleessa Huhdissa oli tavallista enemmän sisällissodasta selvinneitä pitkänlinjan järjestöveteraaneja, jollaisia ei kaikista Urjalan työväenyhdistyksistä löytynyt. Huhdin työväenyhdistyksen toimintaa edesauttoivat myös paikallisen työväentalon hyvät toimitilat, joista

⁹¹ Alustuksia Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokoukselle 15.4.1923. Hämeen Et. Ptk:t., TA; *Hämeen Kansa* 28.4.1925 ”Puolutoimintamme lamautumisen syistä.”; Urjalan Työväen Yhdistyksen jäsenluettelo. Urjalan TY, TA. Urjalan ja Huhdin tilanteeseen vahvasti vertautuvasta kehityksestä Nokian ammattiyhdistystoiminnan osalta 1920-luvun lopulta 1930-luvun lopulle katso Koivuniemi 2000, 123, 199.

⁹² ”Toiminta kertomus” (1929). Urjalan TY, Kari Simolan hallussa. Urjalan ja muiden Hämeen kuntien väkiluvun kehityksestä 1900-luvun alussa katso Jutikkala 1969, 41–43, 66.

monissa muissa kylissä voitiin vain haaveilla: esimerkiksi aiemmin vahva Honkolan työväenyhdistys oli menettänyt talonsa sisällissodan jälkeen kokonaan.⁹³

Vuonna 1929 Urjalan työväenyhdistysten yhteenlaskettu jäsenmäärä painui hieman alle sadan, ja tästä voidaan katsoa alkaneen todellisen laskukauden. Vuosina 1930–1933 Huhdin työväenyhdistys ei näytä maksaneen puolueverojaan lainkaan, koska sen jäsenmääriä ei ole ilmoitettu puolueen tilastoissa. Yhdistyksen omassa jäsenkirjassa nimiä on tänä aikana 21–27, varsinainen aallonpohja, 16 jäsentä, saavutettiin vuonna 1934. Jäsenmäärän laskun ja toiminnan heikentymisen syyt on tiivistetty uskottavasti työväenyhdistyksen vuoden 1930 vuosikertomuksessa:

Toiminta on ollut heikompaa kuin edellisinä vuosina johtuen huonosta taloudellisesta ajasta ja kuten jo mainittu syksyllä vallinnut lapsihalvausepitemia teki yhdistykselle tuntevan vahinkon, kun paras näytäntökausi meni hukkaan iltamakiellon vuoksi. On myöskin merkillepantavaa että nykyinen sisäpoliittinen tilanne lapualaisliikkeineen ei ole ollut jälkeä jättämättä.⁹⁴

Näistä vastuksista huolimatta työväenyhdistyksen toiminta ei kuitenkaan sammunut, vaan esimerkiksi vuonna 1927 työväentalolla aloitettuja elokuvanäytäntöjä jatkettiin ja yhdistyksen piiriin perustettiin myös Työväen Urheiluliiton (TUL) alainen urheiluseura. Ansio työväenyhdistyksen toiminnan jatkumisesta kuului paljolti Oskari Härmän ja Aino Salon kaltaisille vanhemmille järjestö- veteraaneille sekä Yrjö Kangassalon kaltaisille nuoremman polven aktiiveille, joiden vankka sitoutuminen työväenliikkeen toimintaa kesti myös vaikeiden aikojen yli. Apua tarjosi myös SDP:n piiri- toimikunta, joka järjesti Huhdissa opastuskurssit vuonna 1932.⁹⁵

3.2 Työväenyhdistyksen jäsenistö

Vuoden 1921 kunnallisvaalimainoksessa Urjalan sosiaalidemokraatit profiloivat äänestäjäkuntaansa seuraavasti: ”Työmies, torppari, pienwiljelijä ja jokainen työtätekewään luokkaan kuuluwa äänestä työväen ehdokkaita.”⁹⁶ Kun mainoksessa mainittuihin ryhmiin lisätään näiden perheenjäsenet sekä muutama käsityöläinen saadaan myös kattava kuva siitä, ketkä ottivat osaa tavalla tai toisella Urjalan työväenliikkeen toimintaan 1920-luvulla. Johtuen Urjalan eri alueiden sosiaalirakenteen eroista vaihteli jossain määrin myös eri kylissä toimineiden työväenyhdistysten jäsenistön sosiaalinen koostumus. Jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä oli Honkolan työväenyhdistyksen kivi-

⁹³ *Hämeen Kansa* 1.3.1927 ”Matkapapin päiväkirjasta.”

⁹⁴ Urjalan TY:n ptk. ”Vuosikertomus 1930”. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

⁹⁵ Urjalan TY:n ptk. ”Vuosikertomus 1932”. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

⁹⁶ *Urjalan Sanomat* 3.12.1921 ”Waaaliin Urjalan työläiset.”

jalka muodostunut kartanon torppareista ja maatyöläisistä. Vastaavasti Kehrolla, jossa torpat olivat keskimäärin suurempia kuin Honkolassa, työväenyhdistyksen jäsenkunta koostui maatyöläisistä, rengeistä ja piioista. Huhdin työväenyhdistyksestä muotoutui vuosina 1902–1905 leimallisesti maatyöläisten ja käsityöläisten yhdistys, kuten Suodenjoki on tutkimuksessaan todennut. Aktiivijäsen-
ten ammattinimikkeiksi mainittiin lähinnä itsellinen, työmies, renki, suutari ja puuseppä, vaikka mukana oli myös joitakin muita käsityöläisiä sekä joitakin torppareita.⁹⁷

Kuten moni muukin asia Huhdin työväenyhdistyksessä, myös sen jäsenistön sosiaalinen koostumus edusti jatkumoa sisällissotaa edeltävältä ajalta sen jälkeiseen aikaan 1920- ja 1930-luvuille. Työväenyhdistyksen jäsenluettelosta, johon alettiin vuodesta 1924 lähtien merkitä tietoja jäsenten ammatteista, sekä SDP:n yhdistykseltä keräämistä puoluetilastoista käy ilmi, että työväenyhdistyksen jäsenistö oli myös sodan jälkeen vahvasti palkkatyöläisvaltainen. Selvästi suurimpia ammattiryhmiä olivat työmies ja kirvesmies, joista muodostui myös työväenyhdistyksen johtokunta. Enemmistö työväenyhdistyksen miespuoleisista jäsenistä näyttää siis hankkineen toimeentulonsa lähinnä maa- ja metsätöistä sekä rakennustöistä.⁹⁸

Käsityöläisiä, joiden rooli työväenyhdistyksen toiminnan käynnistämisessä oli ollut keskeinen, edustivat 1920- ja 1930-luvuilla ainakin kaksi suutaria sekä yksi puuseppä, mutta heidän roolinsa yhdistyksessä ei vaikuta olleen enää erityisen merkittävä. Toisaalta osa työväenyhdistyksessä toimineista kirvesmiehistä, kuten pitkään yhdistyksen johtokunnassa istuneet Oskari Härmä, Frans Saarela ja Reino Sakala, saattoivat sosiaaliselta asemaltaan muistuttaa aiemmin yhdistyksessä vaikuttaneita käsityöläisiä, ja esimerkiksi itsekin kirvesmiehenä toiminut Eino Kristeri kuvasi 1981 tehdyssä haastattelussa edellä mainittuja kirvesmiehiä ”mestareiksi” eli alansa ammattilaisiksi, joiden opissa hän kertoi itsekin olleensa.⁹⁹

Edellä mainittujen ryhmien lisäksi työväenyhdistyksessä toimi Huhtiin liikkeen avanneen Nuutajärven edistysmielisen osuuskaupan henkilökuntaa, kuten kaupanhoitaja Eevert Vakkari, joka oli muuttanut Urjalaan Kotkan seudulta ja toiminut pitkään paitsi osuustoimintaliikkeessä myös työväenliikkeessä. Torppari tai pienviljelijätaustaisen väestön osuus Huhdin työväenyhdistyksen jäsenistöstä oli pieni, kuten se oli ollut 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenelläkin. Vuonna 1924 työ-

⁹⁷ Suodenjoki 2010, 122–123, 222–225, 339; Takkunen 2010, 68–75.

⁹⁸ Urjalan Työväen Yhdistyksen jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; Puoluetilastotiedot vuosilta 1927, 1928, 1929 ja 1932. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

⁹⁹ Urjalan Työväen Yhdistyksen jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; Y/11522/1981, kertoja Eino Kristeri, Kansanperinteen Arkisto.

väenyhdistykseen kuului kaksi pienviljelijän poikaa sekä yksi torppari ja tämän poika, joten torppari tai pientilallistaustaista väestöä oli vain noin 10 prosenttia yhdistyksen koko jäsenmäärästä. Ero oli selvä verrattuna esimerkiksi Huhdin kaakkoispuolella sijainneessa maatalousvaltaisemmassa Annulan kylässä toimineeseen Annulan työväenyhdistykseen, jonka jäsenistö jakautui paljon tasaisemmin työläisiin ja pienviljelijöihin: työväenyhdistyksessä oli 12 työmiestä ja työmiehen vaimoa ja tytärtä sekä 9 pientilallista ja näiden perheenjäsentä. Lisäksi yhdistyksessä toimi kolmihenkinen mäkitupa-laisperhe sekä yksi puuseppä.¹⁰⁰

Huhdin työväenyhdistykseen liittyneet torpparit ja pientilalliset olivat selvästi vahvasti sitoutuneita työväenaatteeseen ja toimivat kaikki yhdistyksessä aktiivisesti useampia vuosia. Erityisen aktiivisia olivat nuutajärveläinen torppari Oskari Virttamo ja hänen poikansa Lauri Virttamo. Vaikka kumpikaan heistä ei näytä istuneen erityisemmin työväenyhdistyksen johtokunnassa, johtui tämä kaikesta siitä, että he asuivat selvästi muita jäseniä kauempana Huhdin työväentalosta. Muita luottamustehtäviä miehille kertyikin varsin runsaasti: nuorempi Virttamo toimi Laukeelan sosiaalidemokraattisen nuoriso-osaston puheenjohtajana ja SDP:n piirikokousedustajana sekä, samoin kuin isänsä, myös kunnanvaltuutettuna. Kun sekä isä että poika Virttamo valittiin SDP:n kunnallisvaaliehdokkaiden listan kärkipäähän ja sieltä Urjalan kunnanvaltuustoon, tuli palkkatyöläisvaltaiselle Huhdin työväenyhdistykselle valtuustoon myös torpparitaustaisia edustajia.¹⁰¹

Vuosina 1919–1933 kaikista Huhdin työväenyhdistykseen kuuluneesta 165 henkilöstä noin kuutisenkymmentä eli yhteensä noin 36 % oli naisia. Enemmistö naisjäsenistä kuului kategoriaan ”vaimot”, ja he toimivat yhdistyksessä yhdessä miestensä kanssa. Mukana oli vaimojen ohella myös tyttäriä sekä jonkin verran myös muita naimattomia naisia, joita edustavat ainakin jäsenluettelosta löytyvät pari palvelijaa sekä yksi naispuolinen kauppa-apulainen. Vuonna 1919 sekä koko 1920-luvun ajan naisten osuus Huhdin työväenyhdistyksen jäsenistä vaikuttaa olleen selvästikin korkeampi kuin sisällissotaa edeltävällä ajalla. Urjalan työväenliikkeen alkuvaiheiden ajalta ei ole paljoakaan tietoa jäsenistön sukupuolijakaumasta, koska SDP ei aluksi tilastoinut jäseniä sukupuolen mukaan. Tutkimuksessa on kuitenkin esitetty arviona, että jäsenistöstä naisia olisi 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ollut valtakunnallisella tasolla noin neljäsosa. Vuonna 1916 naisia oli

¹⁰⁰ Urjalan Työväen Yhdistyksen jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; Annulan TY:n jäsenluettelo, Annulan TY, TA;

¹⁰¹ *Hämeen Kansa* 24.1.1920, ”Urjalan Laukeelan Sos.dem. Nuoriso-osaston”; Ptk:t. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 19.–20.4.1926, 17.–18.4.1927 ja 18.–20.5.1929. Hämeen Et. Ptk:t., TA; *Urjalan Sanomat* 13.12.1919 ”Kunnanvaltuutettujen ja tilintarkastajain”; *Urjalan Sanomat* 14.11.1925, ”Kuulutus.”

ollut Urjalan työväenyhdistysten koko jäsenmäärästä alle neljännes, ja Huhdin työväenyhdistyksessä tämän keskiarvon tietämällä.¹⁰²

Huhdin työväenyhdistyksen jäsenluettelon mukaan naisia oli sisällissodan jälkeen vuonna 1919 peräti noin 40 % kaikista jäsenistä. Tämä osuus säilyi 1920-luvun ensimmäisen puoliskon ajan, jonka jälkeen naisten osuus kaikista jäsenistä laski noin kolmasosaan, vaikkakin vuosina 1926–1927 naisjäsenten määrä oli tosin selvästi tätä alempi. Kaiken kaikkiaan naisten osuus Huhdin työväenyhdistyksen jäsenistöstä vaikuttaa olleen maan keskiarvoa korkeampi, mutta toisaalta naisten osuus sosiaalidemokraattisten järjestöjen jäsenistöstä oli korkeimmillaan juuri Etelä- ja Pohjois-Hämeessä samoin kuin Uudenmaan ja Länsi-Viipurin piireissä. 1930-luvun alkupuoliskolla naisten määrä Huhdin työväenyhdistyksen jäsenistöstä laski huomattavasti. Kun vuonna 1930 naisia oli jäsenistöstä edelleen vielä noin 30 %, laski lukema seuraavina vuosina alle neljäsosaan, ja vuonna 1933 naisia oli yhdistyksen noin 22 jäsenestä enää kolme eli vain nelisentoista prosenttia. Lamakausi näyttää siis verottaneen naisjäsenistöä suhteessa enemmän, mikä toisaalta heijastaa myös koko maan työväenliikkeen tilannetta.¹⁰³

Kaiken kaikkiaan naisten panos työväenyhdistyksen toiminnan kannalta oli keskeisin sisällissotaa välittömästi seuranneena aikana, jolloin myös naisten prosentuaalinen osuus jäsenistöstä oli korkeimmillaan. Kun monet miehet olivat vankileireillä, oli yhdistyksen toiminta aikaisempaa enemmän naisten harteilla. Tätä kuvaa myös se, että Huhdin työväenyhdistyksen ensimmäinen kokous sodan jälkeen pidettiin juuri yhdistyksen pitkäaikaisen naisjäsenen Aino Salon asunnossa. Sama kehitys oli nähtävissä myös valtakunnallisella tasolla SDP:ssä, jonka vuoden 1919 puoluekokouksessa naisia oli selvästi enemmän kuin keskimäärin.¹⁰⁴

Maria Lähtenmäki on väitöskirjassaan *Mahdollisuuksien aika: Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa* todennut SDP:n olleen miesten puolue jäsenistön sukupuolijakauman sekä myös puolueen ja sen työväenyhdistysten johdon suhteen. Yhtenä esimerkkinä hän mainitsee Helsingin työväenyhdistyksen, jonka johtokuntaan ei vuosina 1913–29 kuulunut yhtään naista.¹⁰⁵ Huhdissa tilanne näyttää ainakin jossain määrin erilaiselta. Vuonna 1919 työväenyhdistyksen johtokunnassa näyttää eri aikoina istuneen neljä naista. Tämän jälkeen naisten määrä väheni selvästi,

¹⁰² Urjalan Työväen Yhdistyksen jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; *Puoluetilasto 1899–1942*;

¹⁰³ Lähtenmäki 1995, 171.

¹⁰⁴ *Puoluetilasto 1899–1942*; Urjalan TY:n ptk. 24.11.1918. Urjalan TY. Kari Simolan hallussa; Lähtenmäki 1995, 168.

¹⁰⁵ Lähtenmäki 1995, 167–170.

mutta myöhempinäkin vuosina yhdistyksen johtokunnasta löytyi usein ainakin yksi nainen. Usein tämä nainen oli Aino Salo, joka oli toiminut työväenyhdistyksessä jo 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Salo oli koko Urjalan työväenliikkeen näkyvin naisaktiivi ja toimi Huhdin työväenyhdistyksen johtokunnassa rahastonhoitajana ja sihteerinä, jota tehtävää hoiti myös Urjalan sosiaalidemokraattisessa kunnallisjärjestössä. Lisäksi hän oli yksi kolmesta Urjalan sosiaalidemokraattien listalta vuosina 1919–1933 valituista naispuolisista kunnanvaltuutetuista.¹⁰⁶

Työväenyhdistyksen puheenjohtajan virkaa hoiti aina mies, mutta Huhdissa toimineen sosiaalidemokraattisen nuoris-osaston puheenjohtajan toimi ainakin jonkin aikaa Siiri Saarinen, joka oli toiminut myös osaston sihteerinä. Selkeimmin työväenyhdistyksessä naisten vastuualueetta oli ravintolatoimikunnan pyörittäminen, joka tietysti edusti laajemminkin ajatusta naisille kuuluvista tehtävistä. Lisäksi naisilla oli keskeinen rooli myös huvitoimikunnassa, jonka vastuualueena oli yhdistyksen talouden kannalta ratkaisevan tärkeä iltamien järjestäminen.¹⁰⁷

Asuinpaikkojensa suhteen Huhdin työväenyhdistyksen jäsenet näyttävät olleen peräisin lähinnä Huhdista, kirkonkylä Laukeelasta sekä Salmen kylästä, mikä oli tilanne jo työväenyhdistyksen toiminnan alkuvuosina. Työväenyhdistyksen johtokunnassa toiminut aktiivijoukko näyttää koostuneen melko tasaisesti kaikista näistä kolmesta kylästä kotoisin olevista henkilöistä. Esimerkiksi vuonna 1922 työväenyhdistyksen hallituksen jäsenet ja varajäsenet jakautuivat asuinpaikan suhteen siten, että neljän asuinpaikka oli yhdistyksen kotipaikka Huhti, kahden Laukeela ja neljän Salmi. Näiden kylien muodostaman alueen ulkopuolella jäseniä näyttää olleen melko vähän, vaikka esimerkiksi edellä mainitut torpparitaustaiset Virttamot asuivat Nuutajärvellä. Yhtäkaikki työväenyhdistyksen toiminta-alue oli niin laaja, ettei voida sanoa aktiivijäsenten olleen monessakaan tapauksessa toistensa naapureita. Useammalla jäsenellä matkaa työväentalolle saattoi kertyä useampiakin kilometrejä, mikä jonkin verran omalta osaltaan verotti kokouksiin osallistujien määrää, koska kuten eräs toiminnassa mukana ollut myöhemmin tehdyssä haastattelussa huomautti, kun ei autoja eikä edes polkupyöriä ollut, jouduttiin matka kulkemaan jalan.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Urjalan TY:n ptk. 5.1. ja 2.11.1919 ja 1.2.1920. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Urjalan Sos.dem. kunnallisjärjestön kokousptk. 22.2. ja 25.2.1920. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; *Urjalan Sanomat* 13.12.1919 ”Lista N:o 3”. Naisten roolista työväenyhdistyksissä vrt. Lähteenmäki 1995, 174–175.

¹⁰⁷ *Hämeen Kansa* 14.2.1925 Urjalan sos.-dem. työläisnuoris-osasto ’Nuoren Voiman’ ”; *Hämeen Kansa* 23.2.1926 ”Urjalan sos.-dem. työläisnuoris-osasto ’Nuoren Voiman’ ”. Työväenyhdistyksen ravintola- ja huvitoimikunnan kokoonpanoista katso esim. Urjalan TY:n ptk. 19.1. ja 4.5.1919 sekä ”Toiminta kertomus Urjalan Työväen yhdistyksen toiminnasta vuotena 1927”. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

¹⁰⁸ Kaavake (aatteellisen) yhdistyksen yhdistysrekisteriin ilmoittamista varten. Tuonut/Saapunut 6.2.1922. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Kivisalo 1931, 214; Vrt. Suodenjoki 2010, 121–122, 338–339.

3.3 Paikallisen työväenliikkeen ihanteet ja käytännön todellisuus

Sisällissodan jälkeen vuonna 1919 sosiaalihallituksen yhdistysrekisteriin lähettämässään kaavakkeessa Huhdin työväenyhdistys vastasi toimintansa tarkoitusta ja laatua tiedustelemaan lomakkeen kohtaan seuraavasti: ”Työväen sivistyksellisen ja taloudellisen aseman kohoittaminen jossa tarkoituksessa se pitää iltamia kokouksia ja tekee herätystyötä.”¹⁰⁹ Luonnehdinta oli otettu lähes suoraan SDP:n työväenyhdistysten mallisäännöistä,¹¹⁰ mutta näyttäisi samalla melko osuvasti kuvaavan myös työväenyhdistyksen paikallisen johdon ajatuksia työväenliikkeen toiminnan keskeisimmistä ideaaleista ja sisällöistä sekä käytännön toimintamuodoista. Kaikessa toiminnassa pyrittiin yhdistämään toisaalta sivistyksellinen puoli työväestön taloudellisten etujen ajamiseen.

Työväestön taloudellisten etujen ajaminen oli kaikkien helppo käsittää työväenliikkeen toiminnan yhdeksi päätarkoitukseksi. Työväestön asemaan liittyvien epäkohtien, kuten työttömyyden ja köyhyyden, esiintuonti sekä niiden poistamiseksi vaadittavien keinojen esittäminen olivat työväenliikkeen paikallisen ”herätystyön” ydinaluetta, kuten aiempinakin vuosina. Tämä näkyi niin paikallisissa vaalikampanjoissa kuin työväenlehteen kirjoitetuissa paikalliskirjeissä,¹¹¹ samoin kuin varmasti myös iltamissa pidetyissä puheissa, joiden sisällöstä ei tosin ole säilynyt juurikaan tarkempia dokumentteja. Työväestön huonoksi koettujen olojen parantaminen ja pyrkimys tasa-arvoon nousevat myös Urjalan työväenliikkeessä toimineiden myöhemmissä haastatteluissa esiin keskeisimpinä syinä työväenyhdistykseen liittymiselle, ja haastatellut samalla tulkitsivat ne yhdistystoiminnan tärkeimmiksi päämääriksi. Tämä käy yksiin Raimo Parikan näkemyksen kanssa, jonka mukaan niin työväenliike kuin työläisyhteisö- ja kulttuuri perustuivat aina 1950-luvulle asti taloudelliseen köyhyyteen.¹¹²

Sivistyksellisen aseman kohottaminen merkitsi käytännössä raittiuden sekä kunnollisen ja omanarvontuntoisen käytöksen korostamista sekä työväestön perehdyttämistä kulttuuriin. Näihin painotuksiin nojautuen työväenyhdistysten aktiivijoukko katsoi työväenliikkeen toiminnan ohjaavan työväestön parempien harrastusten pariin. Esimerkiksi Laukeelan sosiaalidemokraattisen nuoriso-osaston

¹⁰⁹ Kaavake (aatteellisen) yhdistyksen yhdistysrekisteriin ilmoittamista varten. Jätetty 2.12.1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

¹¹⁰ Työväenyhdistyksen Säännöt, 1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

¹¹¹ Katso esim. *Hämeen Kansa* 27.3.1920 ”Pakinaa Urjalasta.” (Työmiehes); *Hämeen Kansa* 6.11.1923 ”Urjalasta.”; *Hämeen Kansa* 21.3.1925 ”Urjalan Huhdistista.” Paikallisten vaalikampanjoiden teemoista katso tarkemmin kunnallispolitiikkaa käsittelevä luku 5.

¹¹² Y/11527/1981, kertoja Anna Hakala, Kansanperinteen Arkisto; Y/11517/1981, kertoja Reino Lehtinen, Kansanperinteen Arkisto; Parikka 1987, 131.

työväenlehteen lähettämän kirjeen mukaan osaston toiminnan vaikutus paikkakunnan henkiseen ilmapiiriin näkyi siinä, että ”ennen työläisnuoriso kulutti vapaa-aikansa raakuutta ja turmiollisuutta tuottawissa, nyt sivistystä ja tietoa kaswattawissa paikoissa”.¹¹³ Ajatukset taloudellisen ja sivistyksellisen aseman parantamisesta olivat vahvasti yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi puoluetoimikunnan Urjalassa järjestämällä luento- ja opastuskursseilla oppia saaneiden toimihenkilöiden odotettiin käyttävän oppimaansa työväenliikkeen tavoitteiden ajamiseen.¹¹⁴

Kuten vuotta 1929 kuvaava Huhdin työväenyhdistyksen vuosikertomus asian ilmaisee, oli valistus-toimintaa tarkoitus harjoittaa niin ulos kuin sisäänpäinkin. Siinä missä luentokurssit olivat tätä sisäänpäin, liikkeen aktiiveihin ja sellaisiksi aikoviin, kohdistuvaa valistustyötä, iltamat ja kansanjuhlat muodostivat, vaalivalistustoiminnan ohella, ulospäin tapahtuvan valistuksen ytimen. Käytännössä ei voida kuitenkaan sanoa, että esimerkiksi iltamaohjelma olisi todellisuudessa keskittynyt vain valistukselliseen toimintaan, vaan päinvastoin huomattava osa siitä oli puhtaasti viihteellistä. Urjalalaisen työväeniltaman peruskaavaa kuvaa esimerkiksi vuoden 1919 loppupuolella Huhdin työväentalolla vietetyn iltaman ohjelma: soittoa, runo, Tukkijoella -näytelmä, tanssia. Eräs haastateltu muistelee, ettei aatteellisen ja viihteellisen ohjelman välillä ollut ristiriitaa, ja onkin selvää, että molempia tarvittiin, jotta ihmisiä saatiin houkuteltua paikalle.¹¹⁵ Vakavampi ja kevyempi ohjelma yhdistyivät myös Huhdissa toimineen työläisnuoriso-osasto ”Nuoren Voiman” kokouksissa, joissa käsiteltiin järjestöasioita, mutta myös perinteisiä nuorison huvituksia unohtamatta mentiin piirileikkiä.¹¹⁶

Kaiken kaikkiaan työväenyhdistyksen sivistykselliset ideaalit ja niiden käytännön ilmentyminen eivät eronneet järin suuresti muiden paikallisten yhdistysten ihanteista, vaan osuivat hyvinkin lähelle varsinkin kunnassa toimineiden nuorisoseurojen painotuksia. Vaikka nuorisoseura ei jakanut työväenliikkeen poliittisia tavoitteita, oli sekä työväenyhdistykselle että nuorisoseuralle yhteistä raittiuden ja kieltolain vahva kannattaminen sekä ajatus henkisestä itsensä kehittämisestä. Työväenyhdistyksen ja nuorisoseuran järjestämien iltamien ohjelma oli myös lähes identtinen, molempien sisältäessä edellisessä kappaleessa mainitut puheet, soitto-esitykset, runonlausunnat, näytelmät ja

¹¹³ *Hämeen Kansa* 11.10.1921 ”Laukeelasta.” Vrt. Suodenjoki 2010, 305.

¹¹⁴ *Hämeen Kansa* 10.1.1920 ”Luento- ja opastuskursseilta Urjalassa.” (Kurssilainen).

¹¹⁵ Urjalan TY:n ptk. ”Toimintakertomus kuluneelta toiminta vuodelta.” Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; *Urjalan Sanomat* 22.11.1919 ”Iltaman”; Y/11517/1981, kertoja Reino Lehtinen, Kansanperinteen Arkisto.

¹¹⁶ Urjalan sos.dem. nuoriso-osasto ”Nuoren Voiman” ptk. 1.2.1922. Urjalan sos.dem. nuoriso-osasto Nuori Voima, TA.

tanssit.¹¹⁷ Myös Alapuro on tuonut esiin Huittisten kuntaa tarkastellessaan itsekasvatus- ja sivistysajattelun 1900-luvun alun työväenliikettä ja nuorisoseuraliikettä yhdistävänä keskeisenä aatteellisenä lähtökohtana. Alapuron mukaan tämä kulttuurioptimistinen perinne säilyi sisällissodan jälkeenkin mahdollisesti ”jopa paremmin työväen keskuudessa kuin kovasävyisissä porvarillisissa pyrinnoissa”.¹¹⁸

Huhdin työväenyhdistyksen iltamien valistuksellisen ja viihteellisen ohjelman yhdistäminen onnistui hyvin kuitenkin vain silloin kun molempia riitti. 1920-luvun lopulla, kun jäsenkato oli verottanut yhdistyksen toimivien jäsenten määrän pieneksi, ohjelmaa iltamiin oli hyvin hankalaa järjestää. Tämä puolestaan uhkasi yhdistyksen toimintaa kokonaisuudessaan, koska ilman iltamia ja jäseniä ei ollut myöskään tuloja. Ratkaisuksi tähän ongelmaan työväentalolle päätettiin hankkia vuonna 1927 elokuvakone, koska ”nykyaika vaatii paljon ja aina uutta.”¹¹⁹ Tämä uutuuus, jota työväenyhdistys mainosti voimakkaasti *Urjalan Sanomissa*, houkutteli talolle paljon väkeä, ehkäpä myös perinteisen työväenyhteisön ulkopuolelta, ja saattoi samalla yhdistyksen taloudellisen tilanteen kestäväälle pohjalle. Työväenyhdistyksen aktiivien laatimista vuosikertomuksista ja myöhemmästä historiikista kuitenkin ilmenee, etteivät aktiivit pitäneet elokuvatoimintaa sen taloudellisesta tuottavuudesta huolimatta missään tapauksessa riittävänä toimintana, koska se oli vain pelkkää varojen hankintaa, eikä sitä pidetty itsessään valistavana. Toisaalta myös elokuvien taloudellinen tuottavuus heikkeni laman myötä, kun näytöksiä jouduttiin huomattavasti vähentämään.¹²⁰

Ajan uusiin vaatimuksiin erityisesti nuorten osalta vastasi myös Huhdin työväenyhdistyksen aktiivien vuonna 1930 perustama työväentalolla toiminut voimistelu- ja urheiluseura ”Taimi”, jonka oli tarkoitus elvyttää Huhdissa edellisen vuosikymmenen alkupuoliskon aktiivinen nuorisotoiminta siihen jo aiemminkin kuuluneen urheilun merkeissä. Työläisurheilulla oli myös laajempi sisältö, kuten ”Taimen” perustajat lehdessä julistivat:

Kehoitamme paikkakunnan runsaslukuista nuorisoa liittymään urheiluseuraan ja karttamaan pirtutrokareita. Siitä on oleva hyötyä jokaiselle yksilölle, sekä työväenliikkeelle kokonaisuudessaan.¹²¹

¹¹⁷ Urjalassa toimineiden nuorisoseurojen työväenliikkeen huvitoimintaan vertautuvasta iltamaohjelmasta katso esim. *Urjalan Sanomat* 1.10.1921 ”Pyrintö-nuorisoseuran arpajaiset”; *Urjalan Sanomat* 21.1.1922 ”Iltaman”; *Urjalan Sanomat* 23.3.1922 ”Nuorisoseurapäivänä”.

¹¹⁸ Alapuro 1995, 130–131, 233, suora sitaatti 253–254. Työväenliikkeestä ja nuorisoseuraliikkeestä 1900-luvun alussa yhdistäneistä painotuksista katso myös Numminen 2011a, 32–33.

¹¹⁹ ”Toiminta kertomus Urjalan Työväen yhdistyksen toiminnasta vuotena 1927”. *Urjalan TY*, Kari Simolan hallussa.

¹²⁰ *Urjalan TY*:n ptk. Toimintakertomus kuluneelta toimintavuodelta (1929) ja vuosikertomukset vuosilta 1931 ja 1932. *Urjalan TY*, Kari Simolan hallussa; *Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki*. Laatinut Oskari Härmä. *Urjalan TY*, TA.

¹²¹ *Urjalan Sanomat* 15.2.1930 ”Työväen urheiluseura perustettu.”

Työväen Urheiluliittoon (TUL) liittynyt seura oli samalla myös työväenmielinen vaihtoehto paikalliselle porvarilliselle urheiluseuralle. Nuorten paluu työväentalolle varsinkin taloudellisesti ja poliittisesti vaikeana aikana oli tietenkin myönteistä yhdistyksen johdon näkökulmasta, mutta jonkin verran hankausta aiheutti se, etteivät urheilijanuoret välttämättä liittyneetkään työväenyhdistykseen, kuten yhdistyksessä toivottiin. Eräs itsekkin vain ”Taimeen” kuulunut muistelija kertoi, kuinka eräs yhdistysaktiivi oli ollut vihainen talolla ”meuhkaaville” pojille, jotka eivät edes kuuluneet työväenyhdistykseen. Vaikka työläisurheilu oli työväenyhdistyksen aktiivien näkökulmasta kannatettavaa, ei sen katsottu voivan olla sen harrastajien ainoaa toimintaa.¹²²

Edellä kuvattu toiminnan painopisteen muutos ei kuitenkaan ollut samanlainen ongelma järjestötoiminnalle, kuin kaikkien työväenliikkeen ideaalien vastainen häiriökäyttäytyminen työväenyhdistysten tilaisuuksissa, johon yleensä liittyi kieltolain myötä luvattomaksi muuttunut alkoholinkäyttö. *Hämeen Kansassa* ja *Urjalan Sanomissa* julkaistuissa paikallisuutisissa on useita kuvauksia työväenyhdistysten iltamissa tapahtuneista tappeluista ja kieltolain rikkomisesta. Erityisen levottomana seutuna lehtijutuissa näyttäytyy kunnan luoteisosassa sijainnut Kehro. Esimerkiksi vuonna 1921 Kehron työväenyhdistyksen iltamien yhteydessä ”[w]akiintuneen tawan mukaan oli juopuneita, pirtukauppiaita ja tappelijoita kertynyt iltamatalolle.” Hurja meno oli sillä kertaa johtanut lopulta puukotukseen.¹²³ Myös monissa muissa tapauksissa Kehron työväenyhdistystä koskeneissa paikallisuutisissa ja –kirjeissä juopottelu ja siihen liittyvät lieveilmiöt olivat tavanomaisia teemoja.¹²⁴

Muuan Huhdin työväenyhdistyksen aktiivi muisteli myöhemmin yhdistyksensä piirissä menon olleen siivompaa kuin syrjäkulmilla. Onkin selvää, että virkavalta, jonka tehtävänä kieltolain valvominen oli, pystyi ylipäättään pitämään järjestystä paremmin Huhdin ja Laukeelan muodostamalla ydinalueella, kuin Kehron kaltaisilla syrjäkulmilla. Toisaalta kieltolakia rikottiin kaikkialla Urjalassa, ja myös Laukeelasta valitettiin *Urjalan Sanomissa* tilanteen olevan jopa niin paha, ettei pimeällä aina meinannut uskaltaa liikkua kirkonkylässäkään aggressiivisten juopuneiden pelossa. Ongelman ydin Urjalassa, samoin kuin myös laajemmin Suomessa oli se, ”että yleinen mielipide on kieltolakia vastaan”, kuten Laukeelan nuorisoseuran pöytäkirja asian ilmaisi. Tämä tosiasia tuli kouriintuntuvasti ilmi kieltolaista järjestetyssä kansanäänestyksessä, joka Urjalassa samoin kuin tietenkin koko

¹²² Vuosikertomus 1931. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Y/11522/1981, kertoja Eino Kristeri, Kansanperinteen Arkisto.

¹²³ *Hämeen Kansa* 21.5.1921 ”Puukotus Urjalassa.”

¹²⁴ Esimerkiksi *Hämeen Kansa* 17.5.1927 ”Urjalan Kehrolta.”; *Hämeen Kansa* 5.9.1929 ”Otolliseen aikaan tehty pirturazzia Kehrolla.”; *Hämeen Kansa* 15.7.1930 ”Humalainen riehunut Urjalassa.”

Suomessa päättyi niin nuorisoseuraliikkeen kuin työväenliikkeenkin toivomusten vastaisesti kielto-lain kannattajien tappioon.¹²⁵

Myöskään Huhdin työväenyhdistys ei välttynyt kieltolakirikkomuksiin ja häiriökäyttäytymiseen liittyviltä ongelmilta. Työväenyhdistyksessä jouduttiin asiasta keskustelemaan heti vuonna 1919, jolloin kokouksessa pohdittiin, mitä tulisi tehdä iltamissa humalaisina rähisseille henkilöille. Tilanne oli sikäli erilainen kuin monissa muissa tapauksissa, että osa rähinöitsijöistä oli sillä kertaa tullut kokonaan työväenyhteisön ulkopuolelta, eikä sen sisältä, kuten monissa muissa tapauksissa. Iltami-en järjestämistä päätettiin jatkaa myös tulevaisuudessa, mutta samalla antaa pääsykielto viidelle paikalliselle miehelle sekä tulevaisuudessa kieltää muutenkin humalaisten pääsy talolle. Kiellon ylläpito tuli yhdistyksen vuosittain valittavien järjestysmiesten tehtäväksi. Järjestysmiesten ansiosta tai muista syistä näyttääkin Huhdissa iltamarauha säilyneen yleensä hyvin.¹²⁶

Kaikki työväenyhdistyksen jäsenet eivät kuitenkaan silti aina noudattaneet kieltolakia, ja seuraava-na vuonna yhdistys joutuikin erottamaan viinan myynnin takia erään nuoren naisjäsenensä. Tiukan linjan omaksui myös nuoriso-osasto, joka päätti ”erottaa heti osastosta jos nähdään juovuksissa osaston jäseniä”. Juopottelua ei kuitenkaan näytetä saadun täysin kitkettyä Huhdin työväenyhdis-tyksen piiristä koskapa vuonna 1925 *Hämeen Kansan* huhtilainen kirjeenvaihtaja totesi joidenkin työväenyhdistyksen jäsentenkin joutuneen ”pirtujopparien johdettavaksi”, ja varotti nuoria työläisiä alentumasta porvarillisten suojeluskuntalaisten tasolle. Samassa yhteydessä kirjoittaja toivoi juopu-neiden pysyvän poissa työväenyhdistyksen kesäjuhlilta.¹²⁷ Vuonna 1932 jouduttiin puolestaan pui-maan tapausta, jossa yksi työväenyhdistyksen järjestysmies oli joutunut pahoinpitelyn kohteeksi, kun ei ollut päästänyt iltamiin erästä juovuksissa ollutta yhdistyksen jäsentä.¹²⁸

Vaikka edellä kuvatun kaltainen häiriökäyttäytyminen työväenliikkeen tilaisuuksissa ei ole tutki-muksessa yleensä ollut liiemmästi esillä, oli se 1900-luvun alussa kuitenkin todellinen ongelma, joka otettiin vakavasti työväenliikkeen johtoportaan. Esimerkiksi Etelä-Hämeen SDP:n piirikoko-uksessa vuonna 1926 todettiin suurimpana yhteistoiminnan esteenä olevan ”paikoin työväenkin

¹²⁵ *Urjalan Sanomat* 11.10.1930 ”Rauhaton Laukeela”; Urjalan Nuorisoseuran ptk. 1.1.1921. Urjalan kotiseutuarkisto; *Urjalan Sanomat* 9.1.1932 ”Kansanäänestys kunnassamme ja naapurikunnissa.” Kieltolaista ja siihen liittyneestä rikol-lisuudesta tarkemmin katso Tikka 2007, 234–245.

¹²⁶ Urjalan TY:n ptk. 5.10. ja 2.11.1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

¹²⁷ Urjalan TY:n ptk. 2.5.1920. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; ”Nuoren Woiman” ptk. 1.10.1919. Urjalan sos.dem. työläisnuoriso-osasto Nuori Voima, TA; *Hämeen Kansa* 4.6.1925 ”Urjalan Huhdist.” (Huhtilainen).

¹²⁸ Urjalan TY:n ptk. 21.10.1932. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

keskuuteen laajalle levinnyt hulikanismi”.¹²⁹ Alapuro on tutkimuksessaan arvellut työväenyhdistysten tilaisuuksissa sisällissodan jälkeen vallinneen runsaan alkoholin käytön ja taistelun sitä vastaan mahdollisesti viitanneen työväestöä vaivanneeseen yleiseen masennukseen.¹³⁰ Tämä saattaa osittain selittää myös Urjalan työväenliikkeen piirissä esiintyneitä kieltolakirikkomuksia ja häiriökäyttäytymistä, mutta täytyy toisaalta muistaa, ettei asiassa ollut kuitenkaan missään tapauksessa kyse mistään uudesta ilmiöstä.

Alkoholinkäyttö ja iltamahuliganismi olivat olleet yleisesti tunnistettu ongelma jo ennen sisällissotaa. Suodenjoen mukaan vuoden 1906 tienoilla Urjalassakin alkanut työväenliikkeen jäsenmäärän kasvu toi työväenyhdistysten piiriin myös sellaista työväestöä, joka oli tavoiltaan kaukana liikkeen johdon vaalimasta ”kunnollisen työläisen” ideaalista. Iltamatappelut ja työväentalojen liepeillä liikuneet viinatrokarit samoin kuin myös paikallisen työväenliikkeen aktiivijoukon kampanjointi häiriökäyttäytymistä vastaan olikin näin ollen tuttua jo 1900-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä. Suodenjoen mukaan työväenliikkeen iltamissa esiintyneet järjestyshäiriöt ja pyrkimykset niiden ehkäisemiseksi ”voidaan mieltää kansanvalistajien sivistysihanteen ja kansanomaisen mentaliteetin törmäykseksi”, jossa vastakkain joutuivat työväenaktiivien fennomaanisilta kansanvalistajilta omaksuttu vakavamielinen sivistysihanne ja kansanomainen huvittelu.¹³¹ Lisäksi on syytä muistaa myös, etteivät 1920- ja 1930-luvun Urjalassa työväenyhdistykset olleet ainoita järjestöjä, jotka joutuivat painiskelemaan kieltolakirikkomusten ja huliganismin kanssa. Esimerkiksi Urjalan suojeluskunnan kurinpitolautakunta joutui käsittelemään suojeluskunnan johdon näkökulmasta paheksuttavia jäsenten edesottamuksia, kuten juopottelua ja sopimatonta käyttäytymistä julkisella paikalla. Kieltolain rikkominen olikin sotien välisen ajan Suomessa yleisestikin eräs yleisimmistä syistä suojeluskunnasta erottamiseen.¹³²

3.4 SDP vai SSTP?

Sisällissotaa seurannutta työväenliikkeen jakautumista sosialidemokraattiseen ja kommunistiseen suuntaukseen on usein tapana pitää yhtenä Suomen poliittisen historian, ja tietenkin varsinkin työväenliikkeen historian, käännekohtana. Osa Neuvosto-Venäjälle sodan loppuvaiheessa paenneista työväenliikkeen johtohahmoista perusti Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) jo vuonna 1918.

¹²⁹ Ptk. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 19 ja 20.4.1926. Hämeen Et. Ptk:t, TA.

¹³⁰ Alapuro 1995, 239.

¹³¹ Suodenjoki 2010, 281–289, suora sitaatti 288.

¹³² Urjalan Sk:n kurinpitolautakunnan ptk. 28.3.1920, 19.3.1924 ja 27.9.1929. Urjalan Sk, KA; Tikka 2007, 242.

Seuraavana vuonna järjestetty SDP:n puoluekokous osoittautui riitaiseksi, ja vuoden 1920 touko-kuussa kommunistit ja vasemmistososialistit perustivat uuden puolueen, Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen (SSTP). Puolueella oli yhteyksiä Suomessa laittomaksi julistettuun ja Neuvosto-Venäjältä toimivaan SKP:hen. Työväenjärjestöissä käydyissä kamppailuissa SSTP:n kannattajat saavuttivat kohtuullisen hyvää menestystä saavuttaen enemmistöaseman ammattiyhdistysliikkeessä, työläisnaisliitossa sekä sosialidemokraattisessa nuorisoliitossa. Radikaalisiipi sai haltuunsa myös monia työväenyhdistyksiä eri puolilla Suomea, erityisesti pohjoisessa.¹³³

1930-luvun toisella puoliskolla laaditussa Huhdin työväenyhdistyksen historiikissa, samoin kuin myös Tursankankaan ja Kehron työväenyhdistysten osalta laadituissa vastaavissa tuotoksissa, vakuutellaan että 1920-luvulla ”vallinneet suunta riidat eivät saaneet jalansijaa yhdistyksessämme, vaan jatkui toiminta keskeytymättä ja häiriöittä”.¹³⁴ Näkemystä tukee myös muistitieto. Kymmeniä vuosia myöhemmin tehdyssä haastattelussa eräs pitkän linjan yhdistysaktiivi Huhdin työväenyhdistyksestä muisteli, ettei suuntakiistoja esiintynyt ennen kuin vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin osa jäsenistä asettui kannattamaan Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) kanssa yhteistyötä tehneitä ”kuutoslaisia”.¹³⁵

Huhdin työväenyhdistyksen tavoin kaikki muutkin Urjalan työväenyhdistyksistä säilyivät sosialidemokraattien hallussa, eikä kuntaan syntynyt kilpailevia SSTP:een kuuluvia yhdistyksiä. Kunnallisvaaleissa SSTP:lla ei Urjalassa ollut omia listoja lainkaan, ja kun vuoden 1922 eduskuntavaaleissa urjalalaisella työväestöllä oli ensimmäistä kertaa mahdollisuus valita kahden työväenpuolueen väliltä valitsi ylivoimainen enemmistö sosialidemokraatit, jotka saivat kaikista annetuista äänistä 47,5 %, kun taas SSTP joutui tyytymään 137 ääneen ja 4,6 % kannatukseen. Myöhemmissä vaaleissa 1920-luvulla SSTP:n, ja sen seuraajan Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön (STPV), kannatus liikkui 1,7–4,6 % välillä.¹³⁶ Näin ollen Urjalan työväestö asettui siis tässä valinnassa selvästi SDP:n taakse, eikä valtakunnallisista työväenliikkeen historiaesityksissä voimakkaasti esillä oleva suuntaristiriita lopulta sanottavasti näkynyt paikallistasolla Urjalan työväenliikkeessä.

¹³³ Hakalehto 1966, 147–187; Soikkanen 1975, 365–371, 381–383.

¹³⁴ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus 1936. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää. Tursankankaan TY, TA; Kehron työväenyhdistys 40-vuotias 1946. Laatinut Yrjö Oksanen. Kehron TY, TA.

¹³⁵ Y/11517/1981, kertoja Reino Lehtinen, Kansanperinteen Arkisto. Kuutoset olivat vuonna 1940 SDP:stä erotettu vasemmistosiipi, johon kuului kuusi kansanedustajaa mm. SDP:n entinen puoluesihteerin K.H. Wiik sekä *Suomen Sosialidemokratian* kuuluisa pakinoitsija Sasu Punanen eli Yrjö Räisänen.

¹³⁶ Ääniosuuksista katso SVT XXIX vaalitulasto 10–14, vuodet 1922–1929. Kannatusprosentiosuuksista katso Aatsinki 2007, 385–388. SSTP muutti toukokuussa 1923 nimensä Suomen Työväenpuolueeksi (STP) viranomaisten pelossa, mutta puolue lakkautettiin yhtä kaikki saman vuoden elokuussa. SSTP:sta ja sen seuraajista tarkemmin katso Hakalehto 1966, 184–187.

Kysymykseen SDP vai SSTP on siis Urjalan osalta helppoa vastata melko yksiselitteisesti, mutta tutkimuksellisesti mielenkiintoisempi ja samalla haastavampi kysymys onkin, miksi SDP eikä SSTP? Tutkimuksessa *Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla* Jarmo Peltola on selittänyt kommunismin ruohonjuuritason kannatusta lähinnä kolmella tekijällä: vuoden 1918 tapahtumien synnyttämällä katkeruudella, valkoisen Suomen työväestöön kohdistamalla poliittisella sorrolla sekä yhteiskunnan voimakkaalla sosiaalisella ja taloudellisella eriarvoisuudella.¹³⁷ Kun Urjalan tilannetta tarkastellaan näiden tekijöiden valossa näyttää siltä, että kunta olisi ollut melko otollista maaperää kommunismille: kuten edellä tuli ilmi sisällissota oli Urjalassa tavallista verisempi, ja sen aiheuttama katkeruus jakoi yhteisöä. Myös toisen Peltolan mainitseman tekijän voi katsoa näkyneen myös Urjalassa, koska paikallinen työväenliike joutui sodan jälkeen kohtaamaan kunnassa vaikuttaneen vahvan suojeluskunnan, samoin kuin myös paikallisten poliisivoimien valvontaa. Myös sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus vaikuttivat Urjalassa köyhemmän kansanosan elämään varmasti siinä missä muuallakin Hämeessä.¹³⁸

Kommunismin potentiaalinen kannatus Urjalan työväestön keskuudessa näkyi parissa tapauksessa myös käytännössä, ja osoittaa sen, että tässäkin tapauksessa toteutuneelle historialle löytyy myös vaihtoehtoinen kehityskulku. Paikallisen työväenliikkeen asettuminen SDP:n kannalle ei nimittäin lähtökohtaisesti ollut mikään itsestäänselvyys, miltä se saattoi myöhemmin vaikuttaa, ja millaisena se näyttäytyi edellä mainituissa työväenyhdistysten historiikeissa. Vaikka suuntakysymys ei näytä aiheuttaneen erimielisyyttä Huhdin työväenyhdistyksessä, eivätkä SSTP:n kannattajat niin sanotusti yrittäneet vallata yhdistystä, oli tilanne erilainen Huhdissa ja Laukeelassa toimineissa nuorisoyhdistyksissä, jotka joutuivat määrittämään kantansa SSTP:n haltuun päätyneeseen Sosialidemokraattiseen Nuorisoliittoon.¹³⁹

Huhdissa toiminut ”Nuori Voima” joutui ensimmäisen kerran määrittämään kantaansa suuntakysymykseen toukokuussa 1920, jolloin esillä oli nuorisoliitolta tullut Kommunistiseen Internationaaliin liittymistä koskeva kiertokirje. Asiasta ei saavutettu yksimielisyyttä, ja se meni täten äänestykseen. Kommunistiseen Internationaaliin liittymistä kannatti kuusi ja vastusti kahdeksan; yhdeksän jätti tyhjän lipun. Lisäksi 14 henkilön mainitaan jättäneen käyttämättä äänioikeuttaan. Tapaus kuvastaa sitä, miten myös Urjalan työväenliikkeen aktiivien parissa saattoivat saada kannatusta molemmat suuntaukset. Toisaalta äänestämättä jättäneiden suuri osuus puolestaan osittain heijastelee

¹³⁷ Peltola 2007, 19.

¹³⁸ Työväestön suhteesta suojeluskuntaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

¹³⁹ Nuorisoliiton valtakunnallisesta tilanteesta tarkemmin katso Laakso & Åberg 2006, 51–68.

asiasta vallinnutta epävarmuutta. Työväenyhdistyksen aktiivi Reino Sakala oli jättänyt johtokunnan kokouksessa äänestykseen liittyen vastalauseen, ja ilmeisesti ajatellut, ettei sosialidemokraattisen yhdistyksen ollut sopivaa edes äänestää koko asiasta. Samasta syystä ehkä osa työläisnuorista jätti äänestyksessä äänioikeutensa kokonaan käyttämättä. Lopullisesti asia ratkesi vasta seuraavan vuoden helmikuussa, jolloin yhdeksällä äänellä kahta vastaan päätettiin erota Sosialistisesta Piiritoimikunnasta ja aloittaa yhteistyö Sosialidemokraattisen nuorisopiiritoimikunnan kanssa.¹⁴⁰ Myös Laukeelassa asiasta jouduttiin äänestämään, ja sen tuloksena eroaminen SSTP:n haltuun joutuneesta järjestöstä hyväksyttiin äänin 16 vastaan yhdeksän. Näin ollen, kuten *Hämeen Kansa* osastolta lähetetyssä kirjoituksessa todetaan, ”ehjänä, vaikka ei tosin yksimielisenä, päätettiin edelleenkin pysyä sosialidemokraattisena nuoriso-osastona”.¹⁴¹

Voimakkaimman haasteen SDP:lle SSTP tarjosi kuitenkin Nuutajärvellä. Äänestysaluekohtainen tarkastelu nimittäin osoittaa, ettei suurimmillaankin alle viiden prosentin jäänyt SSTP:n kannatus jakautunut kunnassa tasaisesti: siinä missä joillakin äänestysalueilla puolueelle kertyi vain yksittäisiä ääniä, sai SSTP vuoden 1922 vaaleissa Nuutajärven äänestysalueella peräti lähes neljäsosan kaikista äänistä. Vaikka SDP oli sielläkin suurempi, näyttää SSTP tarjonneen paikkakunnalla todellisen haasteen sosialidemokraateille. Myös Nuutajärvellä SSTP:n kannatus kuitenkin laski myöhemmissä vaaleissa selvästi. Vuoden 1917 maatalouslakon ja sisällissodan valkoisen terrorin luoma maaperä kommunistien laajalle kannatukselle tällä paikkakunnalla näyttää kuitenkin olleen yksi merkittävä syy sosialidemokraattisen Nuutajärven työväenyhdistyksen toiminnan heikkoudelle 1920-luvulla.¹⁴² SSTP:n alueella nauttimaa laajan kannatuksen taustalla näyttäisi vaikuttaneen vuosien 1917–1918 tapahtumien ohella myös Nuutajärven muusta Urjalasta poikkeava väestörakenne. Nuutajärvellä toiminut lasitehdas oli kunnan suurin teollisuuslaitos, ja kylässä toimi huomattava osa 1920-luvun alussa teollisuuden palveluksessa toimineista 144 urjalalaisesta. Nuutajärvi vertautuu kin tässä suhteessa SSTP:n muihin keskimääräistä vahvempiin kannatusalueisiin Etelä-Hämeessä ennen kaikkea Forssan ja Valkeakosken kaltaisiin teollisuuskeskuksiin. Kuten Aatsingin tutkimuksesta käy ilmi, myös Pohjois-Hämeessä SSTP:n ja sen seuraajapuolueiden vahvimmat kannatusalueet olivat teollistuvat paikkakunnat Tampere, Pohjois-Pirkkala, Mänttä ja Ruovesi.¹⁴³

¹⁴⁰ ”Nuoren Woiman” ptk. 16.5. ja 19.5.1920 sekä 19.1. ja 23.2.1921. Urjalan sos.dem. työläisnuoriso-osasto ”Nuori Woima”, TA; *Hämeen Kansa* 22.2.1921 ”Seurattava esimerkki”; *Hämeen Kansa* 11.10.1921 ”Laukeelasta.”

¹⁴¹ *Hämeen Kansa* 11.10.1921 ”Laukeelasta.”

¹⁴² *Urjalan Sanomat* 12.7.1922 ”Wiime waaleissa”; *Urjalan Sanomat* 16.7.1927 ”Eduskuntawaalit Urjalassa.”; *Urjalan Sanomat* 11.7.1929 ”Vaalit”; *Hämeen Kansa* 3.10.1925 ”Urjalan Nuutajärveltä.”

¹⁴³ *Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880–1975. Tilastollisia tiedonantoja* 63. 1979, 134; Hakalehto 1979, 344; Aatsinki 2007b, 154–157.

Urjalan työväenyhdistysten suhde työväenliikkeen jakautumiseen, ja niiden tekemät ratkaisut suuntakysymyksessä, liittyivät molemmat kunnan ulkopuoliselta valtakunnalliselta ja maakuntatasolta tulleisiin ärsykkeisiin. Vaikka Huhdin työväenyhdistyksessä oli esiintynyt erimielisyyttä joissakin kysymyksissä jo ennen sisällissotaa, kaiken kaikkiaan sen oli kuitenkin onnistunut säilyttää yhtenäisyytensä.¹⁴⁴ Suuntakysymys olikin näin ollen ennen kaikkea ulkopuolelta tullut kysymys, jolle ei löytynyt varsinaista pohjaa työväenyhdistysten jäsenten paikallisesta kokemuksesta. Myös yhdistysten tekemään ratkaisuun suuntakysymyksessä vaikuttivat ratkaisevasti muualla tehdyt päätökset, muun muassa se, että SDP sai selvän johtoaseman Etelä-Hämeen keskuksissa Hämeenlinnassa ja Forssassa sekä myös pohjoisempana Tampereella. Samalla myös Urjalassa luettu työväenlehti *Hämeen Kansa* säilyi sosialidemokraattisena. Yhdessä selitysmallissa onkin korostettu sellaisten keskustusten, kuten Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Oulun, vaikutusta siihen, kummalle puolelle ympäröivällä maaseudulla kallistuttiin.¹⁴⁵

Lisäksi ratkaiseva merkitys urjalalaisten päätöksiin oli paikallisten johtohahmojen roolilla, jota myös Soikkanen on korostanut selittäessään valintoja SDP:n ja SSTP:n välillä. Hänen mukaansa Etelä-Hämeessä työläisiä sosialidemokraattien pariin vetivät Väinö Kivisalo, Kalle Myllymäki ja Otto Toivonen.¹⁴⁶ Jokaisella näistä kolmesta oli poikkeuksellisen vahvat siteet Urjalaan. Toivonen ja Kivisalo olivat molemmat aiemmin asuneet Urjalassa ja myös toimineet Huhdin työväenyhdistyksessä. Toivonen ja Myllymäki kävivät usein puhujamatkoilla Urjalassa ja olivat paikallisten työväenyhdistysten järjestämässä eduskuntaehdokas ehdokkaiden ja puoluekokousehdokkaiden äänestyksissä kärkisijoilla.¹⁴⁷ Heidät siis tunnettiin ja heihin luotettiin. Mielenkiintoinen seikka on myös se, että molemmat kansanedustajat kuuluivat Soikkasen mukaan puolueensa vasemmistosiipeen, niin kutsuttuun ”keskustan oppositioon”, joka näki itsensä työväenliikkeen keskustana kommunistisen vasemmiston ja revisionistisen oikeiston välillä.¹⁴⁸ Vasemmistososialidemokraattisen linjansa takia he olivat ehkä riittävän radikaali vaihtoehto Urjalan vasemmistososialisteille, ja vähensivät näin ollen kunnassa SSTP:lle ollutta poliittista tilausta. Huhdin työväenyhdistyksen piirissä SDP:n kannalle edellä mainittujen kansanedustajien tavoin kallistuneista paikallisista yhdistyksen suhdetieverkoston ytimessä olleista johtohahmoista ja mielipidevaikuttajista keskeisimpiin kuuluivat ainakin työväenyhdistyksen puheenjohtaja ja kunnallistoimikunnan aktiivi Oskari Härmä, yhdistyksen

¹⁴⁴ Suodenjoki 2010, 148–149, 206–207.

¹⁴⁵ Laulajainen 1979, 92–131, 140–142; Soikkanen 1975, 415.

¹⁴⁶ Soikkanen 1975, 417.

¹⁴⁷ Urjalan TY:n ptk. 31.8.1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; TY ”Kipinä” ptk. 9.4.1922. TY ”Kipinä”, TA; ”Nuoren Woiman” ptk. 1.3.1922. Urjalan sos.dem. työläisnuoriso-osasto ”Nuori Woima”, TA; *Hämeen Kansa* 27.8.1919 ”Puhujia kuulemaan”; *Hämeen Kansa* 3.5.1923 ”Köyhälistön juhlapäivän wietto”; Suodenjoki 2010, 126, 338–339.

¹⁴⁸ Soikkanen 1975, 381–395; SDP:n ”Keskustan oppositiosta” katso myös Kettunen 1986, 100–102.

sihteeri Aino Salo sekä nuorisosaaston puheenjohtaja Reino Sakala, joiden esimerkki vaikutti varmasti myös laajemmin Urjalassa.

Paikallisten johtohenkilöiden tekemien valintojen ratkaisevaa merkitystä työväenyhdistysten tekemisiin ratkaisuihin tukee myös niiden työväenyhdistysten tarkastelu, jotka päätyivät erilaiseen ratkaisuun kuin urjalalaiset yhdistykset. Huittisissa, josta Alapuro kirjoittaa tutkimuksessaan, kolme jäsenistöltään maatyöläisvaltaista työväenyhdistys päätyi SSTP:een kun paikkakunnalla monet pitkänlinjan yhdistysaktiivit olivat valinneet puolueen, ja eräs heistä nousi jopa sen kansanedustajana eduskuntaan. Vastaavasti Leevi Norrenan tutkimuksessaan tarkastelemalla Etelä-Pohjanmaan Järvi-seudulla paikallisten työväenyhdistysten ratkaisuun vaikutti paikallisen johtohahmon Santeri Mäkelän tekemä valinta kommunismin hyväksi.¹⁴⁹

Kaiken kaikkiaan Urjalan anti SSTP:lle, ja sen seuraajille 1920-luvulla, rajoittui suurimmillaan yli sadan äänestäjän ohella yhteen kunnasta nousseeseen toimihenkilöön. Vuonna 1901 Urjalassa syntynyt Yrjö Packalen toimi kesällä 1922 SSTP:n ja sen nuorisoliiton puhujana eripuolilla Suomea, ja vuonna 1923 hänet valittiin puolueensa Etelä-Hämeen vaalipiiriin piiritoimikunnan sihteeriksi. Nuorena sisällissodan ja vankileirin punaisten riveissä kokenut Packalen oli liittynyt Nuutajärven työväenyhdistyksen nuorisosaastoon ja Huhdin maatyöväen ammattiosastoon jo ennen sotaa ja toimi vankileiriltä päästyään myös Huhdin työväenyhdistyksessä. Vuoden 1922 yhdistysrekisteri-ilmoituksessa hänen nimensä on jopa viiden muun työväenyhdistyksen hallituksessa istuneen henkilön joukossa, ja häntä voidaankin täten luonnehtia työväenyhdistyksen aktiiviksi. Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että Packalen olisi kommunistina yrittänyt soluttautua sosialidemokraattiseen työväenyhdistykseen. Yhdistysrekisteri-ilmoitus oli saapunut virastoon helmikuun alussa, ja Etsivän keskuspoliisin mukaan Packalen oli muuttanut saman kuun aikana Helsinkiin, jossa oli oleskellut jo vuonna 1920. Ilmeisesti päätös lähteä aktiivisesti mukaan SSTP:n toimintaan tapahtuikin vasta toisen Helsinkiin muuton yhteydessä. Urjalasta poismuuttonsa jälkeen Packalen ei näyttä palanneensa sinne varsinaisen järjestötyönsä puitteissa. Vuoden 1923 kesällä hän saapui kuitenkin syntymäpaikkakunnalleen viettämään lomaa, kun joutuikin paikallisen poliisin vangitsemaksi yhdessä laajempaa kommunistien vangitsemisaaltoa, jolloin myös SSTP:n eduskuntaryhmä vangittiin. Lapualaisvuosien aikaan Packalen siirtyi Neuvostoliittoon.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Alapuro 1995, 242–245; Norrena 1993, 228–232, 244–246.

¹⁵⁰ VRYO 16950 Yrjö Packalin, KA; Hmp 1025 Packalen Yrjö, EK-Valpo I, KA; Kaavake (aatteellisen) yhdistyksen yhdistysrekisteriin ilmottamista varten. Tuonut/Saapunut 6.2.1922. Urjalan Huhdin TY, Kari Simolan hallussa; *Urjalan Sanomat* 11.8.1923 ”Kommunisti pidätetty.” Koska Packalen näyttää olleen Urjalan ainoa ”julkikommunisti”, voidaan pohtia, vaikuttiko hän Linnan romaanitrilogiassa esiintyvän SSTP:n pentinkulmalaisen toimimiehen Siukolan romaani-

Kun Urjalan työväenliikkeen piiristä ei löytynyt tarmokkaita ja kokeneita yhdistysaktiiveja SSTP:n tarpeisiin, ei puolueella syntynyt kuntaan yhdistyksiä. Lähdeaineistosta ei löydy varsinaisesti merkikään kommunistisesta toiminnasta kunnan alueella. Tähän vaikutti osaltaan SKP:n toiminnan keskittyminen aluksi lähinnä kaupunkeihin maaseudun jäädessä taka-alalle, sekä se, ettei Häme ollut yleisemminkään SSTP:n ydinkannatusaluetta. Paljolti asiaan vaikuttivat tietenkin myös viranomaisten aktiiviset pyrkimykset tukahduttaa SDP:stä vasemmalle sijoittunut poliittinen toiminta. SSTP:n potentiaaliseen kannattajakuntaan kuuluneiden maatyöläisten asema oli jo lähtökohtaisesti hyvin epävarma, ja kuten puolueen vahvimalla kannatusalueella Nuutajärvellä 1920-luvun toisella puoliskolla käyneelle SDP:n puhujalle valitettiin, pelkästään sosialidemokraattisenkin työväenyhdistyksen toimintaan osallistumista saatettiin kavahtaa tilanteessa, jossa ”osa pelkää herrojen ottavan pahaksi jos [työväen]talolla käydään”.¹⁵¹ On selvää, ettei tällaisessa ilmapiirissä kovinkaan moni ollut valmis ottamaan riskiä työpaikan menettämisestä ja ehkä Yrjö Packalenin tavoin vangituksi joutumisesta, vaikka olisi tuntenutkin äärivasemmistolaisia sympatioita.

Kommunistisen tai ainakin SDP:stä irrallisen vasemmistososialistisen toiminnan ja toimijoiden puuttuminen Urjalasta puolestaan vaikutti suoraan paikallisen työväestön vaalikäyttäytymiseen. SDP:n asema Urjalan johtavana työväenpuolueena joutuikin varsinaisesti haastetuksi vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin sotien välisellä ajalla Urjalassa vallinnut poliittinen kulttuuri muuttui. 1940-luvun toisella puoliskolla Urjalassa toimi niin SKDL:n, Sosialistisen Yhtenäisyyspuolueen kuin SKP:nkin osasto. Lisäksi pitkänlinjan etelähämäläinen sosialidemokraattiaktiivi Yrjö Oksanen, jolla oli tiiviit siteet Urjalaan, siirtyi SDP:stä SKDL:ään. Kommunistien ja näiden liittolaisten järjestötoiminnallinen aktiivisuus näkyi myös vaalituloksessa: vuoden 1945 vaaleissa SKDL sai Urjalan alueella 679 ääntä, kuusinkertaistaen SSTP:n äänimäärän.¹⁵² Täytyy tietenkin ottaa huomioon, että SKDL ei ollut sama puolue kuin SSTP ja sen seuraajat 1920-luvulla,¹⁵³ mutta yhtäkaikki näyttäisi siltä, että muun muassa suojeluskuntien lakkauttamisesta johtunut ilmapiirin muuttuminen vaikutti myös Urjalan työväen tekemiin ratkaisuihin.

Yleisesti ottaen Urjalan työväenliikkeen yhteisöön integroitumisen kannalta valinta SDP:n hyväksii SSTP:n sijasta oli varmasti sopeutumista vahvistava. Vaikka porvarillisten piirien ja sosialidemo-

hahmoon: ”Siukola oli pieni kärppämäinen mies, jolla oli hermostuneen kiukkaista tarmoa yli tavallisen tarpeen.” (Lina 1962, 21). Toisaalta Siukolasta poiketen Packalen oleili vain nuoruusvuotensa Urjalassa.

¹⁵¹ *Hämeen Kansa* 1.3.1927 ”Matkapapin päiväkirjasta.”; Aatsinki 2007b, 106, 142–147; Hakalehto 1979, 346–347.

¹⁵² ”Hyvä työläistoveri!” -tiedote huhtikuu 1949. Urjalan Sosialistinen Yhdistys, KANSA; *SVT XXIX vaalitulasto 20*, eduskuntavaalit 1945.

¹⁵³ SKDL:ään liittyi myös monia johtavia 1920- ja 1930-luvun sosiaalidemokraatteja, kuten K. H. Wiik, Yrjö Räisänen, J.W. Keto, Sylvi-Kyllikki Kilpi ja Mauno Pekkala. Katso esim. Soikkanen 1991, 13–61, 122–123.

kraattisen työväenliikkeen välejä rasittivat 1920-luvun Urjalassa monet tekijät, on todennäköistä, että jos paikkakunnan työväenyhdistykset olisivat valinneet kattojärjestykseen SSTP:n, olisivat ristiriidat kärjistyneet entisestään. Packelenin pidätys kuvastaa virkavallan suhtautumista kommunisteihin ja onkin selvää, että kommunistinen työväenyhdistys olisi myös Urjalassa joutunut kohtaamaan vahvempaa viranomaisvalvontaa kuin sosialidemokraattiset yhdistykset. Tästä nähtiin ennusmerkkejä jo vuonna 1920, kun Urjalan poliisi vaati tietoa Laukeelan sosialidemokraattisen nuoriso-osaston sekä Nuutajärven työväenyhdistyksen suhtautumisesta Internationaalikysymykseen.¹⁵⁴ Toisaalta, kuten tuonnempana tulee esiin, työväenyhdistysten säilyminen sosialidemokraattisina ja SSTP:n suhteellisen pieni vaalikannatus eivät ehkäisseet huomattavaa osaa kunnan porvarillisesta väestönosasta ryhmittäytymästä lapuanliikkeen taakse vuodesta 1929 alkaen.

¹⁵⁴ *Hämeen Kansa* 7.8.1920 ”Sos.dem. nuoriso-osastotkin ohranan huomioesineenä.”; *Hämeen Kansa* 10.8.1920 ”Viranomaiset työväenjärjestöjen kimpussa.”

4. TYÖVÄENYHDISTYS JA PAIKALLISYHTEISÖ

4.1 Vastaaajana Huhdin työväenyhdistys

Huhdin työväenyhdistyksen aktiivien käynnistäessä toimintaansa vuoden 1918 lopulla nousi yhtenä polttavimmista asioista esille Urjalan meijeriosuuskunnan esittämä haaste punakaartin sodan aikana hankkimasta velasta.¹⁵⁵ Tämä meijeriosuuskunnan haaste johti lopulta neljä vuotta kestäneeseen käräjöintiin, joka omalta osaltaan määrittä työväenyhdistyksen suhdetta vuoden 1918 sodan perintöön ja paikalliseen yhteisöön sekä myös yleisemmin suomalaiseen yhteiskuntaan. Oikeusjuttu kulki Urjalan kihlakunnan oikeudesta ensin hovioikeuteen, ja lopulta vasta korkeimman oikeuden ratkaisu päätti kiistan.

Urjalan työväenliikkeen ja osuusmeijerin välillä vallinneiden jonkinasteisten jännitteiden voidaan katsoa juontuneen jo työväenliikkeen toiminnan alkuvuosilta. Kuten Suodenjoen väitöskirjasta käy ilmi, vuonna 1897 perustettu Huhdin yhtiömeijeri, joka muutti nimensä vuonna 1902 Urjalan meijeriosuuskunnaksi, joutui työväenliikkeen kritiikin kohteeksi jo 1900-luvun ensimmäisinä vuosina, kun osa työväenliikkeen jäsenistä syytti sen tarjoavan työväestölle huonolaatuisia tuotteita sekä kohtelevan asiakkaitaan epätasa-arvoisesti. Tämän kriittisen asennoitumisen taustalla vaikutti varmasti myös se, että meijeriosuuskunta edusti selvästi maanomistajalähtöistä toimintaa, johon suhtauduttiin työväestössä epäillen.¹⁵⁶

Sisällissodan aikana Urjalan punakaarti hankki laajassa mitassa meijeriosuuskunnalta maitoa ja voita, ja nämä hankinnat kuitattiin Huhdin työväenyhdistyksen leimasimella, joka oli Huhdin työväentalon tavoin päätyntä paikallisen punakaartin haltuun. Punavallan päätyttyä Urjalassa meijeriosuuskunta alkoi vaatia punakaartin velkojen maksamista, ja katsoi Huhdin työväenyhdistyksen niistä vastuulliseksi, koska tuotteet oli tilannut työväenyhdistyksen taloudenhoitaja yhdistyksen leimalla varustetulla asiakirjalla. Nostamassaan kanteessa meijeriosuuskunta perusteli näkemyksiään myös sillä, että sen mukaan punakaartin hankkimat tuotteet oli käytetty työväenyhdistyksen jäsenten hyväksi. Vastaavanlaiset punakaartin takavarikointeja ja velkoja koskevat kanteet työväenyhdistyksiä vastaan eivät olleet tähän aikaan mitenkään harvinaisia, vaan myös esimerkiksi Urjalan koillispuo-

¹⁵⁵ Urjalan TY:n ptk:t 24.11. ja 8.12.1918. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

¹⁵⁶ Suodenjoki 2010, 134–140.

lella toiminut Viialan työväenyhdistys joutui sodan jälkeen vastaamaan Akaan Höyrysaha Oy:n ja Kylmäkosken Osuuskaupan esittämiin samansuuntaisiin syytöksiin.¹⁵⁷

Huhdin työväenyhdistys kielsi alusta asti johdonmukaisesti vastuunsa sodan aikana tapahtuneista takavarikoinneista. Työväenyhdistys päättyi ensimmäisessä sisällissodan jälkeen järjestetyssä kokouksessaan siihen, että ”yhdistys yhdistyksenä ei ole ottanut osaa mihinkään punakaartin toimiin, eikä voin ja maidon anastukseen Urjalan meijeri osuuskunnasta.” Leimasinta punakaarti oli työväenyhdistyksen mukaan käyttänyt ilman lupaa, ja näin ollen työväenyhdistys katsoikin olevansa ”syytön mainittuun kanteeseen”.¹⁵⁸ Käräjille yhdistys päätti lähettää asiasta vastaamaan punakaartin toiminnasta erillään pysyneen aktiivinsa Juho Aaltosen. Avuksi hankittiin myös helsinkiläinen asianajotoimisto Hakkila & Pekkala, jonka molemmat osakkaat olivat tunnettuja työväenliikkeen johtohahmoja ja punaisten käytetyimmät puolustusasianajajat, jotka avustivat samaan aikaan myös edellä mainittua Viialan työväenyhdistystä. Aaltosen avustajana vuoden 1919 talvikäräjillä toiminut Väinö Hakkila oli vastavalittu SDP:n kansanedustaja, josta tuli seuraavana vuonna Tampereen pormestari. Saman vuoden syyskäräjillä työväenyhdistyksen oikeudenkäyntiavustajana toiminut Eino Pekkala puolestaan toimi tähän aikaan vasta perustetun TUL:n puheenjohtajana, mutta siirtyi yhtiökumppanistaan poiketen seuraavana vuonna SDP:stä SSTP:n riveihin.¹⁵⁹

Maaliskuun loppupuolella 1919 Urjalassa kokoontuneilla käräjillä Hakkila korosti Huhdin työväenyhdistyksen ja paikallisen punakaartin erillisyyttä, vedoten siihen, että yhdistykseen vuoden 1918 alkupuolella kuuluneista yli sadasta jäsenestä 58 ei ollut toiminut punakaartissa. Ilmeisesti nämä laskelmat perustuivat työväenyhdistyksen edellisen vuoden lopulla käräjiä varten tekemiin laskelmiin. Käräjillä kuultiin todistajana muun muassa huhtilaista työväentalon vahtimestarin leskeä Hilda Riihimäkeä, joka vakuutti, ettei hänen tietääkseen työväenyhdistys ollut pitänyt kokouksia työväentalolla sodan ja punakaartin talolla oleskelun aikana. Riihimäen todistuksen mukaan myös työväenyhdistyksen ja punakaartin talous oli pidetty erillään toisistaan. Asiasta ei saatu kevätkäräjillä ratkaisua, ja käsittely lykättiin samana vuonna järjestettävälle syyskäräjille.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; Talvikäräjät 20.3.1919, § 54 Urjalan kihlakunnan varsinaisasiain ptk:t, Ca 2:75. Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA. Viialan TY:n oikeusjutuista katso Korkeamäki 1983, 162.

¹⁵⁸ Urjalan TY:n ptk. 24.11.1918. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

¹⁵⁹ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; Talvikäräjät 20.3.1919, § 54 Urjalan kihlakunnan varsinaisasiain ptk:t, Ca 2:75, Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA. Syyskäräjät 27.11.1919, § 55 ja § 175 Urjalan kihlakunnan varsinaisasiain ptk:t, Ca 2:76. Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA; Korkeamäki 1983, 162. Väinö Hakkilasta tarkemmin katso Kaarninen 2004, 488–491. Eino Pekkala katso Hanski 2004, 592–593.

¹⁶⁰ Talvikäräjät 20.3.1919, § 54 Urjalan kihlakunnan varsinaisasiain ptk:t, Ca 2:75. Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.

Syyskäräjille vastaajan avustajana toiminut Eino Pekkala rakensi Hakkilan tavoin puolustuksensa sille perustalle, että punakaarti oli toiminut itsenäisesti eikä työväenyhdistyksen yhteydessä. Tätä ei kuitenkaan ollut kovin helppo perustella, koska monet työväenyhdistyksen johtohahmot olivat istuneet myös punakaartin esikunnassa, kuten juuri maitoa ja voita meijeristä tilannut työväenyhdistyksen taloudenhoitaja ja punakaartin esikunnan jäsen Kalle Salonen. Pekkala kuitenkin vetosi siihen, että Salonen oli toiminut vain punakaartin esikunnan nimissä, ja huomautti myös, ettei tavaroita oltu käytetty työväenyhdistyksen hyväksi. Selitys ei kuitenkaan mennyt kihlakunnanoikeudessa läpi, vaan oikeus katsoi, ettei Salonen vielä tilausta tehdessään ollut kuulunut punakaartiin, vaan työväenyhdistyksen leimalla varustetulla asiakirjalla tilannut työväentalolle maitotuotteita. Oikeuden päätöksen mukaan tilatut tuotteet oli tämän jälkeen ”ainakin suureksi osaksi [...] yhdistyksen johtokunnan tietien käytetty yhdistyksen omien jäsenten hyväksi”. Tähän nojaten kihlakunnanoikeus tuomitsi työväenyhdistyksen maksamaan kantajalle noin 24 000 markan maksun veloista sekä 800 markkaa vastapuolen oikeudenkäyntikuluja.¹⁶¹

Työväenyhdistys valitti päätöksestä Turun hovioikeuteen, mutta 30.6.1921 antamassaan päätöksessä hovioikeus vahvisti Urjalan kihlakunnanoikeuden aiemman päätöksen. Myöskään toinen kielteinen päätös ei lannistanut työväenyhdistystä, vaan se päätti viedä asian edelleen eteenpäin korkeimpaan oikeuteen. Syyskuun lopulla Urjalan nimismies kuitenkin toimitti ulosmittauksen hovioikeuden päätöksen perusteella, ja työväenyhdistyksen johtokunta joutui pohtimaan, miten selvitä velkojen perinnästä sisällissodan myötä työväenyhdistykselle jo lähtökohtaisesti hankalassa taloudellisessa tilanteessa. Työväenyhdistys päätti ottaa velanmaksua varten 24000 markan lainan Työvään Säästöpankista, ja maksaa näin saaduilla rahoilla velat meijeriosuuskunnalle.¹⁶² Viitisentoista vuotta myöhemmin laaditussa historiikissa seuranneita tapahtumia kuvataan seuraavasti:

Näin raukesi naapureiden unelmat saada talo haltuunsa. Kun oli tiedossa että jos meijeri Osuuskunta voittaa jutun, ilmaantuisi muita samanlaisia saatavia ja siksi päätti yhdistys myydä talonsa tontteineen [Urjalan sosiaalidemokraattiselle] kunnallisjärjestölle 24.500:-, hinnasta, vastaanotto tapahtui lokakuun 10 päivänä 1921.¹⁶³

Historiikista tulee siis ilmi, kuinka ilman lainanottoa työväenyhdistyksen omistama Huhdin työväentalo olisi siirtynyt meijeriosuuskunnan korvauksena veloista. Kuten sitaatista käy ilmi meijeriosuuskunta ja ilmeisesti myös muut tahot olisivat olleet halukkaita saamaan Huhdin työväentalon

¹⁶¹ Syyskäräjät 27.11.1919, § 55 ja § 175 Urjalan kihlakunnan varsinaisasiain ptk:t, Ca 2:76. Tammelan tuomiokunnan arkisto, HMA.

¹⁶² Korkeimman oikeuden tuomiot 1923, Helmikuu 1923: 108. Korkeimman oikeuden päätökset ja tuomiot 1923, KA; Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA.

¹⁶³ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA.

haltuunsa, mikä ei sinällään ole missään määrin yllättävää, koska olihan talo tunnetusti varsin komea ja tilava rakennus. Lisäksi työväentalot saattoivat olla yleisemminkin tavoiteltuja kohteita paikallisyhteisöjen muille järjestöille.¹⁶⁴ Tässä tilanteessa Huhdin työväenyhdistyksen näkökulmasta keskeiseksi prioriteetiksi muodostui juuri ennen kaikkea työväentalon säilyttäminen Urjalan työväenliikkeen hallussa.

Puolitoista vuotta sen jälkeen, kun työväentalo oli siirretty virallisesti Urjalan sosiaalidemokraattiselle kunnallistoimikunnalle, tapahtui oikeusjutussa yllättävä käänne, kun korkein oikeus kumosi Urjalan kihlakunnanoikeuden antaman ja Turun hovioikeuden vahvistaman päätöksen hyläten meijeriosuuskunnan kanteen. Ratkaisu perustui korkeimman oikeuden näkemykseen, jonka mukaan puuttui näyttö työväenyhdistyksen taloudenhoitajan tekemän tilauksen taustalla olleesta yhdistyksen valtuutuksesta. Päätökseen vaikutti myös näytön puuttuminen siitä, ”että tilatut tavarat olisivat tulleet yhdistyksen hyväksi”, ja näin olleen oikeus katsoikin, ettei yhdistys ”ollut niiden maksusta vastuussa”.¹⁶⁵

Tulos oli selvä voitto työväenyhdistykselle, joka sai takaisin meijeriosuuskunnalle maksamansa summan, vaikkakin oikeuskulut jäivät asianomaisten maksettaviksi. Työväenyhdistyksen kannalta myönteinen ratkaisu kohotti mielialaa työväenyhdistyksen jäsenistön parissa, ja historiikin mukaan ”toi ikään kuin uutta virikettä yhdistys toimintaan”, vaikka tämä ei suoranaisesti kuitenkaan näkynyt jäsenmäärän kasvuna. Epäoikeudenmukaiseksi koetun kihlakunnanoikeuden tuomion oikaiseminen varmasti ainakin jossain määrin lisäsi myös paikallisen työväenliikkeen luottamusta suomalaiseseen oikeusjärjestelmään, joka ei lähtökohtaisesti ollut korkealla sisällissodan valkoisten kenttäoikeuksien toiminnan jäljiltä. Kuten historiikissakin todetaan, oli yhdistys saanut oikeusjutussa lopulta ”kaivattua oikeutta”. Mahdollisesti korkeimman oikeuden tuomio asiassa myös jonkin verran hälvensi kunnan porvarillisen väestön keskuudessa työväenyhdistystä kohtaan tunnettuja epäluuloja, ja paransi yhdistyksen yleistä julkisuuskuvaa, varsinkin kun myös porvarillisessa *Urjalan Sanomissa* julkaistiin uutinen korkeimman oikeuden ratkaisusta.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Vrt. esim. Huttula 2000, 331–333; Siironen 2011, 128.

¹⁶⁵ Korkeimman oikeuden tuomiot 1923, Helmikuu 1923: 108. Korkeimman oikeuden päätökset ja tuomiot 1923, KA.

¹⁶⁶ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; *Hämeen Kansa* 29.5.1923 ”Huhdistia.”; *Urjalan Sanomat* 26.5.1923 ”Urjalan meijerin ja työväenyhdistyksen välinen juttu.”

4.2 Työväenyhdistys ja suojeluskunta – paikallisyhteisön vastapoolit

Sisällissota oli tuonut mukanaan suomalaiselle järjestökentälle suojeluskuntien muodossa aivan uudenlaisen toimijan, jonka vaikutus näkyi niin valtakunnallisella tasolla kuin paikallisella kylätasollakin. Suojeluskuntia oli alettu muodostaa jo vuoden 1917 loppupuolella, ja seuraavana vuonna käydyssä sisällissodassa ne olivat muodostaneet valkoisen armeijan ytimen. Sisällissodan tapahtumien taustaa vastaan työväenliikkeen ja suojeluskuntien välit olivat lähtökohtaisesti kireät, ja niitä leimasi molemminpuolinen epäluulo. Vaikka suojeluskuntien ja työväenliikkeen suhteet säilyivät jännittyneinä pitkälle 1930-luvulle asti, erityisen kireät ne olivat sotaa välittömästi seuranneina vuosina, joita Marko Tikka on käsitellyt tutkimuksessaan *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921*. Tänä ajanjaksona suojeluskunnan harjoittama, sodan hävinneeseen osapuoleen kohdistunut poliittinen valvonta johti usein erilaisiin konfliktitilanteisiin ja toisinaan jopa veritekoihin.¹⁶⁷ Samaan aikaan suojeluskuntiin kielteisesti suhtautunut työväenlehdistö, mukaan lukien *Hämeen Kansa*, uutisoi hyvin kriittiseen sävyyn suojeluskuntien paikallistason toiminnasta, jota se piti mielivaltaana.¹⁶⁸

Kuten sisällissotaa käsittelevässä luvussa kävi ilmi, perustettiin Urjalaan suojeluskunta jo syksyllä 1917, vaikka sen toiminta käynnistyi vasta keväällä 1918 valkoisten otettua kunta haltuunsa. Urjalassa suojeluskunnasta muodostui sotien välisenä aikana pelkästään jo jäsenmääränsäkin suhteen yksi merkittävimmistä järjestöistä. Ensimmäisenä varsinaisena toimintavuotena aktiivisia jäseniä oli 354 henkeä, ja jäsenluku ylitti paikallisten työväenyhdistysten jäsenmäärän, joka oli tällöin noin 237. Luvut eivät kuitenkaan ole sikäli vertailukelpoisia, että vain 84 suojeluskunnan jäsenistä oli maksavia jäseniä, kun taas työväenyhdistysten virallisiin jäsenmääriin huomioitiin vain maksaneet jäsenet. Yhtäkaikki suojeluskunnasta tuli myös Urjalassa näkyvä järjestö, jolla oli 1920-luvun alussa enimmillään 13 kyläosastoa. Niitä syntyi monesti samoihin kyliin, joissa työväenyhdistyksiäkin toimi, muun muassa Huhtiin, Honkolaan, Kehrolle ja Urjalankylään.¹⁶⁹

Myös Urjalassa työväenliike ja suojeluskunta, samoin kuin yksittäiset työläiset ja suojeluskuntalaiset joutuivat sodan jälkeen törmäyskurssille. Vuoden 1919 lopulla Urjalan suojeluskunnan kurinpitolautakunta joutui käsittelemään tapausta, jossa paikallinen työmies Kokon kylästä syytti samasta

¹⁶⁷ Tikka 2006b, 29–64, 87–110; Soikkanen 1998, 59–69.

¹⁶⁸ Katso esim. *Hämeen Kansa* 23.5.1919 ”Suojeluskunnan hommat Forssassa.”; *Hämeen Kansa* 13.6.1919 ”Valkoinen anarkia.”; *Hämeen Kansa* 24.12.1919 ”Suojeluskuntamielivaltaa Rengossakin.”; *Hämeen Kansa* 8.1.1920 ”Suojeluskunta-anarkia.”; *Hämeen Kansa* 7.9.1921 ”Suojeluskuntahuliganismi rehoittaa Lammilla.”

¹⁶⁹ Salo-Mäkelä 1996, 29–35; Arajärvi 315.

paikasta kotoisin olevaa suojeluskuntalaista uhkailusta. Suojeluskuntalaisten tietojen mukaan poliittisilta mielipiteiltään suojeluskuntavastaisen kantajan syyte kuitenkin raukesi. Seuraavan vuoden tammikuussa *Hämeen Kansa* puolestaan uutisoi suojeluskuntalaisten riehuneen Saviniemessä asuneen työmiehen kotona ja tapauksen herättäneen ”kauhun ja pelon tunteet paikkakunnan työläisasukkaissa”. Pian tämän jälkeen nimimerkki ”Asianosainen” tosin kirjoitti lehteen vastineen ”hieman liian karkeassa äänilajissa” laaditulle uutiselle, vakuuttaen jutussa olleen mukana vain yksi suojeluskuntalainen, ja asian olevan ”hyökkääjain pyynnöstä” sovittu. Lehden toimitukselta vastine kirvoitti hieman happaman kommentin siitä, että yleisen järjestyksen vuoksi olisi asiassa myös oikeusviranomaisilla ollut sanottavaa.¹⁷⁰

Huhdin työväenyhdistys joutui suojeluskunnan kanssa tekemisiin ensimmäistä kertaa sodan jälkeen kesällä 1919, jolloin yhdistys yritti huonolla menestyksellä saada takaisin valkoisten sodan aikana takavarikoimia tili-, jäsen- ja pöytäkirjoja. Samana vuonna työväenyhdistys joutui suojeluskuntalaisten kanssa tekemisiin myös toisenlaisissa merkeissä. Lokakuussa työväenyhdistys päätti iltamissa toistuvasti tapahtuneen rähinöinnin johdosta Urjalan Sanomissa julkaistussa ilmoituksessa kieltää talolle pääsyn viideltä Huhdissa asuvalta mieheltä. Kaksi heistä oli ”joutolaisia”, joista toinen oli työväenyhdistyksen nuoriso-osaston jäsen, ja näin ollen heidän osaltaan kyse näyttää olleen perinteisemmästä työväenyhteisön sisäisestä huliganismista, jota käsiteltiin viime luvussa. Sen sijaan kolme muuta työväentalolle pääsykiellon saanutta olivat kaikki huomiota herättävästi talollisen poikia, joita ei yleensä talolla liiemmälti käynyt, ja tämän lisäksi, kuten suojeluskunnan asiakirjoista käy ilmi, suojeluskunnan jäseniä. Suojeluskuntalaiset eivät sodan jälkeen olleet yleisemminkään täysin poikkeuksellinen näky työväentaloilla, vaikkakin työväenyhdistysten kannalta ei-toivottu. Tikan mukaan paikalliset suojeluskuntalaiset valvoivat työväenliikkeen toimintaa ja sen luonnetta, minkä lisäksi myös nuorten miesten avoin tappelunhakuisuus saattoi johtaa tällaisiin vierailuihin. Huhdin tapauksessa kyse oli ilmeisesti lähinnä jälkimmäisestä.¹⁷¹

Huhdin työväenyhdistyksen antamaa pääsykieltoa työväentalolle ei kuitenkaan noudatettu, vaan tammikuussa 1920 sattui työväentalolla uusi selkkaus, kun yksi jo aiemmin talolla rähissyt suojeluskuntalainen saapui paikalle kesken työväenyhdistyksen nuoriso-osaston kokousta mukanaan kak-

¹⁷⁰ Urjalan Sk:n kurinpitolautakunnan ptk. 9.11.1919. Urjalan suojeluskunta, KA; *Hämeen Kansa* 10.2.1920 ”Valkoinen ’suojaus’ oikeassa valossaan”; *Hämeen Kansa* 19.2.1920 ”Yleisöltä. Valkoinen suojelus oikeassa valossaan.” (Asianomainen).

¹⁷¹ Urjalan TY:n ptk. 6.7.1919, 5.10.1919 ja 13.7.1921. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; *Urjalan Sanomat* 11.10.1919 ”Urjalan Työväenyhdistys”. (Työw. Yhdistys); ”Nuoren Woiman” ptk. 1.7.1919. Urjalan sos.dem. työläisnuoriso-osasto ”Nuori Woima”, TA; Urjalan suojeluskunnan jäsenluettelo vuosilta 1918–1919 löytyy teoksesta Salo-Mäkelä 1996, 182–196; Tikka 2006b, 96–100.

si muuta suojeluskuntalaista, joista toinen oli Urjalan suojeluskunnan II komppanian vääpelinäkin toiminut Arvo Uotila. Kolme *Hämeen Kansan* luonnehdinnan mukaan ”tukkihumalaista” suojeluskuntalaista löivät tullessaan eteisessä olevan peilin rikki, mutta nuoriso-osaston järjestysmiesten onnistui kuitenkin rauhoittaa tilanne, vaikka lehtijutun mukaan suojeluskuntalaiset olivat uhanneet myös aseitten käytöllä.¹⁷²

Nuoriso-osasto päätti nostaa kolmikko vastaan syytteen, ja taas kerran Etelä-Hämeen työväenlehti sai aiheen paheksuen kysyä: ”Milloinkohan Suomen työväestö pääsee eroon tällaisista suojelijoukosta?”¹⁷³ Suojeluskuntalaiskolmikon rähinöinnin taustalla olevan vastenmielisyyden ja epäluulon uudelleen alkanutta työväenjärjestötoimintaa kohtaan jakoivat varmasti myös monet muut Urjalan suojeluskuntalaiset, ja sitä heijastaa myös *Hämeen Kansa* Urjalasta lähetetyssä paikalliskirjeessä esitetty väite, jonka mukaan suojeluskuntalaiset, samoin kuin porvarillisten perheiden lapset, pitivät tapanaan repiä työväenjärjestöjen iltama- ja kokousilmoituksia. Suojeluskunnan esikunta ei kuitenkaan suinkaan suhtautunut työväentalolla rähinöintiin suopeasti. Ilmeisesti edellä kuvatun episodin takia kaksi rettelössä mukana ollutta, toisena suojeluskunnan vääpelinä toiminut Uotila, saivat maa-liskuussa kurinpitolautakunnalta varoituksen ”sopimattomasta käytöksestä ulkopuolella virantoimituksen”.¹⁷⁴

Urjalan työväenliikkeen voimakas vastaisku paikallista suojeluskuntaa vastaan tuli juuri tähän aikaan avautuneen uuden kanavan, kunnallispolitiikan kautta. Suojeluskuntavastaisuudesta muodostui keskeinen teema Urjalan sosiaalidemokraattien kunnallisvaalikampanjoissa. Keskeisenä käytännön lähtökohtana kampanjoinnille oli Urjalan vuoden 1919 täysporvarillisen kunnanvaltuuston päätös myöntää paikkakunnan suojeluskunnalle 100 000 markkaa erityisesti manttelien hankkimiseen.¹⁷⁵ Tämä muodostui SDP:n pääteemaksi heti samana vuonna järjestetyissä kunnallisvaaleissa, joissa paikalliseen työväestöön vedottiin:

Työläinen mieti tarkoin ketä äänestät waltuustoon! Jos tahdot edelleenkin sinne henkilöitä, jotka myöntävät kunnan waroja kymmeniä tuhansia markkoja asestettujen joukkojen ylläpitämiseksi niin äänestä porwareja, mutta jos et tätä hyväksy äänestä sosia-
listeja.¹⁷⁶

¹⁷² *Hämeen Kansa* 15.1.1920 ”Törkeää kokouksen häiritsemistä.”; Urjalan TY:n ptk. 25.4.1920. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; Urjalan Sk:n ptk. Vuosikertomus 1919. Urjalan suojeluskunta, KA; Salo-Mäkelä 1996, 188, 192–193.

¹⁷³ ”Nuoren Woiman” ptk. 11.1.1920. Urjalan sos.dem. työläisnuoriso-osasto ”Nuori Woima”, TA; *Hämeen Kansa* 15.1.1920 ”Törkeää kokouksen häiritsemistä.”

¹⁷⁴ *Hämeen Kansa* 18.3.1920 ”Pakinaa Urjalasta.” (Urjalan Ilmari); Urjalan Sk:n kurinpitolautakunnan ptk. 28.3.1920. Urjalan suojeluskunta, KA.

¹⁷⁵ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 24.11.1918. Urjalan kunnanarkisto; Urjalan Sk:n ptk. Vuosikertomus 1919, Urjalan suojeluskunta, KA.

¹⁷⁶ *Hämeen Kansa* 29.11.1919 ”Waaluuurnille”.

Työläisäänestäjiin pyrittiin vetoamaan korostamalla suojeluskuntien kunnalla ja sen asukkaille aiheuttamia kustannuksia sekä viittaamalla samalla myös suojeluskuntalaisten omavaltaiseen käytökseen. Näin ollen vaadittiin työläisedustajia, jotka laittaisivat lopun varojen tuhlaukselle ”kaikenlaisille ’suojaus’ hulikaaneille ja niiden koplille”. Kun sosiaalidemokraatit saavuttivat enemmistön valtuustossa, saatettiin suojeluskuntien rahoituksen lopettaminen esittää eräänä työläisedustajien keskeisimmistä saavutuksista. Senkin jälkeen vaaliurnille kannustettavia työläisäänestäjiä tosin muistettiin kunnallisvaalien alla muistuttaa siitä, kuinka porvarillinen valtuusto oli rahoittanut suojeluskuntaa.¹⁷⁷ Kunnan muutkin yhteydet suojeluskuntaan haluttiin katkaista, ja työväenliikkeen luottamushenkilöt kritisoivat myös koulujen lainaamista suojeluskuntien tilaisuuksiin. Taustalla tässä saattoi vaikuttaa huoli siitä, kuinka monet urjalalaiset kansakoulunopettajat toimivat aktiivisesti suojeluskunnassa, ja kuinka heidän ajateltiin pyrkivän levittämään oppilailleen sen arvomaailmaa.¹⁷⁸

Urjalan sosiaalidemokraattien kunnallisvaalikampanjoista ja *Hämeen Kansa*n kunnasta lähetetyistä paikalliskirjeistä, joiden kirjoittajat usein olivat juuri Huhdin työväenyhdistyksen aktiiveja ja käsitelivät erityisesti sen toiminta-alueen tapahtumia, käy selvästi ilmi työväenliikkeen paikallisten aktiivien kielteinen suhtautuminen suojeluskuntaan. Tästä ei tietenkään suoraan voida johtaa sitä, että koko työväentalon piirissä mukana ollut työväenyhteisö olisi jakanut nämä näkemykset, mutta tietyt seikat näyttäisivät kuitenkin tukevan sitä näkemystä, että myös Urjalan työväestö suhtautui laajemminkin kriittisesti suojeluskuntaan. Ensinnäkin vuoden 1918 perintö kosketi aktiivien lisäksi koko työväestöä, ja lisäksi sosiaalidemokraattien tapa nostaa paikallistasolla suojeluskuntavastaisuus kunnallisvaalikampanjoissa niin voimakkaasti esiin osoittaa, että sillä uskottiin saatavan ääniä. Työväenliikkeen arvomaailman ja suojeluskuntatoiminnan yleistä sovittamattomuutta kuvaa myös se, ettei kukaan vuosina 1919–1933 työväenyhdistyksen jäsenenä toiminut, sen enempää aktiivikuin rivijäsenkään, kuulunut Urjalan suojeluskuntaan.¹⁷⁹

Näin mustavalkoinen tilanne ei kuitenkaan Urjalan koko työväestön osalta ollut, vaan Urjalan suojeluskunnassa toimi myös useampia työläisiä. Varsinkin Honkolan alueella asuneita maatyöläisiä ja

¹⁷⁷ *Hämeen Kansa* 27.11.1920 ”Urjalan työkansan nousee.”; *Hämeen Kansa* 26.11.1921 ”Nouse köyhä kansa Urjalassa.”; *Hämeen Kansa* 2.12.1922 ”Onko Urjalan köyhälistö walweilla.”; *Hämeen Kansa* 29.11.1923 ”Urjalan köyhälistö etujasi valvomaan!”; *Hämeen Kansa* 29.11.1924 ”Urjala työläiset valveille.”; *Hämeen Kansa* 17.11.1925 ”Urjala.” (Kirves); *Hämeen Kansa* 26.11.1928 ”Urjalan köyhälistö vaaliurnille.” (Oka).

¹⁷⁸ *Hämeen Kansa* 26.1.1926 ”Urjalan sos.-dem. kunnallisjärjestön kokous”; *Hämeen Kansa* 10.4.1931 ”Urjalasta.”
Urjalalaisista kansakoulunopettajista suojeluskunnassa katso Salo-Mäkelä 1996, 34–35, 89–90, 95–96.

¹⁷⁹ Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; Urjalan Sk:n henkilökortisto. Urjalan Sk, KA.

torppareita oli jo vuosina 1918–1919 mukana suojeluskunnan toiminnassa.¹⁸⁰ Osa näistä suojeluskuntaan kuuluneista työläisistä voidaan varmasti määritellä Urjalan työväenliikkeen suhdeverkotossa selvästi ryhmään ulkopuoliset, ja he vertautuvat Kari Teräksen tutkimuksen ammattiyhdistysliikkeen verkostojen ulkopuolisiin rikkureihin, joita pidettiin työväen yhteisöllisten normien rikkojina. Rikkurien ja suojeluskuntalaisten toisiinsa rinnastettavaa statusta työväenliikkeen silmissä kuvaakin hyvin se, että molempiin ryhmiin kuulumisesta täytyi esittää 1920-luvulla julkinen anteeksipyyntö, jos mieli tulla hyväksytyksi takaisin työväenyhteisöön.¹⁸¹ Toisaalta ei ole kuitenkaan poisuljettua, etteikö näiden työläistaustaisten suojeluskuntalaisten joukossa olisi ollut myös työväenliikkeen ”liepeillä liikkujia”, joilla oli sukulaisten tai ystävien kautta yhteyksiä työväenliikkeeseen. Näille henkilöille liittyminen suojeluskuntaan saattoi olla osittain pakon sanelema ratkaisu, jolla haluttiin turvata työpaikka. Tämän kaltainen tilanne oli nähtävissä tähän aikaan ainakin tehdasyhteisöissä, joissa suojeluskuntaan kuulumisen huomattavasti edisti työnsaantia, ja toisinaan oli suorastaan sen ehtona.¹⁸²

4.3 Jakautunut järjestökenttä

Työväenyhdistyksen ja suojeluskunnan lisäksi 1900-luvun alkupuolella Huhdissa ja muualla Urjalla toimi myös monia muita yhdistyksiä. Urjalan järjestöjen välisistä suhteista ei ole kuitenkaan helppoa tehdä tarkkoja havaintoja, koska useimmilta järjestöiltä ei ole säilynyt tältä ajanjaksolta jäsenluetteloita tai muuta materiaalia. Tästä syystä olen rajannut tarkastelun tässä luvussa lähinnä Huhdin työväenyhdistyksen suhteisiin sen lähialueella 1920–1930-luvuilla toimineisiin Laukeelan nuorisoseuraan, urheiluseura Urjalan Urheilijoihin sekä vuonna 1933 perustettuun VPK:n. Tutkimuksessa on tämän ajanjakson osalta korostettu porvarillisen valkoisen Suomen sekä työväenliikkeen vasta- tai erilliskulttuurin välistä vastakkainasettelua, joka näkyi voimakkaana järjestökentän kahtiajakautumisena. Tämä kahtiajako nousee esiin myös myöhemmin tehdyissä Huhdin työväenyhdistyksessä toimineiden haastatteluissa. Huhdin työväenyhdistyksen jäsen Reino Lehtinen muisteli Huhdissa porvareilla olleen omat seuransa, ja vasemmiston ja oikeiston välisen jaon olleen vakiintunut. Myös Huhdin työväenurheiluseurassa toiminut Eino Kristeri piti sotien välisen ajan

¹⁸⁰ Urjalan Sk:n henkilökortisto. Urjalan Sk, KA. Urjalan suojeluskunnan jäsenluettelo vuosilta 1918–1919 löytyy teoksesta Salo-Mäkelä 1996, 182–196; Honkolan työläisten tavallista aktiivisempi rooli suojeluskunnassa huomattiin myös työväenliikkeen piirissä, katso *Hämeen Kansa* 9.3.1927 ”Matkapapin päiväkirjasta.”

¹⁸¹ Teräs 2001, 313–341; Soikkanen 1998, 67–69.

¹⁸² TMT 124:1846, kertoja Lauri Mäkinen, TA; Koivuniemi 2000, 222–223; Siironen 2011, 126.

politiikkaa kahtiajakoisena, ja totesi niiden ”jolla enempi oli” pysyneen erillään työväenriennois-
ta.¹⁸³

Urjalan kansalaisjärjestöjen välisiä jäsenyhteyksiä vuosilta 1880–1910 kartoittaneen Suodenjoen keräämistä tiedoista käy ilmi, että Urjalan sosiaalidemokraattisilla työväenjärjestöillä oli niiden toiminnan alkuvuosina muista yhdistyksistä ja seuroista eniten yhteisiä jäseniä osuuskauppojen sekä nuorisoseurojen kanssa. Työväenyhdistysten ja nuorisoseurojen yhteisiä jäseniä oli näinä vuosina määrällisesti 55, prosentuaalisesti noin 9 prosenttia molempien järjestöjen kokonaisjäsenmääristä, jotka liikkuvat tuolloin reilussa kuudessasadassa. Järjestöjen väliset henkilöyhteydet heijastuivat myös myöhempiin vuosiin, ja vielä vuosina 1919–1933 Huhdin työväenyhdistyksessä toimineista oli nuorisoseuratausta sisällissotaa edeltäneeltä ajalta ainakin kahdeksalla jäsenellä.¹⁸⁴

Nuorisoseurataustaiset Huhdin työväenyhdistyksen jäsenet olivat toimineet nuorisoseurassa lähinnä 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tai aivan 1910-luvun alussa, kuten esimerkiksi myöhempi työväenyhdistyksen aktiivi Paula Valo. Vaikuttaa siltä, että nuorisoseurataustaiset työväenyhdistyksen jäsenet eivät olleet kuuluneet nuorisoseuran ydinjoukkoon, vaan olivat lähinnä rivijäseniä, jotka toimivat seurassa melko lyhyitä aikoja. Poikkeuksen muodostaa työväenyhdistyksessä aina vuoteen 1924 toiminut puuseppä Vihtori Huhtanen, joka oli ollut aktiivisesti mukana myös nuorisoseurassa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Suodenjoen mukaan juuri käsityöläiset olivatkin toimineet Urjalassa keskeisinä linkkihenkilöinä eri yhdistysten välillä. Kaiken kaikkiaan näyttävät SDP:n urjalalaissyntyisen kansanedustajan Otto Toivosen muistot työväestön toiminnasta Urjalan nuorisoseurassa kuvaavan kuitenkin silloista tilannetta melko hyvin. Itsekin nuorisoseurassa toiminut Toivonen muisteli työläisten ottaneen harvoin osaa nuorisoseuran ”periaatteelliseen työhön”, joka jäi hänen mukaansa talollisnuorison tehtäväksi. Juuri tämä tekijä vaikutti Toivosen mukaan siihen, että syntyi ajatus työläisnuorten omaehtoisesta toiminnasta.¹⁸⁵

Työläisnuoriso-osaston syntyminen Huhtiin varmasti vähensi työläistaustaisten nuorten toimintaa nuorisoseurassa, ja säilyneen aineiston pohjalta näyttäisi siltä, ettei nuorisoseuralla ja työväenyhdistyksellä enää 1910-luvulla ollut liiemmästi linkkihenkilöitä. Toisaalta kun työväenyhdistyksen puolelta sisällissotaa edeltävän ajan jäsenkirjat ovat hävinneet, joudutaan päätelmät tekemään työvä-

¹⁸³ Y/11517 kertoja Reino Lehtinen, Kansanperinteen Arkisto; Y/11522/1981 kertoja Eino Kristeri, Kansanperinteen Arkisto; Parikka 1987, 135–139; Numminen 2011a, 223.

¹⁸⁴ Urjalan nuorisoseuran jäsenkirja 1895–1920. Urjalan kotiseutuarkisto; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; Suodenjoki 2010, 333.

¹⁸⁵ Urjalan nuorisoseuran jäsenkirja 1895–1920. Urjalan kotiseutuarkisto; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; TMT 113:1698, kertoja Otto Toivonen, TA; Suodenjoki 2010, 127.

enyhdistyksessä vuoden 1918 jälkeen toimineiden henkilöiden osalta, joista kukaan ei näytä toimineen nuorisoseurassa enää vuosina 1911–1917. Työväenyhdistyksen aktiivijoukko vaikuttaa suhtautuneen tähän aikaan melko kriittisesti nuorisoseuran toimintaan, ja vuoden 1916 alussa työväenlehti *Hämeen Voimassa* julkaistussa kirjoituksessa työväenyhdistyksen paikallinen kirjeenvaihtaja painotti palkollisnuorison paikan olevan sosiaalidemokraattisessa nuoriso-osastossa, eikä porvarillisessa nuorisoseurassa.¹⁸⁶ Vuoteen 1917 mennessä työläisnuoriso oli nuorisoseuraliikkeestä laajan tutkimuksen laatineen Jaakko Nummisen mukaan yleisemminkin paljolti hylännyt nuorisoseuratoiminnan ja ryhmittynyt työväenliikkeeseen, mikä sinällään kuvasti suomalaisen yhteiskunnan yleistä kahtiajakautumista.¹⁸⁷

Urjalan kotiseutuarkistossa säilyneet Laukeelan nuorisoseuran jäsenluettelot päättyvät vuoteen 1920, joten tarkkaa kuvaa jäsenyhteyksistä sotien välisenä aikana ei näin ollen valitettavasti pystytä saamaan. Joitakin päätelmiä voidaan kuitenkin tältäkin ajalta tehdä säilyneen aineiston pohjalta. Sisällissotaa välittömästi seuranneena vuonna, jolloin työväenyhdistyksen toiminta oli lamassa ja työväentalo takavarikoituna, nuorisoseuran jäsenluettelossa oli korkeintaan kaksi myöhemmin Huhdin työväenyhdistyksessä toiminutta. Näistä kahdesta varmasti identifioitava henkilö on sitäkin yllättävämpi: Yrjö Packalén, joka vain muutamaa vuotta myöhemmin tuli tunnetuksi paikkakunnan ehkä ainoana tai ainakin tunnetuimpana ”julkikommunistina”. Sisällissodan aikana punakaartissa toiminut vain seitsemäntoistavuotias Packalén vapautui suhteellisen pian maaliskuun lopulla tapahtuneen vangitsemisensä jälkeen ja palasi kotipaikkakunnalleen Urjalaan, mutta joidenkin porvarillisten paikkakuntalaisten toivomuksesta vangittiin uudelleen ja lähetettiin joksikin aikaa takaisin Tampereen vankileirille. Jossain vaiheessa tapahtumarikkaan vuotensa 1918 aikana Packalén näyttää kuitenkin ehtineen kirjautua jäseneksi nuorisoseuraan.¹⁸⁸

Kaiken kaikkiaan näyttää hämmästyttävältä, että juuri ilmeisen radikaali Packalén liittyi nuorisoseuraan, jota työväenliikkeen piirissä oli jo vuosia pidetty porvarillisena, ja hänen taustalla olevat motiivinsa jäävätkin arvailujen varaan. Toisaalta tilanteessa, jossa työväestön omien järjestöjen toiminta oli kokonaan katkolla, sodan jälkeen muutenkin voimistunut nuorisoseuratoiminta oli järjestötoimintaa kaipaaville työläisnuorille, työväenliikkeen ja nuorisoseuran pitkälliset, vaikkakin toisinaan melko heikot henkilöyhteydet huomioon ottaen, kuitenkin ehkä loogisin vaihtoehto. Packalén

¹⁸⁶ Urjalan nuorisoseuran jäsenkirja 1895–1920. Urjalan kotiseutuarkisto; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; *Hämeen Voima* 11.1.1916 ”Nuorison toiminta Urjalassa.” (-jä.)

¹⁸⁷ Numminen 2011a, 79.

¹⁸⁸ Urjalan nuorisoseuran jäsenkirja 1895–1920. Urjalan kotiseutuarkisto; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; VRYO 16950 Yrjö Packalin, KA.

samoin kuin toinenkin nuorisoseurassa toiminut myöhempi Huhdin työväenyhdistyksen jäsen jättäytyivät pois nuorisoseuran toiminnasta vuoteen 1920 mennessä ja liittyivät työväenyhdistykseen, kun sen toiminta pääsi kunnolla käyntiin kesällä 1919.¹⁸⁹

Vuonna 1920 Laukeelan nuorisoseurassa ja Huhdin työväenyhdistyksessä ei ollut siis enää yhtäkään yhteistä jäsentä. Koska tämän jälkeisiltä vuosilta ei ole säilynyt nuoriseseuran jäsenluetteloita, ei voida olla varmoja siitä, oliko yhteisjäseniä myöhemmin tai liittyikö esimerkiksi työväenyhdistyksen toiminnasta poisjättäytyneitä nuorisoseuraan. Ilmeisesti 1920-luvulla ja seuraavan vuosikymmenen alussa ei kuitenkaan ollut mitään isompaa liikettä näiden kahden yhdistyksen välillä. Ainakaan mikään Huhdin työväenyhdistyksen tuottama dokumentti ei kuvaa nuorisoseuraa minään työväenyhdistyksen vakavana kilpailija jäsenten osalta, kuten oli tilanne ainakin Tursankankaalla, Halkivahassa ja Urjalankylässä, joissa paikalliset työväenaktiivit usein tulkitsivat työväenyhdistystensä toiminnan heikkouden johtuvan siitä, että osa työläisnuorista toimi työväenyhdistysten sijasta nuorisoseurassa. Ilmeisesti erityisesti tytöt ja nuoret naiset olivat näillä paikkakunnilla valmiimpia liittymään nuorisoseuraan kuin työväenyhdistykseen, mitä saattaa selittää naisten keskimääräistä vahvempi jäsenosuus nuorisoseuroissa.¹⁹⁰ Luultavasti Huhdin työväenyhdistyksen yhteydessä toiminut nuoriso-osasto oli keskeisessä roolissa siinä, että paikallinen työläisnuoriso saatiin helpommin pidettyä työväenyhdistyksen piirissä, kuin edellä mainituissa kylissä, joissa erillistä nuoriso-osastoja ei toiminut.

Siinä missä Huhdin työväenyhdistys oli, ilmeisen menestyksekkäästi, kannustanut jäseniään jättäytymään pois nuorisoseuran toiminnasta jo ennen sisällissotaa, muodostui työväenyhdistyksen ja Urjalan Urheilijat -urheiluseuran suhde pitkälti vuoden 1918 tapahtumien pohjalta. Jakolinjat eivät kuitenkaan nähtävästi muodostuneet suoraan paikallistasolla, vaan tulivat lähinnä kansallisella tasolla tapahtuneen urheilujärjestöjen poliittisten rintamalinjojen syntymisen kautta. Sisällissodan jälkeen Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto (SVUL) erotti punakaartiin kuuluneita urheilijoita sekä kokonaisia seuroja, ja tälle vastavetona perustivat työväenliikettä lähellä olleet urheiluseurat vuonna 1919 Työväen Urheiluliitto (TUL). Tämän valtakunnallisen jaon pohjalta joutui myös Huhdin työläisnuoriso-osasto ”Nuoressa Woimassa” toiminut urheileva nuoriso miettimään kantaansa kotipaikkakuntansa urheiluseuraan. Aluksi syksyllä 1919 ”Nuori Woima” päättyi siihen, että osaston

¹⁸⁹ Urjalan nuorisoseuran jäsenkirja 1895–1920. Urjalan kotiseutuarkisto; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA.

¹⁹⁰ *Hämeen Kansa* 14.7.1923 ”Halkiwahasta” (Otto); *Hämeen Kansa* 1.11.1923 ”Tursankankaalta” (Korpisahuri); *Hämeen Kansa* 9.3.1927 ”Matkapapin päiväkirjasta.” Numminen 2011b, 98–101, 686–687. Naisten vahva edustus näkyi myös Laukeelassa toimineessa nuorisoseurassa, katso Urjalan nuorisoseuran jäsenkirja 1895–1920. Urjalan kotiseutuarkisto.

jäsenet saavat toimia urheiluseurassa, ”koska se on puolueeton”. Kolme kuukautta myöhemmin päätös kuitenkin muuttui päinvastaiseksi: ”osaston jäsenet eivät saa kuulua siihen koska se on porvarillinen seura”. Samassa yhteydessä nuoriso-osasto päätti kannattaa urheiluosaston perustamista Huhdin työväenjärjestöjen keskuuteen.¹⁹¹

Edellä kuvattu päätös sinetöi selvien poliittisten jakolinjojen synnyn Huhdin urheiluelämään. Työläisnuoriso-osastoon kuuluvat urheilivat oman osastonsa puitteissa, ja pian nuoriso-osaston itsenäisen toiminnan sammuttua Huhdin työväenyhdistys perusti vuonna 1930 TUL:ään liittyneen urheiluseura ”Taimen”, joka kokoontui työväentalolla. Omalla tahollaan Urjalan Urheilijoiden suhteet suojeluskuntaan muodostuivat henkilöyhteyksien kautta läheisiksi, ja urheiluseuran johtokunnassa toimi useampia suojeluskunnan aktiiveja.¹⁹² 1920-luvun lopulla Urjalan Urheilijat rakennutti Huhtiin urheilukentän. Urheiluseura ”Taimen” toiminnassa mukana ollut henkilö muisteli myöhemmin tehdyssä haastattelussa, että kenttää rakentamassa oli ollut myös työväenyhdistyksen aktiiveja, kuten Reino Sakala, ja että mahdollisesti tästä syystä myös ”Taimi” sai hänen mukaansa käyttää kenttää huolimatta ajan kiihkeistä poliittisista erimielisyyksistä ja yleisestä kahtiajaosta. Tilanne ei kuitenkaan muun aineiston perusteella näytä olleen sellainen kuin kyseinen muistelijä muisti, ei ainakaan 1930-luvun alussa.¹⁹³

Kesällä 1931 *Urjalan Sanomissa* keskusteltiin nimenomaan siitä, ettei työläisseura saanut käyttää Urjalan Urheilijoiden omistamaa kenttää, vaikka oli pyytänyt siihen lupaa seuran johtokunnalta. Nimimerkki ”Taimen jäsen” valitteli lehdessä ensin sitä, ettei hänen edustamansa seura saanut kenttää käyttöönsä, vaikka hänen mukaansa olisi luullut kentällä ”olevan tilaa kahdenkin seuran harjoituksille” ja totesi vielä, että ilmeisesti Huhdinkin kokoiselle pienelle paikkakunnalle vaaditaan siis useampi urheilukenttä.¹⁹⁴ Tähän kirjoitukseen nimimerkki ”Ent. U.U:n jäs.” vastasi kääntäen huomion ”Taimen” omaan toimintaan, ja syytti työväenurheiluseuran perustaneen työväentalolla toimineen seuran tietoisena siitä, että paikkakunnalla jo toimi urheilukentänkin omistanut urheiluseura. Vastineen laatijan ironisen kommentin mukaan juuri ”Taimi” olikin omalla toiminnallaan näin ollen osoittanut ”jaloa harrastustanne yhteistoimintaan”.¹⁹⁵

¹⁹¹ Urjalan sos.dem. nuoriso-osasto ”Nuoren Woiman” ptk. 3.9. ja 3.12.1919. Urjalan sos.dem. nuoriso-osasto Nuori Woima, TA; Suomalaisen urheilutoiminnan jakautumisesta ja TUL:n synnystä, katso Hentilä 1982, 66–84.

¹⁹² Urjalan Urheilijoiden tiiviit suhteet paikalliseen suojeluskuntaan käyvät ilmi esim. vertaamalla seuran vuoden 1929 johtokunnan koostumusta (katso *Urjalan Sanomat* 23.2.1929 ”Urjalan Urheilijain vuosikokous”) suojeluskunnan paikallisesikuntiin ja muihin toimieliimiin (katso esim. Salo-Mäkelä 1996, 35–36).

¹⁹³ Y/11522/1981 kertoja Eino Kristeri, Kansanperinteen Arkisto.

¹⁹⁴ *Urjalan Sanomat* 30.5.1931 ”Lähetettyjä: ”Urjalan Taimi ei saa harjoitella Huhdin urheilukentällä.” (Taimen jäsen).

¹⁹⁵ *Urjalan Sanomat* 25.7.1931 ”Arvoisa ”Taimen’ jäsen.” (Ent. U.U:n jäsen).

Huhdin ja sen ympäristöseudun yhdistystoiminta oli siis 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa monessa suhteessa jakautunut työväenjärjestötoimintaan ja sen ulkopuoliseen toimintaan, joka ainakin työväenyhdistyksen näkökulmasta koettiin yksiselitteisesti porvarilliseksi. Tässä suhteessa Raimo Parikan näkemys jaosta porvarilliseen Suomeen ja työväenliikkeen vasta- tai erilliskulttuuriin näkyi selvästi myös Urjalassa. Vaikka sisällissodan tapahtumat monessa suhteessa osaltaan selittivät tätä jakoa, ei voida kuitenkaan yksiselitteisesti sanoa vuoden 1918 tapahtumien jakaneen Urjalan järjestökenttää kahteen leiriin. Jako oli ollut nimittäin selvästi olemassa jo paljon ennen sisällissotaa. Kuten Suodenjoki on väitöskirjassaan huomauttanut, Urjalan työväenliikkeen ”jäsenistä ylivoimainen enemmistö oli siis sellaisia, joihin työväenyhdistyksen perustamista edeltäneet kansalaisjärjestöt eivät vedonneet.”¹⁹⁶

Kulttuurien erillisyyks ei kuitenkaan ollut Parikan mukaan ehdotonta, ja usein sotien väliseltä ajalta-kin on löydetty myös kansanryhmiä yhdistäneitä järjestöjä ja instituutioita. Henna Ketosen opinnäyte työssään tarkastelemassa Mäntässä työväestöä ja porvareita yhdisti kansanopisto, jota molemmat ryhmät sivistysmyönteisessä hengessä vaalivat.¹⁹⁷ Urjalan Honkolassa paikallinen Vapaapalokunta kokosi myös *Hämeen Kansan* näkemyksen mukaan ”nykyisenäkin puoluetemmellyksen aikana[...] kaikki kansankerrokset säätyyn ja arvoon katsomatta yhteen”.¹⁹⁸ Samalla tavoin myös Laukeelaan vuoden 1933 lopulla perustettu VPK kokosi johtokuntaansa niin Huhdin työväenyhdistyksen aktiivit Oskari Härmän ja Lauri Virttamon kuin myös lapualaishenkisen pankinjohtaja Yrjö Poussan sekä paikallisia talollisia.¹⁹⁹

Toisaalta täytyy muistaa, ettei järjestöjen välisiä suhteita voida pelkistää vain niiden välisiin jäseninä toimineisiin linkkihenkilöihin. Oma roolinsa oli esimerkiksi työväenyhdistyksen iltamatoimintaan osallistuneilla työläistaustaisilla ”liepeillä liikkujilla”, jotka näyttävät ottaneen usein osaa myös joidenkin porvarillisten järjestöjen, ainakin juuri nuorisoseuran ja urheiluseuran huvitoimintaan. Myös Numminen on korostanut nuorisoseurojen kilpailleen sisällissodan jälkeen maaseudulla työväenliikkeen kanssa ensisijaisesti huvitilaisuuksien yleisöstä eikä niinkään jäsenistä. Tämä kilpailu iltamissa käyvistä työväestöstä tulee selvästi esiin *Hämeen Kansassa* julkaistuissa iltamauutisissa, joissa toisinaan valiteltiin iltamien epäonnistuneen, kun paikkakunnan työläiset olivatkin menneet paikallisten porvariseurojen rentoihin. Kilpailua kiristi jo ennen sisällissotaa Urjalassa vallinnut

¹⁹⁶ Parikka 1987, 135–139; Suodenjoki 2010, 127.

¹⁹⁷ Ketonen 2007, 77–79.

¹⁹⁸ *Hämeen Kansa* 11.2.1932 ”Honkolan V.P.K. Urjalassa”.

¹⁹⁹ *Urjalan Sanomat* 21.12.1933 ”Palokunnan perustamispuuha Urjalassa.”; Yrjö Poussa oli yksi Urjalan lapuanliikkeen paikallisosaston perustajajäsenistä: katso *Urjalan Sanomat* 14.2.1931 ”Lapuan liikkeen paikallisosasto perustettu Urjalaan.”

puolueita lähellä olleiden seurojen tapa järjestää toistensa kanssa päällekkäisiä tilaisuuksia. Toisaalta mahdollisesti ainakin Huhtiin hankittu elokuvakone saattoi houkutella työväentalolle vastaavasti myös väkeä perinteisen työväenyhteisön ulkopuolelta.²⁰⁰

4.4 Lapuanliike Urjalassa

Suomen porvarillisten puolueiden piirissä kommunisteja ja heidän liittolaisiaan kohtaan jo noin kymmenen vuoden ajan tunnettu epäluottamus alkoi purkautua vuoden 1929 lopulla suorana toimintana äärivasemmistoa vastaan. Alkusysäyksen tapahtumille antoi marraskuussa Lapualla tapahtunut välikohtaus, jossa paikkakunnan porvarilliseen väestöön kuuluvat henkilöt keskeyttivät kommunistien Lapuan työväentalolla viettämän tilaisuuden. Kommunistien toiminnan kieltämiseen tähtäävä liikehdintä levisi tämän jälkeen nopeasti yli maan. Pian sen jälkeen kun kommunistien julkinen toiminta oli saatu lakkautetuksi, alkoi lapuanliike kesällä 1930 suuntautua yhä selvemmin myös sosiaalidemokraatteja vastaan.²⁰¹

Lapuan marraskuun 1929 tapahtumien jälkeen levisi lapualaisliikehdintä pian myös Etelä-Hämeeseen. Joulukuun alkupuolella paikalliset porvarit kutsuivat Forssaan kokoon kansalaiskokouksen, jonka tarkoituksena oli käsitellä kommunistien ”kiihoitustyötä ja sen lopettamista”. *Urjalan Sanomissa* julkaistussa ilmoituksessa kokoukseen kehoitettiin osallistumaan myös urjalalaisia.²⁰² Kuten edellä kävi ilmi, ei kommunismi tai yleensääkään SDP:stä vasemmalle sijoittunut poliittinen toiminta ollut saanut varsinaisesti jalansijaa Urjalassa: kunnassa ei näytä olleen 1920-luvulla SKP:n tai SSTP:n toimintaa käytännössä lainkaan eikä myöskään kunnanvaltuustossa istunut yhtäkään SSTP:n edustajaa. SSTP:n ja sen seuraajapuolueiden eduskuntavaaleissa Urjalassa saama kannatus – vaikkakin se oli jäänyt vaatimattomaksi Nuutajärveä lukuun ottamatta – oli kuitenkin paikkakunnan porvarillisissa piireissä inhonsekaisin tuntein pantu merkille. Esimerkiksi vuoden 1925 presidentinvalitsijamiesvaalien yhteydessä *Urjalan Sanomissa* julkaistiin kirjoitus ”Kommunisteja Urjalassa”, jossa todettiin: ”Viime vaalien tuloksista saadaan selville m.m. se että meidänkin kunnassamme on kommunisteja verrattain paljon. Heitä oli äänestämässä kaikkiaan likelle 100.”²⁰³

²⁰⁰ *Hämeen Kansa* 24.7.1920 ”Urjalasta.”; *Hämeen Kansa* 14.7.1921 ”Urjalan työläiset.”; Numminen 2011a, 223; Arajärvi 1975, 286–287.

²⁰¹ Siltala 1985, 51–144.

²⁰² *Urjalan Sanomat* 7.12.1929 ”Suuri kansalaiskokous”.

²⁰³ *Urjalan Sanomat* 31.1.1925 ”Kommunisteja Urjalassa”.

Lehdessä kiinnitettiin myös vuoden 1929 eduskuntavaalien yhteydessä huomiota SSTP:n seuraajan Sosialistisen työväestön ja pienviljelijäin vaaliliiton kannatuksen kasvuun Nuutajärvellä.²⁰⁴ SSTP:n ja sen seuraajavaaliliittojen Urjalasta saamat äänet saattoivat näin ollen osoittaa, että kansallisella tasolla polttavaksi puheenaiheeksi noussut kommunistien toiminta oli myös Urjalaa koskettava paikallinen ongelma. Porvarillisia piirejä kuohuttavaa kommunismin uhkaa vastaan nähtiin siis tarpeelliseksi taistella paitsi kansallisella tasolla myös paikallisesti. Kommunisminvastainen liikehdintä tapahtui myös Urjalassa yleisporvarillisessa hengessä, ja elokuussa 1930 järjestetyssä Urjalan kunnantalolla kokoontuneessa kansalaiskokouksessa oli *Urjalan Sanomien* mukaan osallistujia kaikista porvarillisista puolueista. Porvarillisen puolen yhtenäisyyttä korosti myös kokouksen hyväksymä pitkäaikaisen kunnallismiehen Juho Astalan esittämä ponsi:

Kokous toteaa että maamme kannalta haitallinen eri puolueitten välinen keskeinen ki-nastelu, joka johtuu pienistä ja toisarvoisista seikoista, ja jota käytäessä ei kommu-nismin turmiollisuuteen kiinnitetä tarpeeksi huomiota, on nyt jätettävä syrjään ja kaik-kien käytävä vaaleihin yksimielisinä suotavimman yhtenäisen vaaliliiton merkeissä. Siihen velvoittaa meitä nykyinen vaikea poliittinen tilanne...ja ennenkaikkea isän-maamme onni ja menestys.²⁰⁵

Tilanne Urjalassa säilyi rauhallisena aina kesäkuulle 1930 saakka. Huhdin työväenyhdistyksen 22.6. viettämästä kesäjuhlasta muodostui kuitenkin monella tapaa yhdistysväen näkökulmasta kielteisessä mielessä tapahtumarikas. Ensiksi paikalle saapui kunnan nimismies, joka vaati työväenyhdistyksen punalippua poistettavaksi lippusalosta. Työväenyhdistyksen Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattiselle piiritoimikunnalle tekemän selonteon mukaan virkavalta oli saanut määräyksen puhelimesta tunte-mattomilta miehiltä Loimaalta, joiden työväenyhdistys oletti ilman muuta olleen paikallisia lapuan-liikkeen kannattajia. Vahtimestari katsoi parhaaksi noudattaa kehotusta ja poisti lipun salosta, ja iltamaa jatkettiin.²⁰⁶ Sosiaalidemokraattisen piiritoimikunnan seuraavana vuonna julkaisemassa Etelä-Hämeen piirin historiikissa iltaman loppupuolen tapahtumia kuvataan seuraavasti:

[K]un Urjalan Huhdin t.y:n talossa pidettiin iltamaa, saapui paikalle autoilla vieraita – joukossa osa tunnettujakin – henkilöitä ottaen mukaansa kylmäkoskelaisen puolueto-verin Antero Nurmisen, vieden hänet Tammelan metsiin, jossa uhkauksin pakotettiin antamaan lupaus, että hän eroaa kaikista kunnallisista luottamustoimista eikä ota enää osaa työväenliikkeeseen.²⁰⁷

Nurmisen kyydityksessä taustalla oli ennen kaikkea ”Hämeen Lapuanakin” tunnetulla Loimaalla toiminut lapualaisryhmittymä, josta Siltala on käyttänyt nimitystä Loimaan iskujoukko. Ryhmittyy-

²⁰⁴ *Urjalan Sanomat* 13.7.1929 ”Vaalit”.

²⁰⁵ ”Piiritoimikunnalle” (Päiväämätön). Urjalan TY, Kari Simolan hallussa; *Urjalan Sanomat* 9.8.1930 ”Kansalaiskoko-us.”

²⁰⁶ *Urjalan Sanomat* 28.6.1930 ”Viime sunnuntaina vietti Urjalan työväenyhdistys”; ”Piiritoimikunnalle” (Päiväämätön). Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

²⁰⁷ Kivisalo 1931, 122–123.

mä oli vahvasti yhteydessä Loimaan suojeluskuntaan, ja sen johtohahmoihin kuului Nurmisenkin kyyditykseen osallistunut suojeluskunnan vt. aluepäällikkö Soma Paasio. Iskujoukko oli suorittanut kyydityksiä Loimaan seudulla kesäkuun toisen puoliskon aikana valiten kohteikseen niin SSTP:n ja sen seuraajapuolueiden toimihenkilöitä kuin sosiaalidemokraattejakin. Kylmäkosken työväenyhdistyksen aktiiveihin kuuluneen Nurmisen kyyditys oli ensimmäinen Hämeessä tapahtunut kyyditys. Kuten *Hämeen Kansa* tapauksen tiimoilta kirjoitti, Nurmisen itsensä mukaan hänet kaapanneista miehistä lähes kaikki olivat urjalalaisia. Kyydityksestään rangaistuksia ja korvauksia oikeudessa vaatinut Nurminen joutui vetämään syytöksiään takaisin, Siltalan mukaan oikeussalin lapualaisil-mapiiristä johtuen, ja Akaan kihlakunnanoikeus hylkäsi syytteen. Syyttäjä kuitenkin valitti päätöksestä ja ylemmät oikeusasteet tuomitsivat myöhemmin vastaajat ehdollisiin vankeusrangaistuksiin.²⁰⁸

Nurmisen kyyditys jäi ainoaksi tämänlaatuiseksi selkkaukseksi Urjalassa, vaikka sen jälkeen muuallakin Hämeen läänissä tapahtui useita kyydityksiä ja kyyditysyhtymiä. Yhdessä Forssassa sattuneessa tapauksessa lapualaiset jopa surmasivat uhrikseen valitsemansa entisen SSTP:n kunnanvaltuutetun Yrjö Holmin. Vuoden 1930 ”kuuman lapualaiskesän” rauhallisuuteen Urjalassa saattoi osaltaan vaikuttaa paikkakunnan nimismiehen heinäkuun lopulla antama kokoontumiskielto, jonka syyksi ilmoitettiin Tammelan piirilääkärin lapsihalvausepidemian takia tekemä pyyntö. Kokoontumiskielto haittasi pahasti työväenyhdistysten toimintaa, ja kuten Huhdin työväenyhdistyksen vuosikertomuksessa todetaan työväentalolla toimineen elokuvateatterin ”paras näytäntökausi meni hukkaan”. Kokoontumiskielto vaikeutti huomattavasti myös saman vuoden syksyllä toimitettujen eduskuntavaalien vaalityötä.²⁰⁹ Vastaavanlaista toiminnan keskeytymistä kokoontumiskielto ei näytä aiheuttaneen paikkakunnan lapualaishenkiselle väestölle, vaan kokoontumiskiellon aikana Urjalassa järjestettiin ainakin porvarillisten puolueiden kannattajien yhteinen kansalaiskokous sekä perustettiin kuntaan lapualaishenkisen Suomen lukon paikallisosasto. Näin ollen herää jonkin asteinen epäily siitä, että nimismiehen antaman kokoontumiskiellon taustalla oli paitsi halu ehkäistä lapsihalvausepidemian leviäminen, myös lakkauttaa työväenyhdistysten toiminta väliaikaisesti ja näin rauhoittaa paikkakunnan lapualaisten mieliä.²¹⁰

²⁰⁸ Siltala 1985, 273–278, 412–413.

²⁰⁹ *Urjalan Sanomat* 26.7.1930, ”Kaikki kokoukset Urjalassa ja Koirjärvellä kielletty”; ”Vuosikertomus 1930.” Urjalan TY, Kari Simolan hallussa. Kyydityksistä ja kyyditysyhtymistä Hämeen läänissä katso Siltala 1985, 676–678.

²¹⁰ *Urjalan Sanomat* 9.8.1930 ”Kansalaiskokous.”; *Urjalan Sanomat* 16.8.1930 ”Suomen lukon paikallisosasto perustettu Urjalaan.”

Vaikka Urjalassa vältyttiin lapualaisvuosina isommilta yhteenotoilta, kiristyivät porvarillisten piiri- en ja työväestön suhteet tänä aikana. Joulukuussa 1930 toimitetuista kunnallisvaaleista tuli tavallista kiihkeämmät. Lokakuun alussa Urjalan Honkolassa paikallisen vaalilautakunta poisti joiltakin työ- läisiltä äänioikeuden perustellen toimintaansa henkilöiden valtiollisella epäluotettavuudella. Samal- la perusteella oli myös vaalilautakunnan ja kunnanvaltuuston sosiaalidemokraattinen jäseneltä V. Nummelta evätty äänioikeus. Vaalitunnelmaa sähköisti myös porvarillisten puolueiden vaaliliitto, jossa tällä kertaa olivat mukana myös pienviljelijöiden vaaliliitto. Urjalasta työväenlehteen lähete- tyissä paikalliskirjeissä porvarien katsottiin yrittävän murtaa sosiaalidemokraattien kunnallisen val- lan samalla tavoin kuin he olivat samana vuonna järjestetyissä eduskuntavaaleissa saavuttaneet määräenemmistön.²¹¹

Paikallistasolla näkyvimpiin lapualaisliikehännän muotoihin kuuluivat työväentalojen vastaiset toimenpiteet. Kuten Tapio Huttula väitöskirjassaan *Nauloilla laadittu laki: Työväentalojen sulkemi- set 1929–1932* kirjoittaa, ”väkivaltaisia toimintamuotoja saaneen Lapuan liikkeen painostuspolitiik- ka syntyi työväentaloihin kohdistuneissa hyökkäyksissä”.²¹² Marraskuun lopulla tapahtuneen Lapu- an työväentalon sulkemisen jälkeen työväentaloihin kohdistuneet iskut levisivät yli koko maan ja niiden kohteiksi alkoi kommunistien hallussa olleiden talojen lisäksi valikoitua pian myös sosiaali- demokraattisten työväenyhdistysten taloja. Kaikkiaan noin 400 työväenjärjestöjen kiinteistöä eri puolilla Suomea sai kokea ilkivaltaa. Urjalassa kaikki työväentalot pysyivät auki lapualaiskauden yli, mutta ilkivaltaa sai kokea Tursankankaan työväentalo, jonne lapualaiset iskivät helmikuussa 1932 SDP:n piiritoimikunnan järjestämien kurssien yhteydessä. Kylässä oli *Hämeen Kansan* mu- kaan liikkunut huhuja lapualaisien esittämistä uhkailuista kurssien sabotoimiseksi, ja päättäjäisjuh- laa edeltävänä yönä lapualaiset iskivät talolle rikkoen ikkunoita ja irtaimistoa sekä tuhrien taloa ja sen irtaimistoa tervalla. Suunniteltu iltama järjestettiin kaikesta huolimatta, ja se keräsi, ilmeisesti osittain lapualaisliikehännän vastaisena protestina, runsaasti yleisöä. Asiasta nimismiehelle tehty tutkintapyyntö ei kuitenkaan johtanut syytteisiin, mutta työväenyhdistykselle ei myönnetty iltama- lupaa ennen kuin seuraavan kerran vasta syksyllä. Seuraavan vuoden tammikuussa työväentalo sai kokea toisen lapualaisvierailun, jonka yhteydessä talolta vietiin Karl Marxin kuva, mutta muuta ilkivaltaa ei sillä kertaa esiintynyt.²¹³

²¹¹ *Urjalan Sanomat* 25.10.1930 ”Nimien poistaminen vaaliluettelosta.”; *Hämeen Kansa* 8.10.1930 ”Laittomia äänioi- keusriistoja Urjalassa.”; *Hämeen Kansa* 21.11.1930 ”Urjalan työläiset ja pienviljelijät.” (”Piste”); *Hämeen Kansa* 28.11.1930 ”Urjalan pienviljelijät.” (”Piste”).

²¹² Huttula 2000, 67.

²¹³ *Hämeen Kansa* 23.2.1932 ”Lapualaisien öiset tuhovierailut työväentaloilla jatkuvat.” sekä ”Kurssien päättäjäiset Urjalan Tursankankaalla.”; *Hämeen Kansa* 10.1.1933 ”Taas lapualaishulikaanien vierailu Tursan työväentalolla.”

Tursankaankaan työväentalolle tehty isku helmikuussa 1932 ajoittui Huttulan tutkimuksen mukaan tilanteen yleiseen kärjistymiseen Hämeen ja Uudenmaan rajalla vuoden 1932 alussa, jolloin Mäntsälästä ja sen ympäristöstä muodostui SDP:n vastaisen toiminnan keskus.²¹⁴ Työväentaloihin kohdistunut ilkivalta oli luonnollisesti paljon esillä työväenliikkeen piirissä, ja myös Huhdin työväenyhdistyksessä työväentaloon kohdistuvan hyökkäyksen uhka otettiin tosissaan. Talon vartioinnin järjestämisestä keskusteltiin johtokunnan kokouksessa heti Tursankaankaan työväentalolle tehdyn iskun jälkeen. Vartiointia ei kuitenkaan päätetty järjestää, ”koska ei kukaan olisi halukas joka yö olemaan vahtissa”, kuten pöytäkirjassa todetaan. Talolle oli myös muuttamassa asumaan vahtimestari, joten erillistä vartiointia ei pidetty välttämättömänä.²¹⁵

Lapuanliikkeen toiminnan luomalla ilmapiirillä oli selvästi lamauttava vaikutus Urjalan työväestön toimintaan. Huhdin työväenyhdistyksen vuoden 1930 toimintakertomuksessa todetaan sisäpoliittisen tilanteen lapualaisliikkeineen vaikuttaneen toiminnan heikentymiseen, ja esimerkkinä mainitaan kansanedustajan ja luennoitsijan Otto Toivosen puhetilaisuudessa kuulijoina olleen ”kaikki melkein lapualaisia lukuunottamatta yhdistyksen toimihenkilöitä”.²¹⁶ Tapaus kuvaa sitä, kuinka vain kaikkein vahvimmin sitoutuneet aktiivit olivat aatteensa nimissä valmiita uhmaamaan äärimilleen jännittynyttä ilmapiiriä. Huhdissa sekä muualla tapahtuneet kyyditykset olivat konkreettisesti osoittaneet, että myös fyysisen väkivallan uhka oli olemassa. Ilmeisesti lapualaisten päätös muiluttaa kylmäkoskelainen Nurminen juuri kesken Huhdin työväenyhdistyksen iltamien ja useiden työläisten nähden oli tarkoitettukin samalla pelottelemaan yhdistyksen jäseniä ja iltamiin kokoontuneita yhdistyksen liepeillä liikkuneita työläisiä, ja lapualaisten voidaankin katsoa tässä onnistuneen. Toisaalta keskeisempi syy työväestössä vallinneelle pelolle vaikuttaa olleen uhka työpaikan menettämisestä. Eräässä ilmeisesti Huhdin työväenyhdistyksen aktiivin kirjoittamassa, *Hämeen Kansassa* julkaistussa kirjeessä, jossa pohditaan syitä Urjalan työväenjärjestöjen jäsenkatoon, todetaan:

Ensinnäkin työttömyys ja muuten vaikea taloustilanne aiheuttavat sen että työläiset eivät jaksakaan viitsi maksella säännöllisesti järjestöjen jäsenmaksuja. Toiseksi pelätään kovasti tänä lapualaiskautena joissakin paikoin ilmennyttä työstä häättämistä työnantajan kostona.²¹⁷

Kirjoituksessa mainittua ”työstä häättämistä” oli tapahtunut erityisesti suurissa teollisuuslaitoksissa muun muassa Tampereella ja Nokialla, jossa ”puhdistukset” käynnistyivät loppuvuodesta 1929 Suomen Ammattijärjestön (SAJ) aseman heikennyttyä. Myös Henna Ketosen pro graduun tar-

²¹⁴ Huttula 2000, 265–266.

²¹⁵ Urjalan TY:n ptk. 23.2.1932. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

²¹⁶ ”Vuosikertomus 1930.” Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

²¹⁷ *Hämeen Kansa* 22.8.1931 ”Pakinaa Urjalasta.” (Kuuntelija)

kastelemassa Serlachiuksen Mäntän tehtaalla pidettiin työntekijöistä niin sanottua mustaa listaa, jonka seurauksena lapuanliikkeen aikana ”työväki lamaantui entisestään, eikä uskaltanut osallistua edes työväentalon rientoihin”.²¹⁸ Urjalassa ei ollut Nuutajärven lasitehdasta lukuun ottamatta vastaavia isoja teollisuuslaitoksia, mutta kun esimerkiksi Huhdin työväenyhdistykseen kuului lähinnä palkkatyöläisiä, oli vastaavanlaisen isäntävallan käytön riski olemassa. Tilannetta vakavoitti lisäksi paikalliskirjeessään mainittu lamakauden jo lähtökohtaisesti vaikea taloustilanne ja työttömyys.

Työväenjärjestöjen mahdollisuudet lapualaisliikchedinnän vastustamisessa olivat lisäksi hyvin rajalliset, eivätkä tarjonneet erityistä suojaa paikalliselle työväestölle. Työväenjärjestöt pyrkivät vetoamaan virkavaltaan, mutta kuten edellä tuli ilmi, oli Nurmisen kyydityksen ja Tursankankaan työväentaloon kohdistuneen iskun yhteydessä virkavalta joko haluton tai kykenemätön saamaan tekijöitä edesvastuuseen. Näin ollen ainoaksi keinoksi lapuanliikkeen vastustamisessa jäi ainoastaan laitto-
muuksien tuomitseminen julkilausumissa, jollaisen Huhdin työväenyhdistys kokouksessaan joulukuussa 1931 laati. Siinä teroitettiin työväen yhteistoiminnan välttämättömyyttä, tuomittiin kaikki laittomuudet sekä vaadittiin ”hallitusvallalta ja viranomaisilta pontevia toimenpiteitä rikollisten rankaisemiseksi ja hulinoimisen estämiseksi”.²¹⁹

Edellisen kaltaiset sanalliset protestit eivät kuitenkaan tarjonneet vallitsevissa oloissa riittävää turvaa paikalliselle työväestölle, ja 1930-luvun alusta muodostuikin Huhdin työväenyhdistyksen heikoin toimintakausi, jolloin yhdistys ei maksanut puolueelle lainkaan jäsenveroa. Vaikka helmikuun 1932 Mäntsälän kapinan myötä hallitusvalta ryhtyi toimiin kannatuksensa maltillisten porvari-
keskuudessa menettänyttä lapuanliikettä vastaan, ei äärioikeiston ulkoparlamentaarinen toiminta työväenliikettä vastaan kuitenkaan loppunut. Huhtikuussa 1933 vietettyjen Urjalan vapausjuhlien yhteydessä eräät urjalalaiset vetivät omavaltaisesti Huhdin työväentalon salkoon lipun valkoisten juhlapäivän johdosta. Tälläkään kertaa työväenliikkeellä ei ollut mahdollisuuksia suoraan vastarintaan. Vaikeuksista huolimatta Huhdin työväenyhdistyksen toiminta kuitenkin jatkui yli lapualais-
vuosien, ja vuoden 1930 alussa perustettu urheiluseura sekä lokakuussa 1932 järjestetyt opintokurssit toivat yhdistystoimintaan myös uutta tarmoa. Lisäksi niin eduskuntavaaleissa kuin kunnallisvaaleissa SDP säilytti asemansa Urjalan suosituimpana puolueena.²²⁰

²¹⁸ Peltola 2008, 65–76; Koivuniemi 2000, 200–203, 221; Ketonen 2007, 93–101, suora sitaatti sivulta 96.

²¹⁹ *Hämeen Kansa* 12.1931 ”Työväenyhdistykset ja sisäpoliittinen tilanne.”

²²⁰ *Urjalan Sanomat* 29.4.1933 ”Urjalan vapautusjuhlaa.”

5. TYÖMIES KUNNANVALTUUSTON PUHEENJOHTAJANA JA PIIRIKO- KOUSEDUSTAJANA

5.1. Paikallisen järjestöaktiivin muotokuva: Oskari Härmä

Kun 1960-luvulla tehdyn työväen muistitietotoimikunnan keräyksen yhteydessä haastateltiin erästä vuonna 1901 syntynyttä Urjalassa asunutta naista, ja häneltä kysyttiin alueella 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla vaikuttaneista työväenliikkeen puhujista, nainen ei osannut nimetä ketään, mutta totesi:

Mutta sen minä kyllä muistan, että se Härmän Oskari siellä Urjalassa oli kyllä niitä työväenpuolueen eteenpäinviejiä. Sitä kyllä kuultiin ja kunnioitettiin sellaisena työväenmielisenä.²²¹

Myös Huhdin työväenyhdistyksessä pitkään aktiivisesti toiminut Reino Lehtinen mainitsi Härmän olleen paikallisessa työväenliikkeessä päätekijä pitkän aikaa.²²² Ei ole ihme, että vuosikymmeniäkin myöhemmin nimenomaan Oskari Härmä muistettiin paikallisen työväenliikkeen kantavana voimana, koska hän hoiti ainakin 1920- ja 1930-luvulla useampia paikallisten työväenjärjestöjen ja kunnanelinten johtotehtävistä kuin kukaan muu. Tästä syystä Härmän poliittisen uran tarkastelun kautta avautuu mielenkiintoinen kurkistusikkuna Huhdin työväenyhdistykseen sekä myös huomattavasti laajemmalle Urjalan kunnalliseen päätöksentekoon ja Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattien paikalliseen johtoon.

Kaarle Oskari Härmä syntyi Urjalan Laukeelassa asuneeseen työläisperheeseen helmikuussa 1887. Laukeelassa myöhemminkin asunut Härmä toimi aikuisiässään kirvesmiehenä, ja ainakin erään muistitiedon perusteella oli ammatissaan niin pätevä, että häntä saattoi luonnehtia ”mestariksi”. Myös sisällissodan aikainen kuulustelupöytäkirja arvioi miehen toimeentulon olleen ”enempi hyvänpuoleinen”, joka viittaa siihen, ettei Härmä ollut mikä tahansa sekatyömies, vaan enemmänkin juuri alansa ammattilainen. Tässä suhteessa hän vertautuukin Huhdin työväenyhdistyksessä vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä vaikuttaneisiin käsityöläisiin.²²³

Huhdin työväenyhdistykseen Härmä liittyi vuonna 1909, mutta koska tältä ajalta ei ole säilynyt työväenyhdistyksen dokumentteja, Härmän roolista yhdistyksen toiminnassa ei pystytä saamaan tar-

²²¹ TMT 118:1770, kertoja Naimi Järvinen, TA.

²²² Y/11516/1981, kertoja Reino Lehtinen, Kansanperinteen Arkisto.

²²³ VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, KA; Y/11522/1981, kertoja Eino Kristeri, Kansanperinteen Arkisto. Käsityöläisten roolissa 1900-luvun alun urjalalaisessa työväenliikkeessä katso Suodenjoki 2010, 85–89, 122–127.

kempaa tietoa. Härmä istui työväenyhdistyksen johtokunnassa ainakin vuonna 1918, ja voidaan olettaa, että hän lukeutui yhdistyksen aktiivien sisäpiiriin jo aiempinakin vuosina. Härmän saavuttamasta luottamuksesta paikallisten puoluetoveriensä keskuudessa kertoo myös se, että vuoden 1918 kriisin aikana häntä oltiin innokkaasti värväämässä punaisten paikallishallinnon johtotehtäviin. Vuonna 1917 perustettuun Urjalan punakaartiin Härmän suhde vaikuttaisi olleen kahtalainen: monen muun työväenliikkeen veteraanin tavoin Härmä suhtautui kriittisesti kaartin omavaltaiseen toimintaan, ja punakaartin piirissä tunnettiin ilmeisesti alkuvaiheessa jonkinasteista epäluuloa Härmää kohtaan, koska työväenyhdistyksen historiikin mukaan Härmältä ja yhdistyksen puheenjohtajana toimineelta Kustaa Saloselta evättiin pääsy työväentalolle tammikuussa 1918, kun heidän oli tarkoitus mennä neuvottelemaan työväentalon haltuunsa ottaneiden kaartilaisten kanssa. Epäluulo johtui ilmeisesti siitä, että niin Härmä kuin Salonenkin olivat pysyneet aluksi kaartin ulkopuolella. Toisaalta sisällissodan syttyessä Härmä kuitenkin liittyi punakaartin jäseneksi, ja päätyi yhdessä Salosen kanssa kaartin esikuntaan, jossa toimi palkkalistan kirjoittajana.²²⁴

Myöhemmissä valtiorikosoikeuden kuulusteluissa Härmä kertoi liittyneensä punakaartiin vapaasta tahdostaan, mutta toisaalta perusteli päätöksensä vaikuttaneen ulkoisen paineen, joka suuntautui kaartiin kuulumattomia puoluejäseniä kohtaan. Vaikka olikin hyvin yleistä, että vangitut punakaartilaiset perustelivat kaartiin liittymistään juuri ulkoisilla tekijöillä, pitivät kuulustelijat Härmän kertomusta jokseenkin luotettavana. Härmän oman kertomuksen uskottavuutta vahvisti myös Urjalan suojeluskunnan johdon myöhemmin antama lausunto, jonka mukaan punakaartin esikunnassa toimiessaan Härmä oli esiintynyt maltillisesti ja vastustanut takavarikointeja. Urjalan punavallan aikana Härmä toimi myös helmikuun 1918 lopulta alkaen Urjalan sosiaalidemokraattisen kunnallisjärjestön valitsemana Urjalan kunnanvaltuuskunnassa, joka piti kunnassa valtaa vahvasti porvarienemmistöisen kunnanvaltuuston syrjäyttämisen jälkeen.²²⁵

Huhtikuun lopulla valkoisten lähestyessä Urjalaa Härmä katsoi parhaaksi liittyä kunnasta lähteviin punapakolaisiin, jotka suuntasivat kohti itää. Pakomatka päättyi kuitenkin 2.5. Kosken pitäjään, jossa Härmä vangittiin ja lähetettiin Hämeenlinnan vankileirille. Esikuntamiehenä Härmä päätyi Urjalan suojeluskunnan laatimalle pahimpien Urjalan vapaaehtoisten punakaartilaisten listalle, mutta myöhemmin syyspuolella paikallisen suojeluskunnan johto oli valmis esittämään anomuksen Härmän vapauttamiseksi. Vapauttamiseen näyttää vaikuttaneen paitsi Härmän maltillisuus puna-

²²⁴ Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937. Laatinut Oskari Härmä. Urjalan TY, TA; VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, VRYO 14769 Juho Kustaa Salonen, KA.

²²⁵ VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä; *Hämeen Voima* 5.3.1918 ”Kunnan asiain hoito Urjalassa.”

kaartin esikunnassa ja se, ettei hän ollut osallistunut aseelliseen toimintaan, myös se että hän oli kotipaikkakunnallaan ammatillisesti arvostettu työmies ja haluttua työvoimaa. Härmä laskettiin ehdonalaiseen vuoden 1918 lopulla; valtiorikosoikeuden antama tuomio oli 3 vuotta ja kuusi kuukautta.²²⁶

Sisällissodan koettelemukset eivät lannistaneet Härmää, vaan vankileiriltä vapautumisensa jälkeen hän oli Huhdin työväenyhdistyksen toiminnassa mukana jo tammikuussa 1919. Härmä oli tässä vaiheessa kuulunut yhteensä kymmenisen vuotta työväenyhdistykseen, ja oli selvästi yksi sen koulutuneimmista ja arvostetuimmista jäsenistä. Kun osa työväenyhdistyksen jäsenistä oli menettänyt sodassa henkensä ja osa oli edelleen vankileirillä, kasautui Härmän kaltaisille aktiiveille runsaasti erilaisia yhdistyksen luottamustehtäviä. Ensimmäisenä toimintavuotena sodan jälkeen työväenyhdistys valitsi Härmän työväenlehden kirjeenvaihtajaksi, kunnallistoimikunnan jäseneksi sekä työväenyhdistyksen johtokuntaan. Härmän omiensa parissa nauttimaa luottamusta kuvastaa, että hän kuului sekä kunnallistoimikuntaa että työväenyhdistyksen johtokuntaa valittaessa kahden eniten ääniä saaneen ehdokkaan joukkoon. Pian Härmä valittiin myös työväenyhdistyksen puheenjohtajaksi.²²⁷

Vuoden 1919 kunnallisvaaleissa Härmä ei kuitenkaan ollut ehdokkaana, kuten eivät muutkaan valtiorikosoikeudessa tuomitut työväenaktiivit, mutta seuraavana vuonna järjestetyissä kunnallisvaaleissa Härmä oli jo sosiaalidemokraattien listan ykkösnimenä.²²⁸ Uusien kunnallislakien myötä järjestetyillä vaaleilla valittu sosiaalidemokraattien valtuustoryhmä oli lähtökohtaisesti melko kokematon, vaikka paikallisen työväenliikkeen edustajia oli toiminut Urjalan valtuustossa jo ennen sisällissotaa ja uusia kunnallislakeja. Osa entisistä työväen kunnallisista toimijoista oli kuitenkin vielä vuonna 1920 vankilassa, kuten kunnanvaltuutettu Erland Salmi sekä vuonna 1917 työttömyyslautakuntaan valittu Adolf Ahonen. Vuonna 1917 elintarvikelautakunnassa istunut Kaarlo Saxman oli puolestaan teloitettu keväällä 1918. Kokeneempia sosiaalidemokraattisia kunnallisiveteraaneja 1920-luvun alun valtuustossa edustivat vuonna 1920 Härmän tavoin listan kärkipäästä valittu vuonna 1917 elintarvikelautakunnassa toiminut Juho Palonen sekä vuonna 1921 valtuustoon noussut sotaa edeltäneen ajan valtuutettu Frans Helenius. Kuten edellä tuli ilmi oli Härmällä puolestaan valtuustokokemusta Urjalan punaisen vallan aikana toimineeseen kunnanvaltuustoon osallistumisesta.²²⁹

²²⁶ VRO 50/95 Kaarle Oskari Härmä, KA; ”Luettelo pahimmista Urjalan vapaaehtoisista punakaartilaisista”. Valtiorikosoikeuden syyttäjistä, Tuusula-Uusikirkko, Urjala No 1-25, KA.

²²⁷ Urjalan TY:n ptk. 19.1., 4.5., 8.6. ja 2.11.1919. Urjalan TY, Kari Simolan hallussa.

²²⁸ *Urjalan Sanomat* 15.11.1919 ”Lista N:o 1”; *Urjalan Sanomat* 13.11.1920 ”Lista N:o”.

²²⁹ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 7.5., 4.6. ja 10.9.1917. Urjalan kunnanarkisto; *Urjalan Sanomat* 10.12.1921 ”

Honkolan työväenyhdistystä edustanut Palonen, kunnan länsireunalta Tursankankaan työväenyhdistyksen piiristä noussut Helenius sekä Huhdin työväenyhdistyksen ykkösmies Härmä muodostivat yhdessä Urjalan sosiaalidemokraattisen kunnallismiesten kärkijoukon. Härmä ja Helenius edustivat kunnallisjärjestöään myös Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattien piirikokouksessa. Vuonna 1922 Härmästä tuli kunnanvaltuuston varapuheenjohtaja ja neljä vuotta myöhemmin valtuuston puheenjohtaja, johon toimeen hänet valittiin useasti myös seuraavina vuosina. On vaikea sanoa varmasti, minkä vuoksi kolmikosta juuri Härmä valittiin valtuuston puheenjohtajaksi ja sosiaalidemokraattien ryhmän ykkösmieheksi. Todennäköisesti Huhdin työväenyhdistyksen vahva asema kunnallistoimikunnassa sekä Huhdin työväenyhdistyksen jäsenmäärän nousu sodassa pahasti kärsineen Honkolan työväenyhdistyksen jäsenmäärän ohi vaikuttivat valintaan. Härmällä oli myös siinä suhteessa kolmikosta parhaat edellytykset toimia kunnanvaltuustossa, koska hän asui kunnallisen päätöksenteon keskuksessa kirkonkylässä, toisin kuin selvästi syrjemmällä asuneet Palonen ja Helenius.²³⁰

Härmää voidaan hyvällä syyllä pitää työväenliikkeen ihanteet monessa suhteessa täyttäneenä järjestöjohtajana. Hän oli tunnollinen ja ahkera ja näyttää nauttineen laajaa arvostusta ja luottamusta koko Urjalan työväestön piirissä, mistä kertoo hänen asettamisensa useampana vuotena SDP:n listan kärkeen. Näiden piirteiden valossa Härmä vaikuttaa olleen Sami Suodenjoen väitöskirjassaan tarkasteleman suutari Vihtori Lindholmin täysi vastakohta. 1900-luvun ensimmäisinä vuosina työväenliikkeen toimintaan tempautuneen Lindholmin voimakas innostus suoraan toimintaan sekä toisaalta yksityiselämään liittyvä häiriköinti asettivat miehen huonoon valoon paitsi poliittisten vastustajien myös omien piirissä. Härmän voidaankin katsoa monessa suhteessa muistuttavan enemmän fiktivistä aikalaistaan Väinö Linnan romaanitrilogian sosiaalidemokraattista paikallispoliitikkoa Janne Kivivuorta kuin Lindholmia, vaikka Härmä ei koskaan noussutkaan Kivivuoren tavoin eduskuntaan asti.²³¹

Toisaalta myös Lindholmin ja Härmän väliltä löytyy yhtäläisyyksiä. Molemmat olivat itseoppineita miehiä ja innokkaita kynäilijöitä. Lisäksi Lindholmin tavoin myös Härmää voidaan pitää ainakin tiettyssä mielessä paikallisen eliitin vallan kiistäjänä. Paikallinen suojeluskunta luonnehti Härmää vuonna 1918 luonteeltaan rauhalliseksi ja työteliääksi, jotka olivat yhtäläillä porvarillisissa piireissä kuin työväenliikkeen keskuudessa arvostettuja piirteitä, mutta toisaalta myös lakkoihin yllyttelijäk-

²³⁰ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 23.1.1922 ja 4.1.1926. Urjalan kotiseutuarkisto; Juha Palosesta tarkemmin katso Takunen 2010, 51–52, 71–74, 111–113. Frans Heleniuksesta katso Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus 1936. Laatinut Anna-Liisa Sillanpää. Tursankankaan TY, TA.

²³¹ Suodenjoki 2010, passim; Linna 1959; Linna 1960; Linna 1961. Vaikka Linnan romaanitrilogiassa esiintyvä Janne Kivivuori oli lähtöisin Honkolaan vertautuvalta Pentinkulman torpparialueelta, muutti hän työväenjärjestötoiminnan myötä Laukeelaan vertautuvaan romaanin kirkonkylään.

si. Paikallisen isäntävallan ja porvarillisen arvomaailman kyseenalaistaminen ja haastaminen tulivat myös sodan jälkeen esiin muun muassa Härmän kirjoittamissa työväenlehden paikalliskirjeissä. Härmä kuului myös niiden urjalalaisten joukkoon, jotka erosivat kirkosta uuden uskonnonvapauslain myötä ja siirtyi siviilirekisteriin.²³² Myös tämä oli selvä kannanotto ”valkoisen Suomen” arvomaailmaa vastaan. Toisaalta kuten Suodenjoki huomauttaa, vuoden 1905 ”suurlakon jälkeen paikallisessa työväenliikkeessä asetettiin käytössä oleville kiistämisen keinoille entistä tiukemmat rajat”, ja juuri näiden rajojen puitteissa myös Härmä oikeaoppisesti toimi, edustaen 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulta lähtien paikallisessa työväenliikkeessä vähitellen syntyntä uudenlaista puoliammattimaista virkailija- ja poliittikotyyppiä.²³³

5.2 Työläisten ja pienviljelijöiden liike valtuustossa

Kuten edellä tuli ilmi, kunnallinen toiminta ei uusien kunnallislakien astuessa voimaan sisällissodan jälkeen ollut Urjalan työväenliikkeelle aivan uusia asia, vaan joitakin paikallisten työväenyhdistysten jäseniä oli ollut mukana valtuustossa jo ennen sotaa. Itse asiassa Urjalan työväenliikkeen aktiiveja oli ollut valtuustossa aina vuodesta 1907 alkaen, jolloin kunnassa toiminut vanhanmallinen kuntakokousjärjestelmä oli korvattu perustamalla kunnanvaltuusto. Työväenliikkeen mahdollisuudet saada edustajiaan valtuustoon olivat kuitenkin olleet rajalliset, koska äänioikeus oli sidoksissa tuloihin ja veronmaksukykyyn, jolloin pienituloiset kuntalaiset oli rajattu valtuuston valinnan ulkopuolelle. Työväestön vaikutusmahdollisuuksia rajanneesta vaalijärjestelmästä huolimatta vuoden 1907 jälkeen valtuustoon pääsi kuitenkin muun muassa Mellolan työväenyhdistystä edustanut Santeri Sipilä sekä Kehron työväenyhdistyksen johtohahmoihin kuulunut Erland Salmi.²³⁴

Vuonna 1917 työväenliikkeen vaatimusten voimistumisen myötä kunnan paikallisiin elintarvikelautakuntiin valittiin monia työväenliikkeen aktiiveja, muun muassa Huhdin työväenyhdistyksen aktiiveihin kuuluneet Kustaa Salonen ja Aadolf Ahonen, joista Ahonen päätyi edustajaksi myös kunnan työttömyyslautakuntaan. Punakaartin otettua kunta hallintaansa tammikuussa 1918 työväenliikkeen vaikutusvalta valtuustossa lisääntyi, vaikka toisaalta uuteen valtuustoon jäi myös porvarillisia edus-

²³² Urjalan rippikirjat 1921–1930, Laukeela, Urjalan kirkonarkisto. Härmä kirjoitti *Hämeen Kansaan* nimimerkillä, joten hänen omia kirjoituksiaan, ei voida yksiselitteisesti erottaa muiden urjalalaisten kirjeenvaihtajien kirjeistä. Ilmeisesti työväenlehden kirjeenvaihtajana toiminut Härmä oli ainakin yksi nimimerkkien ”Työmies” ja ”Kirves” taustalla Urjalasta kirjoittanut henkilö.

²³³ Suodenjoki 2010, 306. Kirkon ja valkoisen arvomaailman välisistä siteistä katso esim. Siironen 2011, 106–107, 243; Vasara 1998, 134–139.

²³⁴ Suodenjoki 2010, 265–268, 271–272.

tajia. Sisällissodan päätyttyä valkoisten voittoon, Urjalan valtuuston punaiset edustajat, kuten Erland Salmi ja Kustaa Salonen pidätettiin kaikista kunnallisista toimistaan, joita he eivät tietenkään olisi voineet muutenkaan tässä vaiheessa hoitaa, koska olivat joutuneet vankileireille. Samalla porvarillinen valtuusto julisti kaikki ”kapinaliikkeen aikana” tehdyt päätökset pätemättömiksi, lukuun ottamatta paria lainaa.²³⁵

Sosiaalidemokraatit eivät voineet osallistua Urjalassa syksyllä 1918 uusien kunnallislakien perusteella järjestettyihin vaaleihin, ja näin valitusta valtuustosta tulikin täysporvarillinen. Kuitenkin jo seuraavana syksynä järjestetyissä vaaleissa paikallisella työväenliikkeellä oli oma lista, jonka vaalimainoksessa julistettiin työväellä olevan ”ensi kertaa mahdollisuus saada äänensä kuuluwille kunnallisissa asioissa”. Kampanjassa kovaa kritiikkiä suunnattiin erityisesti porvarillisen valtuuston päätökselle myöntää 100 000 markkaa tukea paikalliselle suojeluskunnalle. Sosiaalidemokraatit saavuttivat vaaleissa hyvää menestystä, ja valtuuston valituista kymmenestä uudesta valtuutetusta kuusi oli paikallisen työväenliikkeen riveistä.²³⁶

Huhdin työväenyhdistys oli heti alusta asti vahvasti edustettuna uudella vaalijärjestelmällä valitussa valtuustossa, koska kuudesta sosiaalidemokraattien valtuutetusta kolme oli kyseisen työväenyhdistyksen jäseniä. Huhdin työväenyhdistyksen vahva edustus valtuustossa muodostaa selvän jatkumon vuodesta 1919 eteenpäin, ja niinpä vuonna 1933 kymmenestä sosiaalidemokraattisesta valtuutetusta kuusi oli Huhdin työväenyhdistyksen aktiiveja. Taustaltaan Urjalan sosiaalidemokraattiset valtuutetut olivat oikeastaan yksinomaan työläisiä ja pienviljelijöitä. Vuoden 1919 vaaleissa sosiaalidemokraateilla oli ehdokkaina 4 työläistä, 5 mäkitupalaista ja torpparia sekä 3 (palsta)tilallista. Muihin ryhmiin kuului ainoastaan yksi ehdokas, joka oli räätäli. Kuusi vuotta myöhemmin ehdokkaita oli huomattavasti enemmän, koska koko valtuusto valittiin kerrallaan toisin kuin vuonna 1919, mutta ammattijakauma oli kuitenkin pysynyt paljolti samanlaisena: 15 työläistä, 16 lohko/palstatilallista tai näiden poikaa tai tytärtä, sekä kaksi torpparia ja yksi torpparin poika. Lisäksi listalta löytyi neljä ammattimiestä tai käsityöläistä sekä kaksi ”vaimoa”.²³⁷

Naisten osuus sosiaalidemokraattien vaalilistoilla oli pieni, joissakin vaaleissa naisehdokkaita ei ollut lainkaan. Silloinkin kun naisehdokkaita listoilla oli, eivät he yleensä päässeet listojen kärkipai-

²³⁵ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 7.5. ja 10.9.1917 sekä 6.5.1918. Urjalan kunnanarkisto; VRYO 23598 Erland Salmi, VRYO 14769 Juho Kustaa Salonen, KA.

²³⁶ *Urjalan Sanomat* 29.11.1919 ”Waali-uurnille.”; *Hämeen Kansa* 29.11.1919 ”Waaliuurnille.”

²³⁷ *Urjalan Sanomat* 9.12.1933 ”Valtuustomiesvaalit kunnassamme”; Urjalan TY:n jäsenluettelo. Urjalan TY, TA; *Urjalan Sanomat* 15.11.1919 ”Lista N:o 1”; *Urjalan Sanomat* 14.11.1925 ”Kuulutus.”;

koille, joten heidän mahdollisuutensa tulla valituiksi olivat hyvin rajalliset. Poikkeuksen tästä säännöstä muodostivat vuoden 1919 kunnallisvaalit, joissa sosiaalidemokraattien listan toisena nimenä oli Huhdin työväenyhdistyksen johtokunnassa istuva Aino Salo sekä listan asiamiehenä niin ikään yhdistyksen johtokuntaan kuuluva Hanna Härmä.²³⁸ Kuten edellä tuli ilmi naisten asema oli työväenliikkeessä muutenkin voimakkaimmillaan juuri sisällissodan jälkeisenä vuonna, ja tämän jälkeen naisten rooli myös kunnallispolitiikassa heikkeni. Aino Salon lisäksi vuosina 1919–1933 vain kaksi naista valittiin valtuustoon sosiaalidemokraattien listoilta, eikä työväenliikettä edustaneista naisia ollut valtuustossa tähän aikaan missään vaiheessa samaan aikaan kahta enempää.²³⁹ Toisaalta naisten vähäinen rooli kunnallispolitiikassa ei ollut ominaista vain sosiaalidemokraateille, vaan myös porvarillisten ryhmien piirissä ehdokkaiksi valikoitui yleensä lähinnä miehiä. Tähän epäsuhtaan huomiota kiinnittänyt porvarillinen naisasianainen ihmettelikin *Urjalan Sanomissa* vuoden 1922 vaalien alla, kuinka lähes kuudenkymmenen ehdokkaan joukosta löytyi vain kaksi naisehdokasta.²⁴⁰

Urjalan työväenliike suuntasi kunnallisvaalikampanjansa samoille ryhmille, joista sen ehdokkaatkin oli rekrytoitu. Siinä missä jo 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen alusta alkaen työväenliikettä oli rakennettu työläisten ja torpparien liiton varaan, vaalittiin sotienvälisenä aikana ajatusta palkkatyöväen ja itsenäistyneiden torpparien liitosta, ja esimerkiksi vuonna 1933 Urjalan sosiaalidemokraattien lista olikin tätä aatetta kuvaavasti nimetty ”Sosialidemokraattisten työläisten ja pienviljelijöiden vaaliliitoksi”. Keskeisimpinä kunnallispolitiikan alaan kuuluvina kysymyksinä Urjalan työväenliikkeen näkökulmasta varsinkin kunnallisvaalien alla esiin nousivat vuosi toisensa jälkeen ennen kaikkea niin kutsuttu suojeluskuntarasisitus sekä verokysymys.²⁴¹

Suojeluskunnan rahoittaminen kunnan varoista ei noussut valtuustossa esille enää sen jälkeen, kun vuoden 1919 vaalien jälkeen täysporvarillinen valtuusto vaihtui, mutta paikallinen työväenliike nosti vaalikampanjoissaan kysymyksen esille monesti myöhemminkin, esittäen suojeluskuntarasisituksen poistamisen yhtenä pääsaavutuksistaan valtuustossa. Verokysymys edusti puolestaan jo vanhastaan työväenliikkeen esillä pitämiä teemoja. Sen sisältö tiivistettiin suhteessa sosiaalidemokraattien ta-

²³⁸ *Urjalan Sanomat* 15.11.1919 ”Lista N:o 1”; *Urjalan Sanomat* 13.12.1919 ”Kunnanvaltuutettujen ja tilintarkastajain”.

²³⁹ *Urjalan Sanomat* 11.12.1920 ”Urjalan kunnallisvaaleissa”; *Urjalan Sanomat* 8.12.1928 ”Kunnallisvaalit”; *Urjalan Sanomat* 9.12.1933 ”Valtuustomiesvaalit kunnassamme.” Aino Salon lisäksi valtuustoon valittiin sosiaalidemokraattien listalta vuonna 1920 Maiju Lehtonen. Vuosina 1928 ja 1933 valituissa valtuustoissa sosiaalidemokraattisia naisvaltuutettuja edusti puolestaan Mandi Järvi.

²⁴⁰ *Urjalan Sanomat* 2.12.1923 ”Naiset vaaleihin!”

²⁴¹ Suojeluskuntakysymyksestä Urjalan sosiaalidemokraattien kampanjateemana katso luku 4.2. Verokysymyksestä esim. *Hämeen Kansa* 23.12.1922 ”Urjalasta.” (Työmies); *Hämeen Kansa* 27.3.1923 ”Kunnalliswerotus Urjalassa.” (Werotettu); *Hämeen Kansa* 1.12.1928 ”Urjalalaiset.”; *Hämeen Kansa* 10.4.1931 ”Urjalasta”.

voitteisiin vuoden 1928 vaalimainoksessa siihen, että ”varat kootaan kunkin maksukyvyn mukaan ja käytetään kunnan taloudellisen ja sivistyksellisen aseman kohottamiseksi kaikkien hyödyksi”.²⁴² Muita työväenliikkeen esiin painottamia asioita olivat niin ikään jo työväenliikkeen varhaistoiminnasta tutut terveyden-, mielisairas- ja köyhäinhoidon kehittäminen. Keskeisenä kysymyksenä nähtiin myös vähävaraisten perheiden lasten koulunkäynnin avustaminen tarjoamalla kansakoululaisille ilmaiset opetusvälineet. Koulutarpeiden kustantamisen kunnan varoista oli työväenliike yhdessä Urjalan opettajayhdistyksen kanssa ajanut läpi jo suurlakkoa seuranneena vuonna, vaikka tässä vaiheessa työväenliike oli kyennyt vaikuttamaan kuntakokoukseen ainoastaan ulkoapäin.²⁴³

Kunnallisvaalimainoksissaan ja urjalalaisten aktiivien työväenlehteen lähettämässä paikalliskirjeissä paikallinen työväenliike esitti itsensä ensisijaisesti paikkakunnan työläisten ja köyhälistön etujen ajajana, vastakohtana kunnan porvarillisille kunnallismiehille, joiden väitettiin puolestaan vaalivan vain omistavan luokan etuja. Kun valtuustossa oli edustettuna näin ollen sekä Urjalan työläiset että heihin sosiaalidemokraattien ajattelutavan mukaan viimekädessä täysin verrattavissa olosuhteissa elävät pienviljelijät, ja vastapuolella taas kunnan varakkaampi väki, edusti valtuusto täten periaatteessa koko kunnan väestöä. Toisaalta paikallinen työväenliike korosti vaalikampanjoissaan sitä, kuinka valtuuston voimasuhteet eivät kuitenkaan vastanneet kunnan väestöllisiä oloja, kun sosiaalidemokraattien enemmistö pysyi melko niukkana huolimatta siitä, että he edustivat oman näkemyksensä mukaan vähintään kahta kolmasosaa väestöstä.²⁴⁴

Jarmo Peltola on väitöskirjansa *Lama työläiskaupungissa* kunnallispolitiikkaa käsittelevässä osassa esittänyt Tampereen sosiaalidemokraattien ihanteena olleen työläisten johtama kaupunki, jonka ulkomaisena esikuvana oli *Hämeen Kansassakin* ihailua osakseen saanut hyvinvoiva ja demokraattinen ”punainen Wien”.²⁴⁵ Peltolan mukaan Tampereen ”[s]osiaalidemokraatit uskoivat...toteuttavansa ’punaisen Wienin’ mallia, jossa vallan saavuttaneet sosialistit näkivät sosialismin toteuttamisen mahdollisena vähitellen kapitalismin sisältä käsin”.²⁴⁶ Vastaavanlaisia sosiaalidemokraattien kunnallisen toiminnan esikuviksi sopivia paikkoja saattoi olla Etelä-Hämeestäkin, ja *Hämeen Kansa* löysikin ”punaisen Wienin” eräänlaiseksi paikalliseksi vastineeksi ”punaisen Janakkalan”, jossa hyvin vahvan sosiaalidemokraattisen enemmistön turvin oli saatu aikaan työväenleh-

²⁴² *Hämeen Kansa* 1.12.1928 ”Urjalalaiset!”

²⁴³ *Hämeen Kansa* 27.11.1920 ”Pakinaa Urjalasta.” (Työmies); *Hämeen Kansa* 29.11.1928 ”Valitsijoille Urjalasta.”; *Hämeen Kansa* 5.10.1922 ”Urjalasta.”; 27.1.1923 ”Urjalasta.” (Työmies). Vrt. Suodenjoki 2010, 266–267.

²⁴⁴ *Hämeen Kansa* 26.11.1921 ”Nouse köyhä kansa Urjalassa.”; *Urjalan Sanomat* 3.12.1921 ”Waaliiin Urjalan työläiset!”

²⁴⁵ *Hämeen Kansa* 4.12.1931 ”Wienin kunnallishallinnon salossa liehuu sosialismin punalippu.” Peltola 2008, 25, 37, 323–325.

²⁴⁶ Peltola 2008, 25.

den mukaan huomattavia saavutuksia. Urjalan työväenaktiivien lähettämässä paikalliskirjeissä kunnallispolitiikkaa ei sen sijaan useinkaan nähty yhtä valoisissa merkeissä, vaan usein se esiintyi enemmänkin jatkuvana selviytymiskamppailuna, jossa jokaisissa vaaleissa työväen kaikki aiemmatkin saavutukset olivat vaarassa niukan enemmistön menettämisen uhan myötä.²⁴⁷

Urjalan sosiaalidemokraattivaltuutettujen työväenlehteen lähettämistä kirjeistä käy ilmi myös paikallistasolta työläisäänestäjien parista noussut turhautuminen äänestämiseen sekä syytökset siitä, etteivät sosiaalidemokraatit olleet saaneet valtuustossa mitään aikaan.²⁴⁸ Vuoden 1924 vaalien alla joku Urjalan työväenliikkeen kunnallismiehistä, mahdollisesti Härmä, joutui itsekkin myöntämään, etteivät työväenedustajat olleet ”saaneet suurempia luomuksia aikaan”, vaikka olivatkin olleet enemmistönä, vaan verot olivat jopa nousseet. Äänestäjiä kuitenkin muistutettiin siitä, että ”omistava luokka” oli valtaa pitäessään järjestänyt olot mieleisikseen, joten niiden korjaaminen ei onnistunut hetkessä.²⁴⁹ Porvareiden kritisointiin keskittyneen negatiivisen kampanjoinnin ohella, Urjalan sosiaalidemokraatit saattoivat kuitenkin esittää kunnallisina saavutuksinaan suojeluskuntarasituksen lopettamisen sekä paikallista sosiaalipolitiikkaa kehittäneet uudistukset. Paikallisen työväen luottamus sosiaalidemokraattien kykyyn hoitaa kunnan asioita säilyikin, ja näin ollen SDP:n sai Urjalassa kaikissa vaaleissa vuosina 1919–1933 yksinkertaisen enemmistön valituista valtuutetuista.²⁵⁰

5.3 Valtuustoryhmien vastakkaisuus ja sen rajat

Työväenliike saavutti vuoden 1919 jälkeen enemmistön Urjalan kunnanvaltuustossa vähitellen, koska kaikkia valtuutettuja ei valittu aluksi kerralla, vaan joka vuosi valtuutetuista vaihdettiin kolmasosa. Näin ollen ehtivät sosiaalidemokraatit olla aluksi vähemmistöryhmänä, ja tilanne muistuttiinkin vuoden 1919 vaalien jälkeen osittain sisällissotaa edeltänyttä tilannetta. Kuitenkin jo 1920-luvun ensimmäisen puoliskon aikana työväenliike saavutti valtuustossa enemmistön. *Hämeen Kansaan* näihin aikoihin kirjoittanut urjalalainen työläisvaltuutettu, joka käytti nimimerkkejä ”Työläinen” ja ”Työmies” koki porvarien suhtautuvan ”kylmäkiskoisesti” valtuuston päätöksiin, menet-

²⁴⁷ *Hämeen Kansa* 5.12.1933 ”Piirteitä Janakkalan kunnan pyrinnoista.” Urjalalaisten tulkinnoista esim. *Hämeen Kansa* 2.12.1922 ”Onko Urjalan köyhälistö walweilla.” *Hämeen Kansa* 17.11.1925 ”Urjala” (Kirves); *Hämeen Kansa* 21.11.1930 ”Urjalan työläiset ja pienviljelijät.” (Piste).

²⁴⁸ *Hämeen Kansa* 27.10.1923 ”Urjalasta.” (Työläinen); 29.11.1924 ”Urjalan työläiset valveille.”; 17.11.1925 ”Urjala.” (Kirves).

²⁴⁹ *Hämeen Kansa* 27.11.1924 ”Urjalan työläisten vaaleihin.”

²⁵⁰ *Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIX b*, Kunnallisvaalit 1, Vuosina 1921–1928; *Urjalan Sanomat* 13.12.1930 ”Kunnallisvaalit.”; *Urjalan Sanomat* 9.12.1933 ”Valtuusmiesvaalit kunnassamme.”

tyään aiemman enemmistönsä.²⁵¹ Kirjoittaja luonnehti porvareiden ja työläisten suhteita valtuustossa seuraavasti:

Kun silmäilee vuoden varrella tapahtu[m]ia kunnallisella alalla, varsinkin valtuuston kokouksia, niin huomaa helposti, että toiminta työläis- ja porvarivaltuutettujen välillä ei ole ollut sopusuhtaista...Nyt kun työväki on ruvennut osaaottamaan kunnalliseen toimintaan...niin on havaittavissa, että n.s. mahtimiehet jättävät eronpyyntöjä lautakuntain jäsenyydestä. He eivät näet voi olla yhteistoiminnassa työmiesten kanssa, onhan se heidän arvolleen sopimatonta.²⁵²

Edellisen kirjoituksen laatija oli mahdollisesti Härmä tai vaihtoehtoisesti joku muu Urjalan sosiaalidemokraattivaltuutetuista. Paikalliskirjeessä kuvattu porvarillisten valtuutettujen työväenliikkeen kunnallispolitiikkaa kohtaan tuntema epäluulo ei ollut tähän aikaan muutenkaan mikään poikkeuksellinen ilmiö. Itsekin Tampereen kunnallispolitiikassa toiminut, edistyspuolueeseen lukeutunut K.V. Kaukovalta huomauttikin *Hämeen läänin historiassa* vuonna 1931 kuvatessaan sisällissodan jälkeistä kunnallispolitiikkaa, että ”[m]onet vanhoilliset pelkäsivät kovin yleisen äänioikeuden saatavan kuntien asiat retuperälle, eritoten niissä kunnissa, joissa sosialistit saivat enemmistön”.²⁵³ Urjalalaisvaltuutetun näkemykselle siitä, kuinka valtuustossa päätöksistä jouduttiin äänestämään, löytyy tukea Urjalan valtuuston pöytäkirjoista: monissa kysymyksissä asetelma näyttää olleen melko yksiselitteisesti porvarit vastaan sosialistit. Esimerkiksi keskeisenä kysymyksenä pidetty verokysymys, tarkemmin sanoen verovapaan tulon alaraja, johti tiukkoihin äänestyksiin tilanteessa, jossa sosiaalidemokraatit nousivat enemmistöasemaan.²⁵⁴

Selvä jako oikeistoon ja vasemmistoon korostui myös kunnallisvaaleissa, joissa vastakkain olivat toisaalta sosiaalidemokraattien listat ja toisaalta yhteisen vaaliliiton muodostaneiden porvarillisten puolueiden listat. Jonkin verran tätä asetelmaa kuitenkin hämmensi vuonna 1924 kunnallispolitiikkaan mukaan tullut pienviljelijäliike, joka sai listoiltaan ensimmäisissä vaaleissaan neljä edustajaa läpi. Sosiaalidemokraatit pitivät pienviljelijäliikettä kilpailijanaan, ja suhtautuivat siihen alusta alkaen varauksellisesti, todeten äänten menevän sitä äänestäessä ”hukkaan tai hyödyttävän porvareita”. Työväenliikkeen perusideologian mukaan pienviljelijöitä kehoitettiin äänestämään sosiaalidemokraattien pienviljelijälistaa, joka oli vaaliliitossa palkkatyöläisten listan kanssa, ja näiden ryhmien intressien korostettiin yleisemminkin olevan yhteiset.²⁵⁵ Pienviljelijöiden saatua edustajiaan val-

²⁵¹ *Hämeen Kansa* 1.4.1922 ”Urjalasta” (Työläinen); *Hämeen Kansa* 23.12.1922 ”Urjalasta” (Työmies).

²⁵² *Hämeen Kansa* 23.12.1922, ”Urjala” (Työläinen).

²⁵³ Kaukovalta 1931, 1486.

²⁵⁴ Urjalan kunnanvaltuuston ptk:t 13.2., 4.9. ja 28.12.1922. Urjalan kunnanarkisto.

²⁵⁵ *Hämeen Kansa* 9.11.1924 ”Vaalivalmistelut Urjalassa.” Pienviljelijöiden ja työläisten intressien yhteneväisyyden korostamisesta SDP:n piirissä katso myös esim. *Hämeen Kansa* 30.6.1927 ”Urjala, Humppila, Jokioinen.” (Jalmari Kankaanpää).

tuustoon sosiaalidemokraatit syyttivät näitä porvarillisten kanssa äänestämisestä, ja vuoden 1930 vaaleissa pienviljelijät liittyivätkin lapuanliikkeen yleisporvarillisessa hengessä muodostettuun Urjalan porvarilliseen vaaliliittoon itsenäisenä ryhmänä.²⁵⁶

Huolimatta siitä, että Urjalan kunnanvaltuustossa vallitsi kiistämättä vahva vastakkainasettelu sosiaalidemokraattien ja porvarien välillä, ei erimielisyys ulottunut läheskään kaikkiin kysymyksiin. Näyttää siltä, että esimerkiksi huomattavan osan kaikista kunnanvaltuuston tekemistä päätöksistä käsittäneet kansakoulujen kunnostusta ja kunnan omistamaa Uotilan tilaa koskeissa asioissa työläisedustajat ja porvarilliset valtuutetut pääsivät kohtuullisen hyvin yhteisymmärrykseen. Myöskään kaikki äänestykset eivät näytä noudattaneen selviä ideologisia jakolinjoja. Joissakin tapauksissa päätöksistä jouduttiin äänestämään kahden tai kolmen valtuutetun asetuttua vastahankaan. Tällaisia kysymyksistä voidaan mainita esimerkkinä vaikkapa vuoden 1926 lopulla esillä olleet kysymykset kunnan kirjurin palkankorotuksesta sekä sähkövalojen laittamisesta Honkolan kansakoululle, joita molempia esityksiä asettui vastustamaan ainoastaan kolme edustajaa.²⁵⁷ Lähtökohtaisesti melko mustavalkoiseen kuvaan toi uusia värisävyjä myös silloin tällöin tapahtunut sosiaalidemokraattisten edustajien lipsuminen ryhmäkurista, joka aiheutti jännitteitä ryhmän sisälle. Sosiaalidemokraattien niukka enemmistö olikin vaarassa heti jos pari työläisedustajaa ei noudattanut ryhmäkuria tai estyi saapumasta kokoukseen. Näin ollen sosiaalidemokraattien työläisryhmän enemmistö ei ollut käytännössä niin selvä, kuin mitä se vaalitulosten perusteella saattoi välillä näyttää.²⁵⁸

Kunnanvaltuuston oikeiston ja vasemmiston vastakkaisuuden suhteellisuutta kuvaa myös se, kuinka kunnanvaltuuston puheenjohtajasta ja varapuheenjohtajasta saatettiin toisinaan päästä melko lailla yhteisymmärrykseen. Esimerkiksi vuonna 1922 alussa punnusten ollessa valtuustossa melko lailla tasan, oli enemmistö sosiaalidemokraateistakin valmiita äänestämään puoluetalustaan porvarillista kunnallismiestä valtuustonpuheenjohtajan virkaan, ja puolestaan porvarillinen puoli valtuustosta antamaan tukensa Oskari Härmän valinnalle varapuheenjohtajan tehtävään.²⁵⁹ Härmän valintaa valtuuston puheenjohtajaksi kannattivat yleensä vain valtuuston sosiaalidemokraatit, mutta joinakin vuosina henkilövalinnoissa saavutettiin niin laaja konsensus, että valtuuston voimasuhteita vastaan sosiaalidemokraatin valinta valtuuston puheenjohtajaksi ja porvarin valinta varapuheenjohtajak-

²⁵⁶ *Hämeen Kansa* 15.11.1928 ”Pienviljelijät ja kunnallisvaalit Urjalassa; *Hämeen Kansa* 25.10.1930 ”Urjalassa valmistaudutaan kunnallisvaaleihin.”

²⁵⁷ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 1.11. ja 13.12.1926. Urjalan kunnanarkisto.

²⁵⁸ Ryhmäkurin rikkomisesta sosiaalidemokraattien valtuustoryhmässä katso esim. *Hämeen Kansa* 1.3.1923 ”Wastinetta työläiswalitsijalle” (Sos.-dem. waltuustoryhmän pj.). Poissaolojen tuottamista ongelmista katso esim. *Hämeen Kansa* 5.10.1922 ”Urjala.”

²⁵⁹ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 23.1.1922. Urjalan kunnanarkisto.

si sai lähes yksimielisen tuen molemmin puolin. Näin kävi esimerkiksi vuoden 1930 ensimmäisessä kokouksessa, jossa Härmä valittiin puheenjohtajaksi lähes yksimielisesti työväenlehdessä tavallista sopuisammaksi kuvaillussa kokouksessa. Seuraavana vuonna lapualaishenki ja tiukka vaalikamppailu olivat kuitenkin taas saattaneet valtuustoryhmät niin vahvasti vastakkain, että Härmä valittiin puheenjohtajaksi vasta äärimmäisen täpärän äänestyksen jälkeen.²⁶⁰

5.4 Työväenliikkeen sisäiset ristiriidat

Ensimmäistä kertaa sisällissodan jälkeen poikkeuksellisessa tilanteessa vuonna 1919 kokoontuneeseen Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattien piirikokoukseen Urjalan työväenyhdistykset lähettivät valkoisten vangitsemiset välttäneen Vihtori Niemelän, joka oli lähtöisin melko hyvin jaloilleen päässeestä Huhdin työväenyhdistyksestä. Seuraavana vuonna toimi siirtyi kuitenkin toisille miehille, joista erityisesti Tursankaankaan työväenyhdistyksen johtohahmoihin kuulunut ja Urjalan työväenyhdistyksiä piirikokouksessa ennen sotaa edustanut Frans Helenius istui kokouksessa 1920-luvun ensimmäisellä puoliskolla aktiivisesti. Vuonna 1924 Heleniuksen ohella kokousedustajaksi äänestettiin myös toinen Urjalan johtavista työväenaktiiveista, kun Oskari Härmä valittiin toiseksi urjalalaisten edustajaksi. Härmä toimi tehtävässä tämän jälkeen useampaan otteeseen, ja vuoden 1920-luvun puolenvälin jälkeen myös muut Urjalan työväenjärjestöjä piirikokouksessa edustaneet henkilöt, nuoremman polven aktiiveihin kuuluneet Lauri Virttamo ja Yrjö Kangasaho, tulivat Huhdin työväenyhdistyksen piiristä.²⁶¹

Urjalalaiset edustajat näyttävät piirikokouksen pöytäkirjojen perusteella pitäneen kokouksissa matalaa profiilia, eivätkä käyttäneet liiemmälti puheenvuoroja. Toisaalta kokouksissa nousivat ehkä yleisemminkin vahvimmin esille puolueen paikalliset, laajemmin tunnetut kärkimiehet, kuten piirin kansanedustajat. Urjalan sosiaalidemokraatit saivat kuitenkin 1920-luvun loppupuolella kokouksessa paljonkin huomiota osakseen, tosin urjalalaisten työväenaktiivien kannalta äärimmäisen kielteisessä mielessä. Urjalalaisten työväenvaltuutettujen toiminta kunnan ilmoitusten julkaisukanavien suhteen johti pitkittyneeseen ja laajat mittasuhteet saavuttaneeseen ristiriitaan, joka asetti koko Urjalan sosiaalidemokraattien toiminnan kielteiseen valoon SDP:n piirijohdon silmissä ja puolestaan Urjalassa myrkytti sosiaalidemokraattisten kunnanvaltuutettujen sisäisiä suhteita. Kiistan lähempi

²⁶⁰ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 20.1.1930 ja 12.1.1931, Urjalan kotiseutuarkisto; *Hämeen Kansa* 23.1.1930 ”Valtuustopakinaa Urjalasta.” (Tähystäjä); *Hämeen Kansa* 22.1.1931 ”Valtuustopakinaa Urjalasta.” (Tähystäjä).

²⁶¹ Ptk:t Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos. dem. piirijärjestön vuosikokouksesta vuosilta 1919–1933. Hämeen Et. Ptk:t, TA.

tarkastelu avaakin täten mielenkiintoisen näkökulman paikallisen työväenliikkeen sisäisiin ristiriitoihin.

Kyseinen tapahtumaketju sai alkunsa Urjalan kunnanvaltuuston vuoden 1927 ensimmäisessä kokouksessa tehdystä päätöksestä, jonka mukaan kunnalliset ilmoitukset julkaistaan ainoastaan *Urjalan Sanomissa*, vaikka edellisenä vuonna sosiaalidemokraattisten valtuutettujen läpi ajaman päätöksen mukaan ilmoitukset oli julkaistava myös työväenlehti *Hämeen Kansassa*. Edellisen vuoden käytäntöä ilmoitusasiassa ei kuitenkaan ollut valmis kannattamaan enää edes sosiaalidemokraattien ryhmän enemmistö, vaan päätös ilmoittaa vain *Urjalan Sanomissa* meni läpi äänin 15–3, ainoastaan Härmän ja kahden muun valtuutetun äänestäessä työväenlehdessä ilmoittamisen puolesta, samalla kun neljä työläisvaltuutettua äänesti porvarien rinnalla, neljän pidättäytyi kokonaan pitäessään kysymystä merkityksettömänä, ja yksi valtuutettu poistui ennen äänestystä. Työväenlehdessä julkaisemista vastaan äänestäneitten työväenvaltuutettujen kärjessä olivat Honkolan työväenyhdistyksen Juho Palonen ja Tursankankaan työväenyhdistyksen Frans Helenius, joita voidaan Härmän ohella pitää kunnan johtavina sosiaalidemokraattisina järjestöaktiiveina.²⁶²

Sosiaalidemokraattienemmistöisessä kunnanvaltuustossa tehty päätös pantiin merkille *Hämeen Kansassa*, ja lehden reaktio oli nopea ja raju. Kolme päivää kokouksen jälkeen lehdessä julkaistussa kirjoituksessa Urjalan sosiaalidemokraattinen valtuustoryhmä sai osakseen suorastaan murskaavaa kritiikkiä. Työväenlehti meni jopa niin pitkälle, että kirjoitti työväenliikkeen johdon joutuneen Urjalassa ”vääriin käsiin, jotka pyrkivät järjestelmällisesti vierottamaan työväen pois omasta asiastaan”.²⁶³ Myöhemmin samassa kuussa Härmä kirjoitti omissa nimissään julkaisemansa vastineen, jossa kertoi valtuuston päätöksen johtuneen siitä, että osa valtuutetuista lipsui ryhmän yhteisestä päätöksestä. Härmä kuitenkin katsoi *Hämeen Kansan* anteeksiantamattomilla syytöksillään häväisseen kokonaisuudessaan Urjalan työväen luottamusmiehet ja näin ollen tehneen työväenliikkeelle kunnassa ”karhunpalveluksen [...] joka ei lähiaikoina ole korjattavissa”.²⁶⁴

Seuraavaksi urjalalaisten sosiaalidemokraattien edesottamuksia ilmoitusasiassa käsiteltiin huhtikuussa järjestetyssä Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattien piirikokouksessa. Vaikka asiasta syntynyt kohu saattaa tuntua myrskyltä vesilasissa, olivat sen taustalla työväenliikkeen laajemmat ongelmat,

²⁶² Urjalan kunnanvaltuuston ptk:t 4.1.1926 ja 10.1.1927, Urjalan kunnanarkisto; *Hämeen Kansa* 20.1.1927 ”Yleisöltä: Onko Urjalan kunnanvaltuustossa työväellä edustajia.”

²⁶³ *Hämeen Kansa* 13.1.1927 ”Onko Urjalan kunnanvaltuustossa työväellä edustajia.” Aihetta käsitteli samansävyisesti myös kirjoitus *Hämeen Kansa* 18.1.1927 ”Anarkiaa työväen kunnallisessa toiminnassa.”

²⁶⁴ *Hämeen Kansa* 20.1.1927 ”Yleisöltä: Onko Urjalan kunnanvaltuustossa työväellä edustajia.”

ennen kaikkea se, että SDP:n taholta nähtiin porvarillisten tai ainakin sellaisiksi katsottujen paikallislehtien levikin työväestön keskuudessa kohoavan työväenlehtien kustannuksella. *Hämeen Kansassa* painotettiin vahvasti työväenlehtien merkitystä, ja varsinkin 1920-luvun toisella puoliskolla, jolloin työväenyhdistysten jäsenmäärä oli yleisesti laskusuunnassa, asialla katsottiin olevan niin Urjalassa kuin muuallakin yhteys porvarillisten lehtien levikin kasvuun.²⁶⁵ Myös Urjalan sosiaalidemokraatit olivat pyrkineet heikentämään *Urjalan Sanomien* vaikutusvaltaan kunnassaan, ja tähän oli ilmeisesti tähdännyt esimerkiksi työläisvaltuutettujen esitys viikoittain ilmestyvän ”Urjalankunta”-lehden perustamiseksi. Toisaalta urjalalaiset työväenaktivit olivat kuitenkin valmiita tunnustamaan paikalliset realiteetit ja aktiivisesti julkaisemaan iltama- ja muita mainoksia paikallislehdessä tavoittaakseen lehteä lukevat työläiset ja pienviljelijät.²⁶⁶

Toinen mielenkiintoinen näkemys kiistan syihin tuli esiin alun perin urjalalaislähtöisen, useampaan otteeseen kansanedustajanakin toimineen Otto Toivosen piirikokouksessa esittämässä näkemyksessä, jonka mukaan Urjalan sosiaalidemokraattien toiminnan taustalla vaikutti se, että ”porvarillinen pienviljelijöiden osasto” oli Urjalassa saanut ”pelotelluksi sosialidemokraatit niin, etteivät nämä uskalla oikealla tavalla hoitaa kunnan asioita”.²⁶⁷ Vaikka Toivosen näkemys oli kärjistetty, hän saattoi olla ainakin osittain oikeilla jäljillä. Ilmoitusten poisjättämistä työväenlehdestä kannattaneet järjestöveteraanit Palonen ja Helenius olivat molemmat saaneet omistukseensa pientilan ja asuivat vanhoilla torpparilalueilla, joille oli syntynyt vuoden 1918 torpparilain myötä paljon uusia pientiloja. Niinpä molemmat tunsivat varmasti olevansa enemmän entisten torpparien edusmiehiä kuin esimerkiksi palkkatyöläisvaltaisen Huhdin työväenyhdistyksen johdossa istunut Härmä.

Vaikka torpparien itsenäisiksi pienviljelijöiksi muuttumisen taloudellinen merkitys ei välttämättä ollut aiempaan verrattuna kovin huomattava, sen psykologinen aspekti saattoi olla sitäkin keskeisempi: isäntien käskyvallasta vapautuminen nosti omanarvontuntoa ja vähensi sosiaalisen eriarvoisuuden kokemusta. Huolimatta siitä, että 1920-luvun SDP voimakkaasti vaali ajatusta työläisten ja pienviljelijöiden liitosta, arveli esimerkiksi puolueen maatalousasiantuntijoihin kuulunut Aatto Sirén, että osa vuokramiehistä itsenäisyyden saavutettuaan kuvittelee voivansa ”vapaasti määrätä suhteensa porvarilliseen yhteiskuntaan” ja äänestää tästä syystä porvarillisia puolueita.²⁶⁸ Myös Urjalan työväenliikkeen piirissä tämä ilmiö oli tunnistettu, ja kunnasta kirjoitettiin vuonna 1922:

²⁶⁵ *Hämeen Kansa* 1.3.1923 ”Porvarilehtien piirittämänä.”; *Hämeen Kansa* 3.8.1926 ”Työväen sanomalehdistön merkitys.”; *Hämeen Kansa* 1.3.1927 ”Matkapapin päiväkirjasta.”

²⁶⁶ Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 1.11.1926. Urjalan kunnanarkisto.

²⁶⁷ Ptk. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 17.–18.4.1927. Hämeen Et. Ptk:t, TA.

²⁶⁸ Siren 1924, 204–206; Stark 2006, 223–225.

Moni torppari, joka ennen on äänestänyt sosialidemokraatteja, ostettuansa torppansa itsenäiseksi on muuttunut porwarin hännäkannattajaksi siinä hurskaassa luulossa, että porwarit ajawat hänen asiaansa.²⁶⁹

Urjalan entisten torpparien keskuudessa ei tapahtunut ilmeisesti kuitenkaan mitään kovin suurta siirtymää pienviljelijäliikkeen riveihin, ja pienviljelijälistat kunnallisvaaleissa veivät ääniä lähinnä porvarillisilta ryhmiltä työväenliikkeen kannatuksen pysyessä pitkin 1920-lukua suurin piirtein ennallaan, toisin kuin toisin kuin esimerkiksi Alapuron tutkimassa Huittisissa, jossa siirtymä työväenliikkeen riveistä pienviljelijäliikkeen kannattajiksi oli kunnan entisillä torppariseuduilla hyvin voimakas. Yhtä kaikki pienviljelijäliikkeen mukaantulo Urjalan kunnallispolitiikkaan kuvastaa joka tapauksessa pienviljelijähengen voimistumista myös Urjalan vanhoilla torpparialueilla. Paikallista näkökulmaa korostanut pienviljelijähenkisyys osui hyvin yksiin Palosen ja Heleniuksen kysymyksessä omaksuman kannan kanssa, jossa korostui halu suosia oman kunnan lehteä ulkopaikkakuntalaisen kustannuksella sekä samalla säästää kunnan varoja minimoimalla ilmoituksista aiheutuvat kustannukset.²⁷⁰

Vastatessaan piirikokouksessa esitettyyn kritiikkiin Urjalan kunnallisjärjestön edustaja Virtamo totesi, ettei Palosta ja Heleniusta oltu erotettu, koska he olivat muuten työväen etujen puolustajia. Päätös kuvaa Urjalan kunnallisjärjestön haluttomuutta ottaa kovin jyrkkää linjaa kahta kunnan työväenliikkeen pitkäaikaista johtomiestä kohtaan. Molemmat olivatkin selvinneet ennen piirikokousta kokoontuneen kunnallisjärjestön antamilla nuhteilla. Seuraavana vuonna, kun Urjalan valtuusto äänesti asiasta uudelleen ja Palonen ja Helenius pitivät asiassa ryhmäkuria ja piirikokouksen linjaa uhmaavan kantansa, loppui kuitenkin myös Härmän kärsivällisyys, ja hän kieltäytyi olemasta loppuvuoden kunnallisvaaleissa samalla ehdokaslistalla kuin Palonen ja Helenius. Ilmoitusasiasta liikkeelle lähtenyt Urjalan työväenliikkeen ”kolmen suuren” välinen erimielisyys, johti lopulta siihen, että kolmikosta ainoastaan Härmä oli joulukuun 1928 kunnallisvaaleissa sosiaalidemokraattien listalla.²⁷¹

Vaaleissa Urjalan työväenliike onnistui kohusta huolimatta jopa yhdellä paikalla kasvattamaan ryhmänsä kokoa pienviljelijöiden vaaliliiton kustannuksella. Sosiaalidemokraattien tuore valtuustoryhmä ajoi vuoden 1929 alussa läpi päätöksen, jonka mukaan kunnan ilmoitukset julkaistaisiin jäl-

²⁶⁹ *Hämeen Kansa* 2.12.1922, ”Onko Urjalan köyhälistö walweilla.”

²⁷⁰ Pienviljelijäliikkeen kasvusta Huittisissa katso Alapuro 1995, 256–270. Pienviljelijäideologiasta Alapuro 1995, 267–270; Uljas 2012, 56–61.

²⁷¹ Ptk. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 17.–18.4.1927. Hämeen Et. Ptk:t, TA; Urjalan Sos.dem. kunnallistoimikunnan ptk. 10.4.1927 ja 28.9. ja 30.9.1928. Urjalan Sos.dem. kunnallisjärjestö, TA.

leen myös *Hämeen Kansassa*. Asiaan tuli kuitenkin jälleen muutos vuonna 1931, jolloin edellisvuonna valittu uusi valtuusto päätti sosiaalidemokraattien enemmistöstä huolimatta julkaista kunnalliset ilmoitukset ainoastaan *Urjalan Sanomissa*. Urjalasta työväenlehteen kirjoittanut aktiivi pohdiskeli työväenvaltuutettujen kallistuneen säästämiseen lehtiasiansa: ”Johtuiko muutos poliittisesta tilanteesta tai valtuuston jäsenten muutoksesta, mene ja tiedä. Sellaista on maailman meno.” Piiritoimikunta ei keväällä järjestetyssä kokouksessaan suhtautunut asiaan kuitenkaan yhtä tyynesti, vaan esitti mitä jyrkimmän paheksumisensa Urjalan sosiaalidemokraattien valtuustoryhmälle. Urjalan työläisvaltuutettuja vaadittiin myös ottamaan asia uudelleen esille valtuustossa ja vaatimaan ilmoitukset myös *Hämeen Kansa*an.²⁷²

Valtuustoryhmänsä menettelyä piirikokouksessa selittämään joutunut Härmä ei voinut muuta kuin todeta, ettei tulos tule muuttamaan, vaikka asia oli jälleen otettu esille piirikokouksessa. Hänen mukaansa valtuustoryhmässä oli kaksi jäsentä, jotka eivät olleet valmiita muuttamaan asiassa kantaansa, ja lisäksi vielä kolme jäsentä, jotka eivät kuuluneet edes puolueeseen. Härmän käyttämässä puheenvuorossa tulee hyvin esiin Urjalan kunnallistoimikunnan toiminnan realiteetit tilanteessa, jossa työväenyhdistysten jäsenmäärä oli merkittävästi laskenut ja useammassa kylässä toiminta kokonaan katkolla laman ja lapuanliikkeen puristuksessa. Urjalan työväenliikkeen johdon tärkein prioriteetti olikin säilyttää niukka enemmistönsä kunnanvaltuustossa vetoamalla mahdollisimman laajasti kunnan työväestöön ja pienviljelijöihin. Ehdokkaita pyrittiin saamaan eri puolilta kuntaa, ja järjestöjen jäsenmäärien ollessa poikkeuksellisen alhaalla aktiiveja ei riittänyt täyttämään ehdokaslistoja, vaan ehdokkaiksi jouduttiin hankkimaan työväenmielisiksi tunnettuja Urjalan työväenliikkeen ”liepeillä liikkujia”. Näin ollen käytännön tosiasia oli, että sosiaalidemokraattien valtuustoryhmän kaikki jäsenet eivät olleet puolueen jäseniä, vaikka Härmä puheenvuorossaan pitikin valitettavana tästä syntyneitä rikkinäisyyttä. Sosiaalidemokraattien listalle vaikeassa tilanteessa oli jälleen kelpuutettu myös Juho Palonen sekä Frans Helenius. Härmä puolestaan näyttää muuttaneen suhtautumistapaansa siihen suuntaan, että oli valmiimpi ottamaan vastaan piiritoimikunnan ja *Hämeen Kansan* moitteet, kuin vaarantaa oman ryhmänsä yhtenäisyys ja niukka enemmistö vaatimalla piirikokouksen linjan noudattamista ilmoitusasiassa.²⁷³

²⁷² Urjalan kunnanvaltuuston ptk. 10.1.1929 ja 12.1.1931, Urjalan kunnanarkisto; *Hämeen Kansa* 22.1.1931 ”Valtuustopakinaa Urjalasta.” (Tähystäjä); Ptk. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 23.–24.4.1931, Hämeen Et. Ptk:t, TA.

²⁷³ Ptk. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 23.–24.4.1931. Hämeen Et. Ptk:t, TA.

Piiritoimikunta ei kuitenkaan ollut valmis tinkimään linjastaan, vaan julkaisemassaan päätöksessä vaati, vedoten aikaisemman ilmoitusasiasta käydyin keskustelun myötä vuonna 1929 syntyneeseen päätökseen, että:

Urjalan sos.-dem. valtuustoryhmä tarkistaa kantansa ja että ne ryhmän jäsenet, jotka eivät piirikokouksen päätöksen mukaan kannattamaan ehdotusta ilmoitusten julkaisemisesta *Hämeen Kansassa*, on [...] erotettava puolueesta.²⁷⁴

Ankarasta päätöslauseestaan huolimatta piiritoimikunta vaikuttaa olleen kuitenkin valmiimpi käyttämään asiassa viimekädessä enemmänkin porkkanaa kuin keppiä. Näin ollen piiritoimikunta otti käytännön linjakseen Nastolan kunnallisjärjestön edustajan näkökohdan, jonka mukaan kunnallismiesten kehittämiseen ja kasvattamiseen tuli kiinnittää enemmän huomiota. Piiritoimikunta katsoi Urjalassa tarvittavan tätä kasvatustyötä, ja järjesti vuonna 1932 opintokurssit Tursankankaalla ja Huhdissa. Ratkaisu koituikin lopulta selvästi urjalalaisten työväenjärjestöjen eduksi, kun kurssit aktivoivat työväenyhdistyksiä tilanteessa, jossa niiden omat mahdollisuudet järjestää toimintaa olivat äärimmäisen rajalliset.²⁷⁵

²⁷⁴ Ptk. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 23.–24.4.1931. Hämeen Et. Ptk:t., TA.

²⁷⁵ Ptk. Hämeen Etel. Vaalipiirin Sos.dem. piirijärjestön vuosikokouksesta 23.–24.4.1931. Hämeen Et. Ptk:t., TA; *Hämeen Kansa* 18.2.1932, ”Kurssien päättäjäiset.”; *Hämeen Kansa* 13.10.1932, ”Opintokurssit Oitissa ja Urjalan Huhdissa.” (Sos.-dem. Piiritoimisto)

6. Johtopäätökset

Valkoisten sisällissodan loppuvaiheessa 25.4.1918 suorittama Urjalan valtaus oli kunnan porvarilliselle väestölle ollut punaisesta hirmuvallasta vapautumisen päivä, jonka muistoksi erityisesti Urjalan suojeluskunta myöhemmin vuosina vietti niin kutsuttua vapausjuhlaa. Hävinneellä puolella muistot huhtikuun lopun aikaisista ja niitä välittömästi seuranneista tapahtumista muodostuivat puolestaan hyvin toisenlaisiksi. Päälimmäisenä Urjalan työväestön mieliin kevään 1918 tapahtumista jäivät valkoisten suorittamat teloitukset, vankileirit sekä työväenliikkeen toiminnan lakkauttaminen, jonka näkyvimpänä ilmauksena oli työväentalojen takavarikointi.

Myös Urjalan vanhimmalle ja suurimpiin lukeutuvalle Huhdin työväenyhdistykselle vuosi 1918 oli mullistusten aikaa. Jo edellisen vuoden puolella alkanut voimansa tunnossa olleen työväestön liikehdintä oli kasvattanut huomattavasti yhdistyksen jäsenmäärää, vaikka toisaalta valta työväenliikkeen sisällä oli tammikuuhun 1918 tultaessa siirtynyt yhä vahvemmin työväenyhdistyksiltä ja Urjalan sosiaalidemokraattiselta kunnallistoimikunnalta Huhdin työväentalolla majailleelle punakaartil-le. Sisällissodan puhjettua tammikuun lopulla liittyi ehkä noin puolet työväenyhdistyksen jäsenistä punakaartiin, mukaan lukien selvä enemmistö työväenyhdistyksen johtokunnan miespuolisista jäsenistä, joista monet rekrytoitiin punakaartin esikuntaan ja punaisen hallinnon vastuutehtäviin. Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää, että valkoisten lähestyessä kuntaa huhtikuun lopulla, katsoivatkin monet yhdistyksen aktiiveista viisaimmaksi poistua kotikunnastaan ja liittyä punapakolaisiin päätyen kuitenkin lopulta valkoisten käsiin ja vankileireille.

Suomen sotasurmat -tietokannan mukaan sota vaati Urjalassa kaikkiaan 378 kuntalaisen hengen, ja myös Huhdin työväenyhdistys menetti sisällissodassa kaikkiaan yli 20 jäsentään kuolleina tai kadonneina. Tarkkaa lukua yhdistyksen jäsenmenetyksistä ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta jäsenluetteloiden kadottua sodan jälkiselvittelyjen yhteydessä saada selville tuolloin, sen enempää kuin nykyäänkään. Huolimatta siitä, että yhdistys menetti useita rivijäseniään, selvisi työväenyhdistyksen johto sodasta yllättävän pienin menetyksin: ainoastaan yksi vuoden 1918 alussa valitun johtokunnan jäsen menetti henkensä. Sodan perintönä monilla työväenyhdistyksen aktiiveilla ja rivijäsenillä oli kuitenkin valtiorikosoikeuden langettama tuomio. Punakaartilaisuus leimasi myös muuten vahvasti työväenyhdistystä, ja kaiken kaikkiaan yhdistyksessä vuosina 1919–1933 toimineista valtiorikosoikeudessa tuomittuja oli kaikista jäsenistä noin neljäsosa, miespuolisista jäsenistä kolmannes. Vuo-

den 1918 perintöön kuului myös työväenyhdistyksen kontolle jäänyt punakaartilta periytynyt suuri velka Urjalan meijeriosuuskunnalle.

Vuoden 1918 lopulla Huhdin työväenyhdistyksen toiminta käynnistyi punakaartista ja sodasta erillään pysytelleen ryhmän johdolla. Tämä vastaa myös SDP:n yleistä kehitystä, jota viitoitti punakaartin toimista jyrkästi irtisanoutuneen ja reformismia kannattaneen Väinö Tannerin asettuminen puolueen johtoon, samalla kun huomattava osa puolueen vanhasta kärkejoukosta ryhmittyi Neuvosto-Venäjällä perustetun SKP:n riveihin. Jakamattoman ”vanhan työväenliikkeen” aika päättyi. Tälle valtakunnallisella tasolla liikkuvissa tutkimuksissa ja yleisesityksissä korostuneelle murrokselle ei voida katsoa löytyvän kovin suoria yhtymäkohtia Huhdin paikallistasolta. Huolimatta siitä, että toiminta käynnistyi alun perin Urjalassakin osin uusin ja punakaartin toiminnasta ulkona pysytelleiden voimin, ja vanhaa johtokuntaa edustivat aluksi vain kaksi naista ja yksi mies, palasivat Oskari Härmän kaltaiset punakaartissa toimineet sotaa edeltäneen ajan järjestömiehet työväenyhdistyksen johtopaikoille hyvin pian vankileireiltä vapautumisensa jälkeen. Jatkumoa tietenkin edesauttoi työväenyhdistyksen johdon pelastuminen sodasta pienin tappion. Paikkakunnan työväestölle kesällä 1919 näkyvästi uudelleenjärjestäytyneen Huhdin työväenyhdistyksen toiminta näyttäytyikin pitkälti sisällissotaa edeltävän toiminnan jatkeena, jossa niin keskeiset järjestöaktiivit, liikkeen toimintamuodot, kuin taustalla vaikuttanut ideologiakin oli sama kuin aiemmin.

Sisällissodan jälkeisen työväenliikkeen toimintakenttää monin paikoin muuttaneen työväenliikkeen jakaantumisen sekä torpparivapautuksen aiheuttaman liikkeen sosiaalisen pohjan muutokset eivät näkyneet Huhdissa merkittävästi. Huhdin työväenyhdistys säilyi paikkakunnan muiden työväenjärjestöjen tavoin sosiaalidemokraattien hallussa paikallisten järjestöjohtajien seurattessa Etelä-Hämeen alueellisten johtomiesten esimerkkiä suuntakysymyksessä. Arvostettujen mielipidejohtajien tekemää valintaa eivät lähteneet kyseenalaistamaan myöskään rivijäsenet. Torpparivapautuksen vaikutukset, ennen kaikkea uusien pienviljelijöiden jättäytyminen pois työväenjärjestöjen toiminnasta samaan tapaan, kuin esimerkiksi Alapuron tarkastelemassa Huittisissa, ei puolestaan näkynyt Huhdin työväenyhdistyksen piirissä ensisijaisesti siitä syystä, että yhdistys oli ollut palkkatyöläisvaltainen jo toiminnan varhaisvaiheista lähtien, ja tässäkin asiassa jatkumo vanhaan säilyi voimakkaana. Kaiken kaikkiaan nämä Huhdin työväenyhdistyksen kehityksen erityispiirteet kuvaavatkin hyvin sitä, kuinka paikallistasoa ei voida nähdä suoraan valtakunnallisena tasona pienoiskoossa, vaan kuinka erilaiset ylätasoinen ilmiöt heijastuvat paikallistasolle hyvin eri tavoin riippuen paikallisista olosuhteista.

Kaikilta suomalaista työväenliikettä 1920-luvun alussa mullistaneilta tapahtumilta Huhdin työväenyhdistys ei kuitenkaan välttynyt. Vuoden 1919 nopeaa työväenliikkeen jäsenmäärän nousua seurasi jäsenmäärän romahdus myös Huhdissa. Jäsenmäärän laskua selittää ennen kaikkea innostuksen laantuminen tilanteessa, jossa valtakunnalliset, sen enempää kuin paikallisetkaan olosuhteet eivät tarjonneet mahdollisuuksia suurempiin yhteiskunnallisiin uudistuksiin. Huhdin ja paljolti koko Urjalan osalta 1920-luvun alussa tapahtuneen, hetkellistä innostusta seuranneen laskukauden voidaan katsoa vertautuvan selvästi aiempiin jäsenmäärän heilahteluihin esimerkiksi vuoden 1906 huippua seuranneeseen laskuun. 1920-luvulla ja 1930-luvun ensimmäisellä puoliskolla ei tapahtunutkaan oikeastaan mitään sellaista, mikä olisi laajemmin mobilisoinut Urjalan työväestöä järjestöihin. Työväestö ei kuitenkaan vieraantunut työväenpuolueesta, ja SDP säilyttikin asemansa Urjalan suurimpana puolueen koko 1920–1930-lukujen ajan. Huhdin työväenyhdistyksen jäsenmäärän uusi nousukausi koitti puolestaan 1930-luvun lopulla, kun kovin oikeistolaispaine oli helpottanut ja punamul-tahallitus tarjosi jälleen toivoa uudistuksista.

Entä minkälaiseksi muotoutui Huhdin työväenyhdistyksen suhde ympäröivään yhteisöön sodan jälkeen? Elikö hävinnyt puoli Peltolan sanoin ikään kuin miehityksen alaisena Urjalassa? Valkoisten toimintakieltoon asettaman Huhdin työväenyhdistyksen asema vakiintui vähitellen vuoden 1918 jälkeen. Kesällä 1919 työväenyhdistys sai talonsa takaisin. Samana vuonna sosiaalidemokraatit osallistuivat myös kunnallisvaaleihin, ja seuraavana vuonna valtuustoon nousi jo myös entisiä val-tiorikosoikeudessa tuomittuja punakaartilaisia. Vuonna 1923 ratkesi puolestaan työväenyhdistyksen toimintaa varjostanut ja työväenliikkeen oikeudellista asemaa määrittänyt kiista punakaartin velasta meijeriosuuskunnalle, kun korkein oikeus vapautti työväenyhdistyksen vastuusta kumoten kihlakunnanoikeuden ja hovioikeuden aiemmat päätökset. Päätös varmasti vahvisti paikallisen työväen sodan jälkiseuraamusten myötä horjunutta uskoa Suomen oikeusjärjestelmään.

Työväenyhdistyksen säilyminen sosiaalidemokraattisena varmasti vahvisti sen liikkumavaraa, ja voidaankin perustellusti olettaa, että SSTP:n alainen työväenyhdistys olisi varmasti joutunut paljon voimakkaamman paikallisen virkavallan ja suojeluskunnan harjoittaman kontrollin alaiseksi, minkä osoittaa *Hämeen Kansassa* uutisoitu kommunistisympatioita omaaviksi epäiltyjen Urjalan työläis-nuoriso-osastojen valvonta 1920-luvun alussa. Sodan voittajien harjoittama kontrollipolitiikka työväestöä kohtaan ei kuitenkaan Huhdissa yleisesti ottaen ollut samassa määrin mahdollista kuin esimerkiksi Nokian ja Mäntän kaltaisissa yhden tehtaan ympärille rakentuneissa yhteisöissä. Urjalan työväenliikkeen nousu vuoden 1918 lainsuojattomuudesta kunnanvaltuuston voimatekijäksi, on kuitenkin kaikkea muuta kuin yksiselitteinen menestystarina. Valkoinen hegemonia vaikutti myös

Urjalan työväestöön, ja vähensi innostusta osallistua järjestötoimintaan, jonka yleiset vaikutusmahdollisuudet koettiin vallitsevissa oloissa usein melko rajallisina. Erityisesti tämä näkyi lapuanliikkeen kaudella 1930-luvun alkuvuosina, jolloin oikeiston ulkoparlamentaarisien liikehännän ja laman yhteisvaikutus painoi työväenyhdistyksen jäsenmäärän ennätys alas, ennen kaikkea työpaikan menettämisen pelon karkottaessa paikallista työväestöä järjestöistä. Näinä vuosina Urjalassa koko työväenjärjestötoiminnan sammumisen ehkäisi ainoastaan muutamien aktiivien tarmokkuus sekä Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattiselta piiritoimikunnalta tullut tuki.

Huhdin seudulla toimineiden järjestöjen joukossa voimakkain jakolinja kulki sisällissodan perintönä työväenyhdistyksen ja suojeluskunnan välillä. Kuten monilla muillakin paikkakunnilla, myös Huhdissa suojeluskuntalaisten vierailut työväentalolla kahtena sotaa seuranneena vuotena aiheuttivat myös avoimia selkkauksia. Urjalassa työväenliike kykeni kuitenkin myös tietynlaisiin vastatoimiin nostaessaan suojeluskunnan ja kunnanvaltuuston välisen yhteistyön keskeiseksi kunnallisvaaliteemakseen ja pitäessään huolen siitä, ettei kunta tukenut työväenliikkeen ”luokkakaartiksi” leimaamaa järjestöä. Jako työväenliikkeen ja porvarillisten piirien vastakkaisiin leireihin näkyi myös muun järjestötoiminnan jakautumisena. Esimerkiksi urheilua harrastettiin joko porvarillisessa Urjalan Urheilijoissa tai TUL:n alaisessa ”Taimessa”. Toisaalta tätä järjestökentän jakoa ei voida pelkistää vain sisällissodan tapahtumien vaikutukseen, vaan jako oli ollut olemassa jo ennen sotaa, joka oli lähinnä vahvistanut sitä. Myös sisällissodan jälkeisessä kunnallispolitiikassa blokkirajat SDP:n ja porvarillisten välillä olivat selvät. Pienviljelijäliike, jonka yhteiskunnallista välittäjäroolia myös Alapuro on korostanut, muodosti vuodesta 1924 lähtien kunnallispolitiikassa tietynlaisen keskustan, mutta lapualaiskaudella myös se ryhmittyi porvarilliseen blokkiin.

Jos suojeluskunta ja työväenyhdistys olivat yhteisön selvimmät vastapoolit, ylitettiin ristiriidat selkeimmin kirkonkylä Laukeelassa vuoden 1933 lopulla käynnistyneessä VPK-toiminnassa. Palokunnan luonnetta kuvaa hyvin kuinka sen perustamiseksi nimitetyssä nelimiehisessä väliaikaisessa toimikunnassa istui niin Huhdin työväenyhdistyksen silloinen varapuheenjohtaja ja kunnanvaltuuston sosiaalidemokraattinen puheenjohtaja Oskari Härmä kuin pankinjohtaja ja lapuanliikkeen paikallisjärjestön perustajajäsen pankinjohtaja Yrjö Poussa. Lisäksi myös kunnanvaltuuston käytännön työssä blokkirajat oli pakko ylittää, jotta kunnan asioita voitiin yleensä hoitaa. Sosiaalidemokraattien enemmistö valtuustossa oli tietenkin jo lähtökohtaisesti niin niukka, ettei sillä ollut mahdollisuusiakaan runnoa jyrkästi läpi omaa agendaansa. Ei ole ihme, että juuri kunnanvaltuustossa toimineiden työväenyhdistyksen aktiivien oli mahdollista ylittää poliittiset jakolinjat myös VPK:ssa, koska kuten myös Suodenjoki on pannut merkille, kunnanvaltuusto oli integroinut järjestäytynyttä työvä-

estöä paikalliseen vallankäyttöön ja yhteistyöhön isäntien ja virkamiesten kanssa jo valtuustojärjestelmän vuonna 1907 tapahtuneesta käyttöönotosta lähtien.

Työväenliikkeen paikallisiin olosuhteisiin sopeutumista ja realiteettien tunnustamista ilmensi myös työväenyhdistysten paikallislehti *Urjalan Sanomien* hyödyntäminen tapahtumistaan tiedottamisessa, vaikka lehteä pidettiin virallisesti porvarillisena. Toisaalta tiettyä ironiaa sisältyy siihen, että juuri tämä paikallislehden suosiminen johti sosiaalidemokraattisen kunnallisjärjestön ja Etelä-Hämeen sosiaalidemokraattisen piiritoimikunnan väliseen kiistaan. Asian voidaan samalla nähdä aiheuttaneen kitkaa sosiaalidemokraattien paikallisen, kunnan länsiosan entisiltä torpparialueilta nousseen ”pienviljelijäsiiven” sekä Huhdin työväenyhdistyksen ympärille keskittyneen ”palkkatyöläissiiven” välillä. Pragmaattinen ja paikalliset olosuhteet huomioiva Urjalan johtavien työväenaktiivien linja esti kuitenkin laajemman sisäisen hajaannuksen myös tässä asiassa, turvaten sosiaalidemokraattien perinteisen, palkkatyöväen ja itsenäistyneiden entisten torpparien liiton varaan rakentuneen enemmistöaseman paikallisella puoluekentällä.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Hämeen maakunta-arkisto (HMA), Hämeenlinna

Tammelan tuomiokunnan arkisto

Ca 2:75–76. Urjalan kihlakunnanoikeuden varsinaisiasiain pöytäkirjat 1919

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Korkeimman oikeuden arkisto

Korkeimman oikeuden päätökset ja tuomiot 1923

Urjalan Suojeluskunnan arkisto

Henkilökortisto

Urjalan Sk:n kurinpitolautekunnan pöytäkirja 1919–1935

Urjalan Sk:n pöytäkirja 1920–1944

Valtiorikosoikeuden (VRO) ja Valtiorikosylioikeuden (VRYO) aktit

Valtiorikosoikeuden syyttäjistön arkisto

Aå 462, Tuusula-Uusikirkko (Urjala)

Kansanperinteen arkisto, Musiikin tutkimuksen laitos, Tampereen Yliopisto

Y/11510/1981. Yrjö Kangasaho

Y/11516–11517/1981. Reino Lehtinen

Y/11524/1981. Paavo Pohjanen

Y/11522–11523/1981. Eino Kristeri

Y/11525/1981. Väinö Jokinen

Y/11527/1981. Anna Hakala

Kansan Arkisto (KANSA), Helsinki

Honkolan työväenyhdistys ”Voiman” arkisto

Pöytäkirjat 1917–1919

Urjalan Sosialistinen Yhdistys

”Hyvä työläistoveri!” -tiedote 1949

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Annulan TY:n arkisto

Jäsenluettelo 1922–1926

Pöytäkirjat 1922–1926

Kehron TY:n arkisto

Kehron TY:n 40-vuotishistoriikki 1946

Tursankankaan TY

Tursankankaan työväenyhdistyksen 30-vuotistoimintakertomus 1936

Työväen muistitietotoimikunnan kokoelma (TMT)

113:1698. Otto Toivonen

118:1769. Naimi Järvinen

118:1770 Hulda Johansson

124:1846. Lauri Mäkinen

Urjalan sos.dem. kunnallisjärjestö

Pöytäkirjat 1927–1929

Urjalan (Huhdin) sos.dem. työläisnuoriso-osasto Nuori Voima

Nuoren Voiman pöytäkirjat 1917–1929

Urjalan (Huhdin) TY:n arkisto

Urjalan työväenyhdistyksen 35-vuotishistoriikki 1937

Urjalan työväenyhdistyksen jäsenkirja 1919–1938

Urjalankylän työväenyhdistys Kipinän arkisto

Pöytäkirjat 1919–1933

Vuoden 1918 Arkisto

Lehtileikkeitä vuoden 1918 uhrien muistomerkeistä

Urjalan kirkonarkisto

Rikollisten luettelo 1901–1935

Rippikirjat 1921–1930, Laukeela.

Urjalan kotiseutuarkisto

Urjalan nuorisoseuran jäsenkirja 1895–1920

Urjalan nuorisoseuran pöytäkirja 1913–1927

Urjalan kunnanarkisto

Urjalan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1914–1933

Yksityiskokoelmat

Urjalan TY:n ptk:t 1918–1921, 1927–1933. Kari Simolan/Urjalan TY:n hallussa.

Urjalan TY:n asiakirjoja noin vuosilta 1919–1939. Kari Simolan/Urjalan TY:n hallussa.

LEHDET

Hämeen Kansa 1919–1933

Hämeen Voima 1916–1918

Urjalan Sanomat 1918–1933

PAINETUT LÄHTEET

Kivisalo, Väinö, *Työväenliike Etelä-Hämeessä 1906–1931: Muistojulkaisu 25-vuotistoiminnasta*. Osakeyhtiö Hämeen Kansan kirjapaino, Hämeenlinna 1931.

Kuoleman kentiltä: muistojulkaisu vuoden 1918 ajoilta, Hämeen eteläinen sos. -dem. piiritoimikunta, Hämeenlinna 1924.

Puoluetilasto 1899–1942, Sosialidemokraattinen puolue-toimikunta, Helsinki.

Siren, Aatto, ”Torpparilaki ja sosialidemokraattinen puolue”. Teoksessa *Sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta*. Sosialidemokraattinen puolue-toimikunta, Helsinki 1924.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIX, Vaalitulasto 8–17, eduskuntavaalit 1917–1933.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIX, Vaalitulasto 20, eduskuntavaalit vuosina 1939 ja 1945. Helsinki 1946.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXIX b, Kunnallisvaalit 1, Vuosina 1921–1928. Helsinki 1931.

Suomen virallinen tilasto (SVT) VI, Väestötilasto 55–80.

SÄHKÖISET LÄHTEET

Suomen sotasurmat 1914–1922, Urjala

[<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main>] Luettu 25.4.2013.

KIRJALLISUUS

Aatsinki, Ulla, ”Vasemmistolainen työväenliike ja vuosien 1917–1918 perintö”. Teoksessa Aatsinki, Ulla & Lampi, Mika & Peltola, Jarmo, *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela: Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944: Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press, Tampere 2007a.

Aatsinki, Ulla, ”Vasemmistolainen vaihtoehto”. Teoksessa Aatsinki, Ulla & Lampi, Mika & Peltola, Jarmo, *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela: Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944: Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press, Tampere 2007b.

Aatsinki, Ulla, *Tukkiliikkeestä kommunismiin: Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Akateeminen väitöskirja, Tampereen Yliopisto, Tampere 2009.

Alapuro, Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja jää, Helsinki 1995.

Alestalo, Matti, ”Työväenluokan maailmankuva ja työväenliike”. Teoksessa *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena*. Toim. Kuusi, Matti & Alapuro, Risto & Klinge, Matti. Otava, Helsinki 1977.

Arajärvi, Kirsti, *Urjalan historia II: Kunnalliselämän alkamisesta nykyaikaan*. Urjalan historiatoumikunta, Urjala 1975.

Elomaa, Hanna, ”Mikrohistoria johtolankojen jäljillä”. Teoksessa *Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen*. Toim. Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit. SKS, Helsinki 2001.

Haapala, Pertti, *Tehtaan valossa: Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133, Vastapaino ja Suomen Historiallinen Seura, Tampere ja Helsinki 1986.

Haapala, Pertti, ”Yhteiskunnallinen kompromissi”. Teoksessa *Sisällissodan Pikkujätkiläinen*. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY, Helsinki 2009.

Hakalehto, Ilkka, *Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918–1928*. WSOY, Helsinki 1966.

Hakalehto, Ilkka, ”Valtiolliset vaalit ja poliittiset puolueet”. Teoksessa *Hämeen historia IV: Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Kolmas nide*. Toim. Tuominen, Jorma & Koskimies Y.S., Hämeen Heimoliitto, Hämeenlinna 1979.

Hanski, Jari 2004, ”Pekkala, Eino”. Teoksessa *Suomen kansallisbiografia: osa 7: Negri-Pöysti*. Päätoim. Klinge, Matti. SKS, Helsinki 2006.

Hentilä, Seppo, *Suomen työläisurheilun historia 1: Työväen urheiluliitto 1919–1944*. Hämeenlinna 1982.

Hentilä, Seppo, ”Itsenäistymisestä jatkosodan päättymiseen 1917–1944”. Teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–2006*. Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi Jukka. WSOY, Helsinki 2006.

Hobsbawm, Eric, *The Age of Empire: 1875–1914*. Abacus, London 2007 (1987).

Huttula, Tapio, *Nauloilla laadittu laki: Työväentalojen sulkemiset 1929–1933*. Bibliotheca Historica 55, SKS, Helsinki 2000.

Jutikkala, Eino, ”Väestö teollistumisen alkuvaiheessa.” Teoksessa *Hämeen historia IV: Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Ensimmäinen nide*. Toim. Eino Jutikkala. Hämeen Heimoliitto, Hämeenlinna 1969.

Kaarninen, Mervi, *Punaorvot 1918*. Minerva, Helsinki 2008.

Kaarninen, Pekka, ”Hakkila, Väinö”. Teoksessa *Suomen kansallisbiografia: osa 3. Forsblom-Hirn*. Päätoim. Klinge, Matti. SKS, Helsinki 2004.

Kannisto, Matti, *Urjalan torpparikysymys 1900-luvulla*. Suomen historian Laudaturtyö, Turun Yliopisto 1976.

Kaukovalta, K.V., *Hämeen läänin historia II:A. Yleiskatsaus Hämeen läänin oloihin vv. 1899–1931*. Arvi A. Karisto osakeyhtiö, Hämeenlinna 1931.

Ketonen, Henna, *Sisällissodan kriisistä ”rauhankriisiin”: Mänttäläisen paikallisyhteisön selviytymiskeinot sisällissodan jälkeen 1918–1934*. Suomen historian pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto 2007.

Kettunen, Pauli, *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus: Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. Historiallisia Tutkimuksia 138, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1986.

Koivuniemi, Jussi, *Tehtaan pillin tahdissa: Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939*. Bibliotheca Historica 64, SKS, Helsinki 2000.

Korkemäki, Esko, *Valtaa sorretuille: . Viialan työväenyhdistys*, Viiala 1983.

Laakso, Mikko & Åberg, Veijo, *Sosialismiin! Sosialidemokraattiset nuoret 1906–2006*. Sosialidemokraattiset nuoret ry, Helsinki 2006.

Laulajainen, Pertti, *Sosialidemokraatti vai kommunisti: Vaaliekologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaissodan jälkeen*. Itä-Suomen instituutin julkaisusarja A:6, Mikkeli 1979.

Linna, Väinö, *Täällä Pohjantähden alla. Ensimmäinen osa*. WSOY, Helsinki 1959.

Linna, Väinö, *Täällä Pohjantähden alla. Toinen osa*. WSOY, Helsinki 1960.

Linna, Väinö, *Täällä Pohjantähden alla. Kolmas osa*. WSOY, Helsinki 1962.

Linna, Väinö, ”Urjalan ja kirjallisen tuotantoni suhteet”. Teoksessa *Esseitä*. WSOY, Helsinki 2007 (1990). Essee ilmestynyt alun perin vuonna 1978.

Lähteenmäki, Maria, *Mahdollisuuksien aika: Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 2, Suomen Historiallinen Seura 2, Helsinki 1995.

Lähteenmäki, Maria, *Vuosisadan naisliike: Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki 2000.

Meinander, Henrik, *Tasavallan tiellä: Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schilts, Helsinki 1999.

Norrena, Leevi, *Talonpoika, pohjalainen - ja punainen: Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939*. Historiallisia Tutkimuksia 178, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1993.

Numminen, Jaakko, *Yhteisön voima 2: Järjestö: Nuorisoseuraliikkeen historia*. Suomen Nuorisoseurojen liitto, Helsinki 2011a.

Numminen, Jaakko, *Yhteisön voima 3: Seuratoiminta: Nuorisoseuraliikkeen historia*. Suomen Nuorisoseurojen liitto, Helsinki 2011b.

Ojanen, Eeva, *Urjalan seurakunnan historia*. Urjalan seurakunta, Forssa 1989.

Paasivirta, Juhani, *Työväenliike yleiseurooppalaisena ilmiönä: Edellinen osa. Ensimmäiseen maailmansotaan ulottuva kehitysvaihe*. WSOY, Helsinki 1953.

Paavolainen, Jaakko, *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa: I Punainen terrori*. Tammi, Helsinki 1967.

Paavolainen, Jaakko, *Vankileirit Suomessa 1918*. Tammi, Helsinki 1971.

Pakarinen, Kalle, *Sisällissodan muistaminen Tyrvään-Vammalan seudulla 1918–1939*. Suomen historian pro gradu –tutkielma, Joensuun Yliopisto 2008.

Parikka, Raimo ”Paikallinen työläisyhteisö, työväenkulttuuri ja työväenliike”. Teoksessa *Väki voimakas 3: Näkökulmia työväen ammatilliseen ja paikalliseen historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Tampere 1987.

Peltola, Jarmo, ”Vasemmiston jäljillä”. Teoksessa Aatsinki, Ulla & Lampi, Mika & Peltola, Jarmo, *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela: Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944: Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press, Tampere 2007.

Peltola, Jarmo, *Työmailla, kabineteissa ja kaduilla: Valta ja lamapolitiikka Tampereella 1928–1938: 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa III*. Tampere University Press, Tampere 2008.

Peltonen, Matti, *Talolliset ja torpparit: Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 164, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1992.

Peltonen, Ulla-Maija, *Punakapinan muistot: Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1996.

Rasila, Viljo, *Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe: Suomen torpparikysymys vuosina 1909–1918*. Kirjayhtymä, Helsinki 1970.

Saarela, Tauno, ”Työväenliikkeen tulkinnat sisällissodasta”. Teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY, Helsinki 2009.

Salo-Mäkelä, Pia, *Vapaaehtoinen maanpuolustustyö kotiseudun hyväksi: Koijärvi, Kylmäkoski, Urjala: Etelä-Hämeen Suojeluskuntapiirin 2. alue 1917–1940: Lounais-Hämeen Suojeluskuntapiirin 2. alue 1941–1944*. Urjala-Kylmäkoski-Koijärvi –suojeluskuntapiirien perinnetyöryhmä, Urjala 1996.

Salokangas, Raimo, ”Itsenäinen tasavalta”. Teoksessa *Suomen historian Pikkujätkiläinen*. Päätoim. Seppo Zetterberg. WSOY, Helsinki 2003.

Sassoon, Donald, *One Hundred Years of Socialism: The West European Left in the Twentieth Century*. I. B. Tauris Publishers, London 1996.

Siironen, Miika, *Vapaussodan perintö: Valkoisuus paikallisyhteisössä – sisältö, ylläpitäjät ja rapautuminen 1918–1933*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2011.

Siltala, Juha, *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki 2005 (1985).

Soikkanen, Hannu, *Sosialismin tulo Suomeen: Ensimmäisiin yksikamarisiin eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Helsinki 1961.

Soikkanen, Hannu, *Kohti kansan valtaa 1.: 1899–1937: Suomen sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta, Helsinki 1975.

Soikkanen, Hannu, *Kohti Kansanvaltaa 3: 1944–1952*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta, Helsinki 1991.

Soikkanen, Hannu, ”Vasemmisto ja suojeluskunnat”. Teoksessa *Raja railona: Näkökulmia suojeluskuntiin*. Toim. Alapuro, Risto. WSOY, Helsinki 1998.

Stark, Eija, ”Työväenliike ja köyhälistön luokka-asema elämäkertojen kuvaamina”. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Toim. Helsti, Hilikka & Stark, Laura & Tuomaala, Saara. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.

Suodenjoki, Sami, ”Kiistämisen rajat – suutari Lindholm ja kansanomainen vastarinta varhaisessa työväenliikkeessä”. Teoksessa *Työväki ja kokemus*. Toim. Launis, Kati & Tikka, Marko. Väki Voimakas 22, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2009.

Suodenjoki, Sami, *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat: Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Bibliotheca Historica 129, SKS, Helsinki 2010.

Suodenjoki, Sami, ”Työväenliikkeen asema vakiintuu 1907–1916”. Teoksessa Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo, *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa: Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918: Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla*. Tampere University Press, Tampere 2007a.

Suodenjoki, Sami, ”Kumouksellinen järjestäytyminen 1917–1918”. Teoksessa Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo, *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa: Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918: Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla*. Tampere University Press, Tampere 2007b.

Takkunen, Jonna, *Honkolalaiset torpparit 1900-luvun alun murroksessa: Yhteisön ja sosiaalisen aseman merkitys torpparien suhteutumisessa torpparikysymykseen ja vuode 1918 sotaan. Mikrohistoriallinen tutkimus Urjalan Honkolasta*. Historian pro gradu-tutkielma, Tampereen Yliopisto 2010.

Teräs, Kari, *Arjessa ja liikkeessä: Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Bibliotheca Historica 66, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2001.

Tikka, Marko, *Kenttäoikeudet: Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Bibliotheca Historica, SKS, Helsinki 2004.

Tikka, Marko, *Terrorin aika: Suomen levottomat vuodet 1917–1921*. Ajatus Kirjat, Helsinki 2006a.

Tikka, Marko, *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006b.

Tikka, Marko, ”Kieltolaki, rikollisuus ja alkoholinkäyttö”. Teoksessa Weilin+Göös Oy, Helsinki 2007.

Tukkinen, Tauno, *Urjalan punaisten henkilötappiot 1918*. Yliopistopaino, Helsinki 2002.

Uljas, Päivi, *Hyvinvointivaltion läpimurto: Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikkeen ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2012.

Vares, Vesa, *Itsenäisyys ja poliittisen mentaliteetin muutos: Konservatiivisesta elitismistä massa- ja luokkapohjaiseen demokratiaan (1919–1933)*. Turun yliopisto, Turku 1991.

Varpio, Yrjö, *Väinö Linnan elämä*. WSOY, Helsinki 2006.

Vasara, Erkki, ”Suojeluskuntajärjestön valistus-, urheilu- ja poikatoiminta”. Teoksessa *Raja railona: Näkökulmia suojeluskuntiin*. Toim. Risto Alapuro. WSOY, Helsinki 1998.

Liite: Taulukko Urjalan työväenyhdistysten jäsenmääristä vuosina 1919–1929.

Yhdistys	Vuosi 1919	Vuosi 1920	Vuosi 1922	Vuosi 1923	Vuosi 1924	Vuosi 1925	Vuosi 1926	Vuosi 1927	Vuosi 1928	Vuosi 1929
”Kipinä”	30	21	15	10	7	10	8	6	6	8
Huhti	66	55	34	35	27	27	29	33	25	20
Tursankangas	43	80	55	35	35	31	22	28	22	16
Honkola	29	40	26	30	26	21	12	8	10	6
Kehro	19	23	29	22	19	20	20	17	15	14
Nuutajärvi	25	23	21	15	11	30	16	27	14	14
Halkivaha		33	18	18	20	18	20	24	22	18
Annula			17	18	8	10	10	10		
Ylikylä	25	34	11	7						
Saviniemi		13	10							
Yhteensä	237	322	236	190	153	167	137	153	114	96

Tiedot perustuvat SDP:n puoluetilastoon sekä SDP:n Hämeen eteläisen piirin piirikokouksen pöytäkirjoissa julkaistuihin tietoihin. Kummastakaan lähteestä ei löydy tietoja vuodelta 1921. Joissakin tapauksissa lähteissä jäsenmäärät on esitetty puolivuositain tai neljännesvuositain; näissä tapauksissa taulukon luku on keskiarvo.